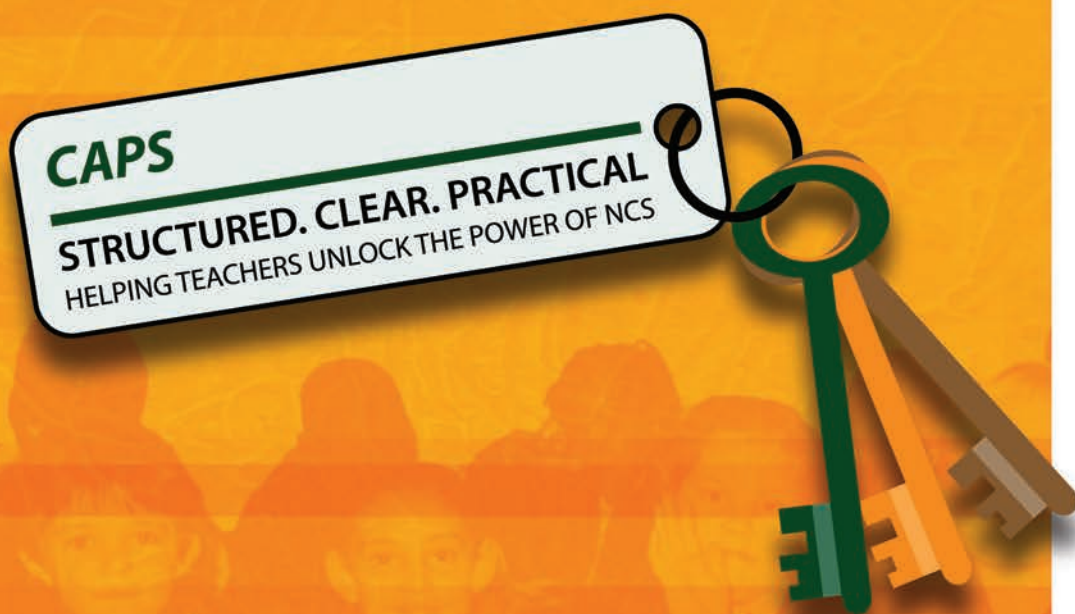

TSHIVENጁA LUAMBO LWA U ENGEDZA LWA VHUVHILI

*Tshitatamennde tsha
Kharikhuጁamu ya Lushaka*

*Tshitatamennde tsha Pholisi ya
Kharikhuጁamu na u Linga*

*Vhuimo ha Vhukati
Gireidi dza 4-6*

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

**TSHITATAMENNDE TSHA PHOLISI YA KHARIKHULAMU NA U LINGA
GIREDI YA 4-6**

TSHIVENḌA LUAMBO LWA U ENGEDZA LWA VHUVHILI

DISCLAIMER

In view of the stringent time requirements encountered by the Department of Basic Education to effect the necessary editorial changes and layout to the Curriculum and Assessment Policy Statements and the supplementary policy documents, possible errors may occur in the said documents placed on the official departmental websites.

There may also be vernacular inconsistencies in the language documents at Home-, First and Second Additional Language levels which have been translated in the various African Languages. Please note that the content of the documents translated and versioned in the African Languages are correct as they are based on the English generic language documents at all three language levels to be implemented in all four school phases.

If any editorial, layout or vernacular inconsistencies are detected, the user is kindly requested to bring this to the attention of the Department of Basic Education.

E-mail: capslangcomments@dbe.gov.za or fax (012) 328 9828

Department of Basic Education

222 Struben Street
Private Bag X895
Pretoria 0001
South Africa
Tel: +27 12 357 3000
Fax: +27 12 323 0601

120 Plein Street Private Bag X9023
Cape Town 8000
South Africa
Tel: +27 21 465 1701
Fax: +27 21 461 8110
Website: <http://www.education.gov.za>

© 2011 Department of Basic Education

ISBN: 978-1-4315-0483-1

Design and Layout by: Ndabase Printing Solution

Printed by: Government Printing Works

FOREWORD BY THE MINISTER

Our national curriculum is the culmination of our efforts over a period of seventeen years to transform the curriculum bequeathed to us by apartheid. From the start of democracy we have built our curriculum on the values that inspired our Constitution (Act 108 of 1996). The Preamble to the Constitution states that the aims of the Constitution are to:

- heal the divisions of the past and establish a society based on democratic values, social justice and fundamental human rights;
- improve the quality of life of all citizens and free the potential of each person;
- lay the foundations for a democratic and open society in which government is based on the will of the people and every citizen is equally protected by law; and
- build a united and democratic South Africa able to take its rightful place as a sovereign state in the family of nations.

Education and the curriculum have an important role to play in realising these aims.

In 1997 we introduced outcomes-based education to overcome the curricular divisions of the past, but the experience of implementation prompted a review in 2000. This led to the first curriculum revision: the *Revised National Curriculum Statement Grades R-9* and the *National Curriculum Statement Grades 10-12* (2002).

Ongoing implementation challenges resulted in another review in 2009 and we revised the *Revised National Curriculum Statement* (2002) and the *National Curriculum Statement Grades 10-12* to produce this document.

From 2012 the two National Curriculum Statements, for *Grades R-9* and *Grades 10-12* respectively, are combined in a single document and will simply be known as the *National Curriculum Statement Grades R-12*. The *National Curriculum Statement for Grades R-12* builds on the previous curriculum but also updates it and aims to provide clearer specification of what is to be taught and learnt on a term-by-term basis.

The *National Curriculum Statement Grades R-12* represents a policy statement for learning and teaching in South African schools and comprises of the following:

- (a) Curriculum and Assessment Policy Statements (CAPS) for all approved subjects listed in this document;
- (b) *National policy pertaining to the programme and promotion requirements of the National Curriculum Statement Grades R-12; and*
- (c) *National Protocol for Assessment Grades R-12.*

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Angie Motshekga'.

MRS ANGIE MOTSHEKGA, MP
MINISTER OF BASIC EDUCATION

ZWI RE NGOMU

KHETHEKANYO YA 1: U DIVHADZA TSHITATAMENNDE TSHA PHOLISI YA KHARIKHULAMU NA U LINGA 3

1.1	Siangane	3
1.2	Nyangaredzo	3
1.3	Ndivhonyangaredzi ya Kharikhulamu ya Afrika Tshipembe	4
1.4	U avhela tshifhinga	6
1.4.1	Vhuimo ha Fhasi/Mutheo	6
1.4.2	Vhuimo ha Vhukati	7
1.4.3	Vhuimo ha Nḑha (Sinia)	7
1.4.4	Gireidi ya 10-12.....	8

KHETHEKANYO YA 2 U DIVHADZA LUAMBO LWA U ENGEDZA LWA VHUVHILI KHA VHUIMO HA VHUKATI..... 9

2.1	Nyambo kha Tshitatamennde tsha Pholisi ya Khakhikhulamu na u Linga	9
2.2	U avhelwa ha tshifhinga	17
2.3	Zwikothesedzi zwa u Funza na u Guda	18

KHETHEKANYO YA 3 MAGUDISWA NA PULANE DZA U FUNZA ZWIKILI ZWA LUAMBOMBO 19

3.1	Nyangaredzo ya magudiswa zwikili na zwiṑirathedzhi.....	19
3.2	Phaḑaladzo ya zwibveledzwa kha Gireidi ya 4 – 6	27
3.3	Pulane dza u funza	34
3.4	Magudiswa na pulane dza u funza luambo lwa u engedza lwa vhuvhili	36
3.4.1	Gireidi ya 4 Tshivenḑa Luambo Lwa U Engedza Lwa Vhuvhili	36
3.4.2	Gireidi ya 5.....	53
3.4.3	Gireidi ya 6.....	71

KHETHEKANYO YA 4 U LINGA KHA LUAMBO LWA U ENGEDZA LWA VHUVHILI	93
4.1 Marangaphanda	93
4.2 U linga ha ḑuvha ḑiḑwe na ḑiḑwe kana hu si ha fomaḑa	94
4.3 Ulinga ha fomaḑa.....	94
4.4 Mbekanyamushumo ya u Linga	98
4.4.1 Nyangaredzo ya ṱhodea.....	98
4.4.2 Mulingo.....	98
4.5 U rekhoda u vhiga	99
4.6 U modereitha u linga.....	99
4.7 Nyangaredzo	100
GUḒOZARI.....	101

KHETHEKANYO YA 1: U DIVHADZA TSHITATAMENNDE TSHAPHOLISI YA KHARIKHULAMU NA U LINGA

1.1 SIANGANE

Tshitatamennde tsha Kharikhulamu ya Lushaka tsha Gireidi ya T-12 (TKL) NCS)) tshi ḵlutshedza pholisi nga ha kharikhulamu na u linga kha miḵwaha ya u dzhena tshikolo. Gireidi ya T nga Tshivendḁa ndi Gireidi ya u Tḁanganedza (Gireidi ya T).

U itela u khwinisa kufunzele kwa kharikhulamu iyi, ho shandukiswa Tshitatamennde tsha Kharikhulamu ya Lushaka hune tshanduko dza ḑo thoma u shuma nga ḵwedzi wa Phando 2012. Ho bveledzwa liḵwalwa ḵa Tshitatamennde tsha Pholisi tsha Kharikhulamu na u Linga tsha Lushaka liḵhihi li pfeseseaho hu u itela uri thero iḵwe na iḵwe i vhe na liḵwalwa ḵayo. Liḵwalo ili li khou ya u shuma vhuimoni ha maḵwalwa a kale ane a nga sa zwitatamennde zwa thero dzoḵhe, Tsumbamaitele a Mbekanyamushumo ya u Guda na Tsumbamalingele a Thero u bva kha Gireidi ya T-12.

1.2 NYANGAREDZO

- (a) *Tshitatamennde tsha Kharikhulamu tsha Lushaka tsha Gireidi ya T-12 (Phando 2012) tsho imela mulayo wa u guda na u funza kha zwikolo zwa Afrika Tshipembe nahone tsho imela zwi tevhelaho:*
 - (i) Tshitatamennde tsha Kharikhulamu na u Linga tsha Lushaka tsha thero iḵwe na iḵwe yo randelwaho;
 - (ii) Liḵwalo ḵa pholisi, Pholisi ya Lushaka malugana na ḵhodea dza mbekanyamushumo na u aluswa ya Tshitatamennde tsha Kharikhulamu ya Lushaka Gireidi ya T-12; na
 - (iii) Liḵwalo ḵa pholisi, Phurothokhoḵo ya Lushaka ya u Linga ya Gireidi T-12 (Phando 2012).
- (b) *Tshitatamennde tsha Kharikhulamu ya Lushaka tsha Gireidi ya T-12 (Phando 2012) tshi ima vhudzuloni ha zwitatamennde zwa kharikhulamu ya lushaka zwivhili zwine zwa khou shumiswa zwa zwino, zwine zwa vha*
 - (i) *Tshitatamennde tsha Kharikhulamu tsha Lushaka tsho Khwinifhadzwaho tsha Gireidi ya T-9, Gazethe ya Muvhuso ya Nomboro 23406 ya 31 Shundunthule 2002, na*
 - (ii) *Tshitatamennde tsha Kharikhulamu tsha Lushaka tsho Khwinifhadzwaho tsha Gireidi ya 10-12, Gazethe ya Muvhuso ya Nomboro 25545 ya 6 Tshimedzi 2003 na Nomboro 27594 ya 17 Shundunthule 2005.*
- (c) *Zwitatamennde zwa kharikhulamu zwa lushaka sa zwe zwa dzudzanyiswa zwone kha pharaḵhukhu ya b(i) na*
 - (ii) *zwo faredza maḵwalwa a pholisi a tevhelaho ane a ḑo shandukiswa nga zwiḵuku nga zwiḵuku, vhudzuloni hazwo ha shumiswa Tshitatamennde tsha Kharikhulamu tsha Lushaka tsha Gireidi ya T-12 (Phando 2012). Tshandukiso iyi i ḑo thoma u shumiswa nga 2012-2014.*
 - (i) *Zwitatamennde zwa Thero / Sia ḵa u Guda, Tsumbamaitele ya Mbekanyamushumo dza u Guda na Tsumbamaitele a Mbekanyamushumo dza u Linga dza Gireidi ya T-9 na Gireidi ya 10-12;*
 - (ii) *Liḵwalo ḵa pholisi, Pholisi ya Lushaka ya u linga na ndalukano dza zwikolo kha Bennde ya u Pfumbudza na Pfanzo Nyangaredzi, yo rwelwaho ḵari kha Nḑivhadzo ya Muvhuso ya Nomboro 124 kha Gazete ya Muvhuso ya Nomboro 29626 ya 12 Luhuh 2007;*

- (iii) Liniwalo la pholisi, *Thanziela ya Ntsha ya Lushaka (National Senior Certificate)*: Ndalukano ya Vhukoni ha vhuimo ha 4 ha Muangarambo wa Ndalukano ya Lushaka (*National Qualifications Framework (NQF)*); le la anqadziwa kha *Gazethe ya Muvhuso ya Nomboro 27819 ya 20 Fulwana 2005*;
- (iv) Liniwalo la pholisi, *Khwinifhadzo (Adendamu)* ya liniwalo la pholisi, *Thanziela ya Ntsha ya Lushaka*: Ndalukano ya Vhukoni ha vhuimo ha 4 ha Muangarambo wa Ndalukano ya Lushaka (*National Qualifications Framework (NQF)*), malugana na vhagudi vha vha holefhalali, le la anqadziwa kha *Gazethe ya Muvhuso ya nomboro 29466 ya 11 Nyendavhusiku 2006*, yo katelwa ngomu kha liniwalo la *Pholisi la Pholisi ya Lushaka* ya malugana na thodea dza mbekanyamaitele na u pfukela phanda zwa *Tshitatamennde tsha Kharikhuḽamu tsha Lushaka tsha Gireidi ya T-12*; na
- (v) Liniwalo la pholisi, *Khwinifhadzo (Adendamu)* ya liniwalo la pholisi, *Thanziela ya Ntsha ya Lushaka*: Ndalukano ya Vhukoni ha vhuimo ha 4 ha Muangarambo wa Ndalukano ya Lushaka (*National Qualifications Framework (NQF)*), malugana na *Phurothokholo ya Lushaka* ya u Linga (*Gireidi T-12*), sa zwe ya dzudzanyiswa zwone kha *Ndivhadzo ya Nomboro 1267 kha Gazete ya Muvhuso ya Nomboro 29467 ya 11 Nyendavhusiku 2006*.
- (d) Liniwalo la pholisi, *Pholisi ya Lushaka* ya malugana na thodea dza mbekanyamaitele na u pfukela phanda zwa *Tshitatamennde tsha Kharikhuḽamu tsha Lushaka tsha Gireidi ya T-12*, na khethekanyo dzine dza vha kha *Pholisi ya Kharikhuḽamu* na u Linga sa zwe zwa dzudzanyiswa zwone kha *Ndima ya 2, 3 na 4 dza heli liniwalo*, zwi vhumba tshipida tsha maga ane a fanela u tevhedzwa na maimo kana zwitandadi zwa *Tshitatamennde tsha Kharikhuḽamu ya Lushaka tsha Gireidi ya T-12 (Phando 2012)*. Ngauralo, u ya nga ha *Khethekanyo 6A ya Mulayo wa Zwikolo zwa Afurika Tshipembe (Mulayo wa Vhu 84 wa 1996)*, i vhumba tshipida tsha muteo une ngawo, Minista wa Pfunzo ya Muteo a tsha mvelelo na zwitandadi zwa fhasisa, khathihi na maitele na maga u itela u linga zwine vhagudi vha tea u zwi swikelela kha zwikolo zwa nnyi na nnyi na zwo dliimisaho nga zwothe.

1.3 NDIVHONYANGAREDZI YA KHARIKHUḽAMU YA AFRIKA TSHIPEMBE

- (a) Tshitatamende tsha Kharikhuḽamu tsha Lushaka tsha Gireidi ya T-12 tshi bvisela khagala zwine zwa dzhiwa sa ndivho, vhukoni na zwa ndeme zwine zwa tea u gudiwa. Tshone i ita uri vhagudi vha wane na u shumisa ndivho na vhukoni nga ndila dzine dza disa mbuelo matshiloni avho. Ngauralo, kharikhuḽamu i tshuwedza uri vhagudi vha vhe na ndivho yo goḁombelaho ya vhupo hapo, zwi sa ambi u dzhiela fhasi kana u sathula kuhumbulele kwa mashangoḁavha.
- (b) Tshitatamende tsha Kharikhuḽamu ya Lushaka tsha Gireidi ya T-12 tshi na mishumo heyi:
- u shomedza vhagudi, zwi sa sedzi vhubvo, tshiimo tsha ikonomi na matshilisano, murafho, mbeu, tshiimo tsha mirado na thalukanyo, musi hu tshi netshedzwa ndivho, vhukoni na ndeme zwa zwine zwa tea u gudiwa uri vhagudi vha khunyeledze mbidzo yavho, na u vha vhashumeli kha vhupo ha havho sa vhadzulapo vha shango lo vhofholowaho;
 - u dzudzanya vhuswikeli kha pfunzo ya ntsha;
 - u leludza muratho kha vhagudi u bva kha tshiimiswa tsha vhugudi u ya kha tshiimiswa tsha mushumo; na
 - u netshedza vhatholi mbonwasia yo edanaho na vhukoni ha mugudi.
- (c) Tshitatamende tsha Kharikhuḽamu tsha Lushaka tsha Gireidi ya T-12 tsho ditika nga milayo i tevhelaho:

- Tshanduko ya matshilisano kha vhadzulapo: u vhona uri nangoho tshayinganyelo ye ya vha i hone siani la pfunzo yo fheliswa, vhudzuloni hayo hu dzudzanywe khonadzeo dzine dza edana dza pfunzo u itela zwitshavha zwothe;
- U guda nga u didzhenisa khazwo na vhusedzi: u tutuwedza u didzhenisa kha maitele a vhusedzi kha ngudo, u fhirisa u guda ha u tou netshedzwa zwo fhelaho sa yone ngoho;
- Ndivho ya ntha na vhukoni ha ntha: maimo o linganywaho a fhasisa (gumotuku / minimamu) a ndivho na vhukoni zwi teaho u swikelwa kha gireidi inwe na inwe zwo tiwaho ya dovha ya nea maimo a ntha a swikeleaho kha thero dzothe;
- U bvela phanda: zwi re ngomu na vhuvha kana zwi re mafhungoni kha gireidi inwe na inwe zwi sumbedza u bvela phanda u bva kha zwithu zwa tswititi u ya kha zwa tserekano;
- Pfanelo dza vhathu, vhutanganyi ha vhathu, fhethuvhupo na vhulamukanyi ha matshilisano a vhathu: u dzhenisa pfunzoni maitele na maga ane a tea u tevhedzelwa malugana na vhulamukanyi ha mupo na matshilisano na pfanelo dza vhathu sa zwe zwa dzudzanyiswa zwone kha Ndayotewa ya Riphabuliki ya Afrika Tshipembe. Tshitatamennde tsha Pholisi tsha Kharikhulamu na u Linga tsha Lushaka a tshi nyefuli kana u dzhiela fhasi zwithu zwa phambano zwi no nga sa vhushayi, u sa edana, murafho, mbeu, luambo, minwaha/vhukale, vuholefhali na zwiinwe;
- U dzhiela ntha kana u nea ndeme sisiteme ya ndivho yapo: u tangedza lupfumo lwa divhazwakale na ifa zwa shango lino sa zwithu zwa ndeme siani la u fhaa mikhwa sa zwe zwa dzudzanyiswa zwone kha Ndayotewa; na
- U fulufhedzea, u tendisea, zwa ndeme na vhukoni: u dzudzanya pfunzo ine vhuvha hayo vhu a vhambedzea na ha manwe mashango ho sedzwa tshileme (ndeme), vhugodombeli na zwiinwe.

(d) Tshitatamende tsha Kharikhulamu ya Lushaka tsha Gireidi ya T-12 tsho diimisela u bvedza vhagudi vhane vha kona u:

- topola kana u talusa na u tandulula thaidzo na u nea muhumbulo kana u dzhia tsheo yo dziaho (u humbula nga ndila yo vhibvaho);
- shuma zwavhuqi u wothe na musi u na vhanwe sa murafo wa tshigwada;
- dilanga na u laula mishumo yavho nga ndila i pfadzaho nahone ine ya nyaula;
- kuvhanganya, u saukanya, u dzudzanya na u sengulusa mafhungo;
- davhidzana nga ndila i pfadzaho musi hu tshi khou shumiswa zwikili zwa u tou vhona, zwiga na luambo nga ndila dzo fhambanaho;
- shumisa saintsi na thekhinolodzhi nga ndila i pfadzaho zwavhuqi, hu na vhuqifhinduleli siani la mupo na mutakalo wa vhanwe; na
- sumbedza u pfesesa lifhasi sa tshiimiswa tshine ha vha na vhushaka khatsho. Nga manwe maipfi, hu tea u divhiwa uri nyimele ya u tandulula thaidzo a yo ngo diimisa nga yothe.

- (e) Vhukateli vhu tea u vha mudzi muhulwane siani la u dzudzanya, u pulana na u gudisa tshikoloni tshiwe na tshiwe. Hezwi zwi nga itea musi vhadeddedzi vhothe vha tshi pfesesa u kona u divha na u tandulula zwi thivhelaho kana u thithisa u guda, vha dovha hafhu vha kona u pulanela nyimele dzo fhambanaho.

Khii kana ndeme ya u langula u vhukateli ndi u vhona uri zwithithisi zwo topolwa na uri zwo shunwa nga zwiimiswa zwa u nea thuso zwo teaho nga ngomu ha zwitshavha zwa tshikoloni, hu tshi dzheniswa na vhagudisi, thimu dza u nea thuso dzo tiwaho kha Tshiriki, thimu dza u thusa dza kha maimo a zwiimiswa. U shuma na zwikundisi kilasini, vhagudisi vha tea u shumisa zwiirathedzhi zwo fhambanaho sa zwe zwa dzheniswa kha *Ndededzi ya u Gudisa na u Guda ha Vhukateli (2010) (Guidelines for Inclusive Teaching and Learning)* ya Muhasho wa Pfunzo ya Muteo.

1.4 U AVHELA TSHIFHINGA

1.4.1 Vhuimo ha Fhasi

- (a) Tshifhinga tsha u gudisa tsha thero dza Vhuimo ha Fhasi tsho ima nga ndila i tevhelaho:

THERO	GIREDI YA R (AWARA)	GIREDI YA 1-2 (AWARA)	GIREDI YA 3 (AWARA)
Luambo lwa Hayani	10	7/8	7/8
Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma		2/3	3/4
Mbalo	7	7	7
Zwikili zwa Vhutshilo	6	6	7
• Ndivho ya Muteo	(1)	(1)	(2)
• Vhutsila na Mishumo ya Zwanza (Arts na Craft)	(2)	(2)	(2)
• Ngudo ya Nyonyoloso	(2)	(2)	(2)
• Ngudamutakalo na Matshilisano	(1)	(1)	(1)
TSHIVHALOGUṬE	23	23	25

- (b) Tshifhinga tsha u gudisa kha Gireidi ya R, 1 na 2 ndi awara dza 23. Kha Gireidi ya 3 ndi awara dza 25.
- (c) Kha nyambo, awara dza 10 dzo avhelwa Gireidi ya 1-2 na awara dza 11 kha Gireidi ya 3. Awara dza nthesa kana gumofulu la awara dza 8 na gumotuku la awara dza 7 dzo avhelwa Luambo lwa Hayani na gumotuku la awara dza 2 na gumofulu la awara dza 3 kha Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma kha Gireidi ya 1-2. Kha Gireidi ya 3 gumofulu la awara dza 8 na gumotuku la awara dza 7 dzo avhelwa Luambo lwa Hayani na gumotuku la awara dza 3 na gumofulu la awara dza 4 kha Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma.
- (d) Kha Zwikili zwa Vhutshilo, Ndivho ya Muteo (Beginning Knowledge) yo avhelwa awara 1 kha Gireidi ya 1-2 na awara dza 2 sa zwe zwa sumbedziswa nga awara kha zwitange (buraketse) kha Gireidi ya 3.

1.4.2 Vhuimo ha Vhukati

- (a) Tshifhinga tsha u gudisa kha Vhuimo ha Vhukati (Gireidi ya 4-6) tsho dzudzanywa kha thebuḽu i re afho fhasi nga ḡḽila i tevhelaho:

THERO	AWARA
Luambo lwa Hayani	6
Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma	5
Mbalo (Mathematics)	6
Saintsi ya Mupo na Thekhinoḽodzhi	3, 5
Saintsi dza Matshilisano	3
Zwikili zwa Vhutshilo	4
• Vhutsila (Creative Arts)	(1, 5)
• Ngudo ya Nyonyoloso	(1)
• Ngudamutakalo na Matshilisano	(1, 5)
TSHIVHALOGUṼE	27, 5

1.4.3 Vhuimo ha Nṽha (Sinia)

- (a) Tshifhinga tsha u gudisa kha Vhuimo ha Nṽha (Gireidi ya 7-9) tsho dzudzanywa nga ḡḽila i tevhelaho:

THERO	AWARA
Luambo lwa Hayani	5
Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma	4
Mbalo (Mathematics)	4, 5
Saintsi dza Mupo	3
Saintsi dza Matshilisano	3
Thekhinoḽodzhi	2
Saintsi dza Ndango ya Ikonomi	2
Ngudo ya Vhutshilo	2
Vhutsila na Mvelele	2
TSHIVHALOGUṼE	27, 5

1.4.4 Gireidi ya 10-12

(a) Tshifhinga tsha u gudisa kha Gireidi ya 10-12 tsho dzudzanywa nga nqila i tevhelaho:

Thero	U Avhela Tshifhinga nga Vhege (Awara)
Luambo lwa Hayani	4.5
Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma	4.5
Mbalo	4.5
Ngudo ya Vhutshilo	2
Tshivhalo tsha fhasisa tsha thero tharu dzine ha nangwa khadzo u bva kha Tshigwada B - Anekitsha B, Thebulu B1-B8 dza lɪnwalo la pholisi, <i>Pholisi ya lushaka ya malugana na thodea dza mbekanyamaitele na u pfukela phanda zwa Tshitatamennde tsha Kharikhulamu tsha Lushaka tsha Gireidi ya 1-12</i> , zwi tshi bva kha nzudzanyo dza pharagirafu ya 28 ya lɪnwalo la pholisi lo bulwaho afho ntha.	12 (awara 3x4)
TSHIVHALOGUṬE	27, 5

Tshifhinga tsho avhelwaho nga vhege tshi nga shumiselwa fhedzi thero dza TKL (NCS) dzi tɔdeaho dza tshivhalo tsha fhasisa sa zwe zwa sumbedziswa afho ntha. Tshifhinga a tshi tei u shumiselwa thero dza u engedzedza dzo engedzwaho kha mutevhe wa thero dza tshivhalo tsha fhasisa. Arali mugudi a tshi tɔda u nkedza kana u ita thero dza u engedzedza, tshifhinga tsho engedzwaho tshi tea u avhelwa u itela u nkedza idzi thero.

KHETHEKANYO YA 2: U ḌIVHADZA LUAMBO LWA U ENGEDZA LWA VHUVHILI KHA VHUIMO HA VHUKATI

2.1 NYAMBO KHA TSHITATAMENNDE TSHA PHOLISI YA KHAKHIKHALAMU NA U LINGA

Luambo ndi tshishumiswa tshi shumiswaho kha u humbula na vhudavhidzani. Lu dovha hafhu lwa vha ḅḍila ya mvelele na u takalela vhuḍi ha luambo lu kovhekanywaho vhukati ha vathu u itela u pfesesa lifhasi line vha khou tshila khalo. U guda u shumisa luambo zwavhuḍi zwi ita uri vhagudi vha kone u humbula na u wana ḅḍivho, u bvisela khagala vuvha havho, vhuḍipfi na mihumbulo, u davhidzana na vhaḅwe na u langa shango lavho. Lu dovha lwa ḅea vhagudi zwivhumbeo zwinzhi na mihumbulo yo pfumaho, nga maanda zwine zwa nga shumiswa u ita uri lifhasi lavho li vhonele li la kale kha zwine la vha zwone; lavhuḍi u fhirisa zwine la vha zwone; li tshi pfalesa u fhirisa zwine la vha zwone. Ndi nga luambo hune u fhambana ha mvelele na matshilisano zwa sumbedzwa na u fhatwa, ndi luambo lune lwa nga ita uri zwo fhatwaho zwi shandukiswe, zwi hudzwe na u lulamiswa.

2.1.1 Maimo a nyambo

U guda luambo kha Vhuimo ha Vhukati ho angaredza nyambo dzothe dza tshiofisi dza Afrika Tshipembe, 7a, Afrikaans, English, isiNdebele, isiXhosa, isiZulu, Sepedi (Sesotho sa Leboa), Sesotho, Setswana, Siswati, Tshivenda, Xitsonga na nyambo dzi si dza tshiofisi, dzine dza vha Arabic, French, German, Gujarati, Hebrew, Hindi, Italian, Latin, Modern Greek, Portuguese, Spanish, Tamil, Telugu, Urdu. Nyambo dzothe dza tshiofisi dzi nga funziwa nga Luambo lwa Hayani, Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma kana lwa u Engedza lwa Vhuvhili hune idzo nyambo dza bvededzwa kana u shumiswa hone.

Luambo lwa Hayani ndi luambo lwa u thoma u wanwa nga vhagudi, ngeno Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma lu luambo lu gudiwaho hu u tou inga kha ulwo luambo lwa hayani. Luambo la u Engedza lwa Vhuvhili ndi luambo lu gudiwaho hu tshi khou engedzwa kha ulwo luambo lwa muthu lwa hayani, lu ḅeaho khonadzeo ya vhudavhidzani ho tangavhuwaho na vhuḍivhi ha nyambo nnzhi. Ndi luambo lune lwa nga shumiswa kha tshitshavha kana kha mvelele nahone lu nga tutuwedza u aluwa ha lushaka na u pfesesa u tanganelana ha mvelele. Vhunzhi ha zwikolo zwa Afrika Tshipembe a zwi gudisi nyambo dza hayani dza vhaḅwe kana dza vhagudi vhothe vho ḍiḅwalisaho, fhedzi vha nga gudisa luthihi kana mbili dza nyambo dza hayani. Zwenezwo-ha, madzina **Luambo lwa Hayani**, **Luambo lwa u Engedzedza lwa u Thomana** **Luambo lwa Nyengedzedzo lwa Vhuvhili** hu ambiwa maimo a vhukoni ha u gudisa luambo, hu si luambo lwapo (Hayani) kana lwe lwa wanwa (sa kha **Nyambo dza Nyengedzedzo**). Kha iyi pholisi, hu tshi ambiwa nga **Luambo lwa Hayani**, zwi tea u ḍivhea uri hu khou ambiwa vhuimo, hu si luambo lwone lune lini..

Vhuimo ha Luambo lwa Hayani vhu ḅekedza vhukoni ha luambo zwine zwa ḅea muteo wa zwikili zwa u davhidzana na vhaḅwe vathu zwine zwa toḍea hune ha tshilwa hone na zwikili zwa u kona u pfesesa zwa pfunzo zwine zwa toḍea kha u guda kha masia othe a kharikhulamu. Hu na khwaḥisedzo ya u gudisa zwikili zwa u thetshesela, u amba, u vhalana na u ḅwala kha vhuimo uvhu ha luambo. Vhuimo uhu vhu ḅetshedza vhagudi vhukoni ha zwibvededzwa, u takalela vhuḍi ha luambo na ha u humbulela vhune ha vha ḅetshedza vhukoni ha u vhumbulula, u humbulela na u khwaḥisedza kupfesesele kwa lifhasi line vha tshila khalo. Fhedzi-ha, khwaḥisedzo na tshikalo tsha zwikili zwa u thetshesela na u amba u bva kha Gireidi 4 u ya phanda zwi fhasi ha khwaḥisedzo na tshikalo tsha zwikili zwa u vhalana na u ḅwala.

Luambo lwa u Engedzedza lwa u Thoma zwi amba luambo lune lu si vhe lwa ḍamuni, fhedzi lune lwa shumiswa kha nyambedzano kha tshitshavha, zwi amba uri ndi luambo lwa u guda na u funza kha pfunzo. Kharikhulumu i ḅekedza thikhedzo yo khwaḥihaho kha vhagudi vhane vha ḍo shumisa Luambo lwa u Engedzedza lwa u Thoma sa luambo lwa u guda na u funza. Mafheloni a Gireidi ya 9 vhagudi avha vha tea u kona u shumisa Luambo lwa Hayani

na Luambo lwa u Engedzedza lwa u Thoma zwavhuḁi vhe na vhuḁifulufheli u itela ndivho dzo fhambanaho hu tshi katelwa na u guda.

Afrika Tshipembe, vhagudi vhanzhi vha thoma u shumisa luambo lwa nyengedzo, English, sa Luambo lwa u Guda na Funza kha Gireidi ya 4. Hezwi zwi amba uri vha tea u swikelela kha vhuimo ha nṱha ha vhukoni ha English mafheloni a Gireidi ya 3, vha dovha vha tea u kona u vhala zwavhuḁi nga English.

Tshiimo tsha Luambo lwa u Engedzedza lwa u Thomatshi dzhia uri musi vhagudi vha tshi swika tshikoloni lwa u tou thoma, zwi a itea uri vha vha vha si na nḁivho ya luambo ulwo. Ngauralo, miṁwaha ya u thoma i fanela u tou fombe kha u bveledza vhukoni ha vhagudi u itela uri vha kone u pfesesa na u amba luambo ulwo. Hu fanela u bveledzwa muteo wa zwikili zwa vhudavhidzani. Vhagudi vha Gireidi 2 na 3 vha ranganga u fhaṱa nḁivho ya u vhala na u ṁwala u bva henefha kha muteo wa oraḽa. Vha dovha hafhu vha shumisa zwikili zwa ḽitheresi (u vhala na u ṁwala) zwe vha guda kha Luambo lwa Hayani.

Kha Vhuimo ha Vhukati na ha Nṱha, vhagudi vha bvela phanḁa na u khwaṱhisedza zwikili zwa u thetshesesa, u amba na u ṁwala. Vhunzhi ha vhagudi nga hetshi tshifhinga vha vha vha khou guda nga English (Tshiisimane), Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma, lune lwa sa vhe luambo lwa ḁamuni. Ngauralo, sa izwi luambo lwa u guda hu si luambo lwavho, vha tea u lu shumisesa u itela u ḁivha zwinzhi nga halwo, zwiḁulu ho sedzwa tshikili tsha u humbula na u elekanya. Hezwi zwi sia zwi khou bveledza zwikili zwa u humbula zwa maimo a nṱha, zwine vha ḁo zwi shumisa kha thero dzine dza nga sa Saints, Mbalo, na dziṁwe dzine dza gudwa nga English (Tshiisimane). Vhagudi vha dovha hafhu vha shumisesa vhunzhi ha zwibveledzwa nga nḁila ine vha bveledza vhukoni ha zwithu zwo fhambanaho, u fana na u kona u humbulela, ngeno vha tshi khou shumisa Luambo lwa lwavho lwa Nyengedzedzo.

Musi vhagudi vha tshi swika kha Vhuimo ha Nṱha, vha tea u vha vho no vha na nḁivho yo ṱanḁavhuwaho ya Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma, vuhulu ho sedzwa zwikili zwa u humbula na u elekanya ha maimo a nṱha. Fhedziha, ngoho ndi ya uri vhunzhi ha vhagudi vha kundelwa u ita nyambedzano kana u davhidzana nga nḁila i pfadzaho musi vha tshi khou shumisa Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma. Ngauralo, khaedu kha Gireidi dza 4 - 6 ndi ya u dzudzanya thikhedzo u itela vhagudi avho khathihi na u vhona uri nzudzanyo ya kharikhuḽamu i khou bvela phanḁa kha vhagudi avho na u swikelela zwikalo kana maimo sa zwe zwa itiswa zwone u itela uri vhagudi vha kone u swikelela thodea dza gireidi dzi tevhelaho. Maimo haya a tea u vha nga nḁila ine vhagudi vha tea u kona u shumisa luambo lwa u engedza nga nḁila ya maimo a nṱha hu ndingedzo dza u vha dzudzanyela musi vha tshi ya phanḁa na pfunzo dza nṱha kana kha ḽifhasi ḽa mushumo.

2.1.1.1 Ndivhotiwa dza u guda Nyambo dza u Engedza dza Vhuvhili

U guda Luambo lwa u Engedza lwa Vhuvhili zwi fanela u thusa vhagudi u:

- wana zwikili zwa luambo zwo teaho zwa luambo zwa u davhidzana nga nḁila kwayo nahone yo fanelaho hu tshi dzhielwa nzhele vha ṱanganedzaho mafhungo, ndivho na nyimele;
- thetshesesa, u amba, u vhala/u ṱalela na u ṁwala nga luambo ulwo nga vhuḁifhinduleli na u ḁiphina. Zwikili hezwi na maimo zwi fhaṱa muteo wa u guda wa vhutshilo hoṱhe;
- u bvisela khagala, nga u tou amba na u ṁwala, vhuḁipfi hawe u itela uri a pfe o vholowa na u ḁiphina musi a tshi shumisa luambo;
- shumisa luambo na kuhumbulele kwavho u wana zwinzhi nga ha vhone vhaṅe na mvelele dzo fhambanaho kha shango ḽine vha tshila khaḽo. Hezwi zwi ḁo vha thusa u amba tshenzhemo yavho na mawanwa avho nga ha shango nga u tou amba na nga u tou ṁwala

- u shumisa luambo u kona u swikelela na u langa vhudavhidzani kha dziñwe nyimele. Litheresi ya mafhungo ndi tshikili tsha ndeme kha uno 'murafho wa mafhungo' na u fhaṭa muteo wa u guda ha vhutshilo hoṭhe.
- u shumisa luambo sa yone ndila ya u amba mafhungo nga ha ṭhoho dzo ḡowealeaho; u shumana na zwibveledzwa zwinzhi zwo ḡowealeaho; na u vhala zwibveledzwa u itela u ḡiphina, u wana mafhungo a muteo na u itela vhudavhidzani.

2.1.1.2 U funza Luambo lwa u Engedza lwa Vhuvhili

U itela uri muthu a gude zwavhuḡi luambo lwa u engzedza, u tea u lu shumisesa nga hune zwa konadzea. Vhadededzi vha tea u ita uri vhagudi vha thetshelesa na u vhala Luambo lwa u Engedza vha tshi itela ndivho dzo fhambanaho. Vha ṭoda u newa tshifhinga tsha u thetshelesa Luambo lwa u Engedzedza u itela ndivho nanzhi dzo fhambanaho na u pfesesa (tsumbo: mafhungo) na u ḡiphina (tsumbo: tshiṭori kana luimbo). Zwiuhuluhulu hafhu, vha tea u wana tshifhinga tsha u vhala na u ṭalela Luambo lwa u Engedzedza u itela mafhungo (tsumbo: ṭhalutshedzo zwi tshi yelana na daigiramu), u ḡiphina (tsumbo: magazini) na u takalela litheretsha (tsumbo: tshirendo). Ṭhoḡisiso i sumbedza uri ndila yavhuḡi ya u bveledza ḡivhaipfi ndi nga kha u vhala bugu nanzhi vhukuma. Hone-ha, ndi zwa ndeme u vhona uri zwibveledzwa zwa oraḷa, zwo ṇwaliwaho na zwi vhonealaho zwi kha vhuimo ho eḡanaho vhagudi. Arali zwibveledzwa zwi tshi konda, vhagudi vha si tsha takalela u zwi vhala; ngeno-vho arali zwa leluwesa zwi tshi itisa uri vhagudi vha vhone zwi sa vha iteli khaedu, ngauralo vha sa takalele u zwi vhala. Mushumo muhulwane wa mudededzi ndi u vhona uri zwibveledzwa zwa a nangela vhagudi zwi yelane na murole wavho. Kha vhuimo hoṭhe ha FET, vhagudi vha tea u dzulela u thetshelesa na u vhala zwibveledzwa zwine zwa khou ḡi endeleda u vha itela khaedu.

Vhagudi vha tea hafhu u shumisa Luambo lwa u Engedzedza lwavho tshifhinga tshinzhi kha ndivho nanzhi. Vha tea u wana tshifhinga tsha u amba na u ṇwala Luambo lwa u Engedzedza u itela vhudavhidzani (tsumbo: u haseledza, vhurifhi), u bveledza vhusiki havho (tsumbo. u ita tshirendo, u ita nyedziselo, u amba na ṇwala tshiṭori nz.), u bveledza zwikili zwa ndivho ya zwa akademi (tsumbo. U bvisela khagala muhumbulo, u ṇwala muvhigo mupfufhi wa u anetshela) na u lugisela liḡhasi ḷa mushumo (tsumbo. u dzheneleda kha inthaviwi, u ṇwala vhurifhi ha u humbela mushumo, u ḡadza dzifoma)

Vhagudi vha tea u pfesesa ndivho ya u amba na u ṇwala u dzhiela nṭha vha ṭanganedzaho mafhungo. Kha Giredi dza 10-12. hoṭhe vha tea u ṇwala zwibveledzwa zwine zwa khou ḡi endela u vha newa khaedu. Ndi zwa ndeme uri vhagudi vha dzulele u wana muvhigo kha zwa vha ṇwala u itela uri vha vhone vkhakhi havho na uri vha vhu lugise. Mushumo muhulu wa mudededzi ndi wa u newa muvhigo wa maimo a nṭha une wa vha wo ḡisendeka kha u linga ha maimo a nṭha, yone mbilu ya u linga havhuḡi.

Musi hu tshi pulaniwa ngudo ya yunithi ya vhege mbili, vhadededzi vha tea u ṭanganya zwikili zwa luambo khathihi na zwa muteo wa luambo. Vha tea u nanga lushaka lwa tshibveledzwa lune lwa ḡo takadza vhagudi; u guda hu nga si vhe hone zwavhuḡi arali vhagudi vha so ngo dzheneleda na u ṭuṭuwedzea. Tsumbo, ṭhoho ya maanea a mbuletshedzo i nga vha heyi: 'Buletshedzani kereke ya u naka ye na i vhona'. Vhadededzi vha nga ḡivhadza ṭhoho nga kha u thetshelesa na/kana u vhala, hu tshi khou fhaṭiwa ndivho ya luambo na ḡivhaipfi zwi ṭodeaho kha u amba. Tsumbo: vhagudi vha nga vhala athikili dzi ambaho nga mihumbulo yo fhambanaho nga ha 'pfunzo ya mahala' nahone vha nga ita dibeithi nga ha yeneyo pfunzo. Musi vhagudi vho no ḡowela luambo lu ṭodeaho kha ṭhoho yo newaho vha a konaha u ṇwala maanea. Izwi zwi dovha zwa vha newa tshifhinga tsha u shumisa luambo. Vhadededzi vha tea u dzulela u newa muvhigo na nyito dzo teaho magumoni a ngudo inwe na inwe.

Kha Gireidi dza 4 - 6, ndi zwa ndeme uri:

- Hu sedzeswe kha u thetshelesa na u amba;
- Hu vhe na u dzulela u tikedza mveledziso ya divhaipfi, u vhumbwa ha mafhungo na pharagirafu, na girama:
- Vhagudi vha shuma na zwibveledzwa zwo fhambanaho vhukuma nahone zwi di kondaho zwi tshi ya phanda zwi tshi ya nga gireidi.

2.1.2 Zwikili zwa luambo

Kharikhulamu ya Luambo lwa u Engedza lwa Vhuvhili yo vhekanywa u ya nga zwikili zwi tevhelaho:

1	U thetshelesa na u amba
2	U vhala na u talela
3	U nwala na u nkedza
4	Zwivhumbeo na milayo zwa luambo

U thetshelesa na u amba

U thetshelesa na u amba ndi zwa ndeme kha u guda thero dzothe. Nga u thetshelesesa na u ambesa, vhagudi vha kuvhanganya na u ita mafhungo, u fhaṭa ngivho, u tandulula thaidzo, na u nkedza mihumbulo na kuvhonele kwa zwithu. Kha Gireidi 4 – 6, vhagudi vha **Luambo lwa u Engedza lwa Vhuvhili** vha do shumisa zwikili zwa u Thetshelesa u itela u davhidzana kha vhuimo ha fhasi/muteo.

Kha vhuimo uvhu, luambo lwa u amba lwa vhagudi lu kha di tea u khwaṭhiswa (zwi amba u modeḽa na u tikedzwa, tsumbo: nga divhaipfi na kufhatelwe kwa fhungo). Mudededzi u tea u vhona uri vhagudi vhothe vha wane tshifhinga tsha u amba nga luambo lwo tewahoi. Ngauri vhagudi do bvela phanda nga maga o fhambanaho, mudededzi u tea u dzudzanya khonadzeo dza u amba (tsumbo: mbudziso dzine a vhudzisa) u ya nga vhuimo/levele/vhukoni ha nwana muṛwe na muṛwe. Musi vhagudi vha tshi khou bva kha gireidi inwe vha tshi ya kha inwe, mudededzi u tea u lavhelela uri vhagudi vha do ambese lunzhi nahone zwine vha amba zwi thome u lapfa.

Tshifhinga tsha u funza tshi tea u dzhenisa ngowendowe ya duvha linwe na linwe na kha nyito ndapfu dza U thetshelesa na U amba dzo phadaladzwaho kha vhege yothe.

Kha Gireidi dza 4 – 6, vhadededzi vha tea u dzhia u thetshelesa sa nyito ya maimo mararu:

- **U rangela u thetshelesa:** Hezwi zwi lugsela vhagudi u thetshelesa tshibveledzwa tsho Nwalwaho nga Luambo lwa u Engedza. Tsumbo, mudededzi a nga shumisa tshibveledzwa tsha u tou vhona a vhudzisa mbudziso yo dowealeho yo sedza kha tshibveledzwa ine vhagudi vha tea u i fhindula nga murahu ha u thetshelesa lwa u tou thoma.
- **Nga tshifhinga tsha u thetshelesa:** Ndi maitale avhuḽi a mudededzi u vhala (kana u tamba) tshibveledzwa tsha u thetshelesa a tshi tshi dovholola, zwo ralo a tshi vhudzisa mbudziso dzo fhambanaho nga u sielisana ha u vhaliwa huṛwe na huṛwe. Zwi a thusa u vhudzisa mbudziso u bva kha dzi konisaho vhagudi uri vha pfesese ṭhalutshedzo ya tshibveledzwa nga u angaredza, u yak ha dzo tou livhaho dzi ṭodaho u pfesesa ho ṭandavhuwaho ha tshibveledzwa. Nga u ita izwi, mudededzi u thusa vhagudi kha u vha bveledzisa zwiṭiratedzhi zwavho zwa u thetshelesa.

- **Nga murahu ha u thetshelesa:** Vhagudi vha fhindula dziñwe mbudziso hafhu, vha sedzulusa notsi, na u shumisa mafhungo (sa u dadza tshifanyiso).

U amba hu bvelela nga ndila i si ya fomaļangomu kļasini, tsumbo, kha mushumo wa tshigwada. Vhagudi vha dovha hafhu u toda zwickhala zwa u ita ndowendowe nga ha tshaka dza u hasedza hu si ha fomaļa hu so ngo tou dowealeho u itea kļasini. Vhadedezi vha tea u funza nga ha u amba na u nekeda ha fomaļa, sa tsumbo, u vhaela ntha ho lugiselwaho, nz. Izwi zwi anzela u dzhia maitele a zwiṭepe zwiṭhili:

- U pulana na u dzudzanya mihumbulo na mafhungo
- U ita ndowendowe na u nekeda: u sumbedza u dzhiela nzhele vhathetshesesi/vha tangedzaho mafhungo na nyimele; u shumisa Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo zwo teaho nahone zwozwone; u nekeda hu re khagala; u shumisa thekheniki dzo teaho dza u amba na dza ngafhadzo/dzi si dza u amba, nz.

U vhala na u talela

Zwikili zwa U **vhala na U talela** zwo bveledzwaho zwavhudi ndi zwa ndeme kha u guda ho bvelelaho u budekanya na masia othe a kharikhulamu, na kha u itela u dzhenelela tshothe kha zwa lushaka, na kha shango la mushumo na lifhasi. Vhagudi vha bveledza vhukoni ha U vhala na U talela zwibveledzwa zwo dowealeho, zwi tshi katela na zwibveledzwa zwi vhoneleho u itela u wana mafhungo.

Arali zwo tea, kha hu shumiswe maitele a vhala nga u sielisana u bva mathomoni a Gireidi ya 4 u itela u sumba ndila vhagudi u yo dzhena zwavhudi kha murole uyu. Ngona iyi i nga shumiswa tshifhinga tshiñwe na tshiñwe arali hu na bugu dzo lingana ho afho kļasini. Izwi zwi nga sielisanana na u anetshela zwiṭori. Arali kha uvhu vhuimo hu sin a bugu dzo edanaho, izwo kha hu shumiswe zwibveledzwa zwi bvaho kha bugupfarwa kana ya/dza u vhala. Kha vha shumisevho na ngona dzi ngaho dza u Vhala na na u Vhalela kļasi.

Kha vha shumise ngona ya u vhala nga tshigwada hu langiwaho na u vhala u wothe/nga vhavhili nga zwiṭuku vha mbo ralo u tuṭuwedza vhagudi uri vha kone didzhenisa kha u vhala u wothe. U vhala u wothe ho buletshedzwaho kha pulane dza u funza hu tea u itelwa mbetshelwa kha tshifhinga tsho tetshelwaho u vhala. Kha vha tuṭuwedze vhagudi uri vha didzhenise kha u vhala u wothe/ho diimisaho kha tshifhinga tshiñwe na tshiñwe tshine vha vha natsho.

Maitele a u vhala

Marangaphanda maitele a u vhala o vhumbwa nga zwiteidzhi/maga a u rangela u vhala, u vhala na nga murahu ha u vhala. Nyito dzine mugudisi a nga thusa vhagudiswa ngadzo ndi dzi i tevhelaho:

U rangela u vhala:

- U karusa ngivhothangeli na u ita vhuṭumani.
- U sedza kha tshiko, muñwali, datumu ya u gandisa na lushaka lwa tshibveledza.
- U tshimbidza maṭo nga ntha u budekanya na pharagirafu ya u thoma ya tshipida/khethekanyo – u vhumba/ita mahumbulelwa.

U vhala:

- U awelanyana u itela u vhona uri u khou pfesesa hani na u ita uri mihumbulo i nwelele.
- U shumisa nyimeie u wana ṭhalutshedzo ya maipfi a sa ḡivhei hune zwa konadzea; honeha hune zwi si konadzee hu shumiswe ṭhalusamaipfi.
- U vhona muhumbuloni zwine wa khou vhala.
- U isa phanda na u vhala na musi hu na zwipiḡa zwine u si zwi pfesese fhano na fhaḡa.
- U vhalula tshipiḡa arali u sa tshi pfesesi na luthihi. U vhalela nṭha zwipiḡa zwi no kanganyisa, nga u ongolowa, kana u ita khathihi vhuvhili hazwo
- U humbela muṇwe uri a u thuse uri u pfesese tshipiḡa tshi konḡaho.
- U engedza tswayo dza u vhala na u dzhiela nṭha mbuno dza ndeme
- U vhuisa muhumbulo nga zwi vhaliwaho.

Nga murahu ha u vhala:

- Arali u tshi ḡo ṭḡa u dovha wa humbula mafhungo o khetheaho, topolani mihumbulo mihulwane na zwidombwedzwa zwi si gathi zwa u tikedza.
- U ṇwala maipfi a ndeme u thusa u bvisela khagala na u dovha wa humbula nga ha mihumbulo mihulwane.
- U humbula nga ha mbudziso ntswa dzine wa vha nadzo nga ha ṭhoho.
- U pfesesa – u khwaṭhisedza kupfesesele kwau kwa tshibveledzwa.
- U tatamudza muhumbulo wau – nga u shumisa mihumbulo ye wa i vhona kha zwibveledzwa.

U ṇwala na u ṇekedza

U ṇwala ndi tshishumiswa tsha ndeme tsha vhudavhidzani tshine tsha tendela vhagudi u fhaṭa na u pfukisela ngelekanyo na mihumbulo nga ṇḡila i tevhekanaho. U dzulela u ita ṇḡowendowe dza u ṇwala kha nyimele dzo fhambanaho, mishumo na thero zwi thusa vhagudi u ita vhudavhidzani vhu shumaho nga ṇḡila ya u sumbedza vhusiki. Ndivho ndi u bveledza zwikili zwa u ṇwala zwibveledzwa zwo teaho zwo tou ṇwaliwaho. Kha Vhuimo ha Vhukati, **vhagudi vha Luambo lwa Vhuvhili lwa u Engedza** vha ṭḡa thikhedzo ya vhuronwane na u sumbwa ṇḡila u itela u bveledza zwikili zwa u ṇwala.

U ṇwala ndi zwa ndeme ngauri zwi itisa uri vhagudi vha humbule nga girama na mupeḡo. Izwi zwi ṭṭuwedza vhagudi u shumisa luambo, u ṭavhanyisa u kona luambo na u engedza vhukoni. Vhagudi vha ḡo guda u ṇwala vhunzhi ha zwibveledzwa zwa vhusiki na zwa mafhungo, tsha u thoma hu tshi shumiswa muhangarambo wa u ṇwala sa thikho na nga u guda nga zwiṭuku u ṇwala luṇwe lwa lushaka lwa zwibveledzwa nga eṭhe. Vha ḡo shumisa maitele a u ṇwala u itela u bveledza zwibveledzwa zwo dzudzanyeaho zwavhuḡi, nahone nga u shumisa girama yo lulamaho.

Ngona ya maitele a u ṇwala

U ṇwala na vhutsila ha u ola zwibveledzwa ndi maitele o vhumbwaho nga maga a tevhelaho:

- u rangela u n̄wala/u pulana
- U ita mvetomveto
- U ita ndovhololo, u dzudzanya na u vhalulula

Vhagudi vha t̄oda tshifhinga tsha u lingedza u shumisa aya maitele, nga u:

- dzhia tsheo nga ha ndivho na vha t̄anganedzaho mafhungo malugana na tshibveledzwa tshine tsha d̄o n̄walwa na/kana u dizainiwa;
- kovhekana mihumbulo nga u shumisa, sa tsumbo, mimapa ya mihumbulo, tshati dza nyelelo kana mitevhe;
- shumisa zwiko zwo teaho, u nanga mafhungo o teaho na u dzudzanya mihumbulo;
- bveledza mvetomveto ya u thoma ine ya dzhiela n̄tha ndivho, vha t̄anganedzaho mafhungo, t̄hoho na tshivhumbeo tsha tshibveledzwa;
- vhala mvetomveto nga vhusedzi na u wana muvhigo u bva kha vhañwe (tsumbo, vhagudingae kana mudededzi);
- dzudzanya na u vhalulula mvetomveto; na
- u bveledza l̄in̄walwa l̄a u fhedzisa l̄o n̄walwaho nga vhudele, l̄i vhaleaho, l̄o dzudzanywaho.

Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo

N̄divho yavhudi ya d̄ivhaipfi na girama i n̄kedza muteo wa mveledziso ya zwikili (U thetshesela, U amba, U vhala na U n̄wala) kha Luambo lwa Vhuvhili lwa u Engedza. Vhagudi vha Vhuimo ha Vhukati vha d̄o d̄ivhadzwa/funzwa nga ha zwivhumbeo na milayo zwa luambo vhane vha khou lu guda.

Nga u shumisa zwibveledzwa zwo fhambanaho, vhagudi vha t̄andavhudza kushumisele kwavho kwa d̄ivhaipfi na u sumbedza nga n̄dila yo teaho kushumisele kwone kwa **Zwivhumbeo na Milayo ya kushumisele kwa Luambo**. Kha Vhuimo ha Vhukati, vhagudi vha Luambo lwa u Engedza lwa Vhuvhili vha d̄o n̄ana u dzhiela n̄tha maipfi na zwivhumbeo zwa girama vho no d̄owelaho.

Vhagudi vha d̄o isa phanda na u t̄od̄isisa kushumisele kwa luambo. Vha d̄o dovha hafhu vha shumisa n̄divho iyi kha u ita maedza nga ulul luambo u fhaṭa t̄halutshedzo (u bva kha maimo a ipfi na fhungo u ya kha tshibveledzwa tshoṭhe), na u vhona uri tshibveledzwa khathihi na zwe tsha faredza zwi na vhushakaḑe.

Zwi khou lavhelelwa uri Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo zwi d̄o funzwa kha nyimele sa zwine zwiñwe zwikili zwa luambo zwa funzwa na u bveledzwa ngaho. Fhedziha, kha Vhuimo ha Vhukati hu tea u vhetshelwa thungo tshifhinga tsha u funza lwa fomaḷa na u ita n̄dowendowe nga ha Zwivhumbeo na milayo zwa Luambo. Pulane dza u funza dzi na mutevhe wa zwivhumbeo zwa uambo zwine zwa tea u khunyeledzwa kha gireidi iñwe na iñwe. Hezwi zwo vhewa kha mutevhe mathomoni a themo iñwe na iñwe. Musi hu tshi nangwa zwibveledzwa zwa u thetshesela na u vhala kha sekele ya vhege mbili iñwe na iñwe, hu tea u vhone uri i na zwiñwe zwa zwiteñwa zwa luambo zwine zwa tea u funzwa kha themo yeneyo. Kha hu sikwe nyito dzi re na vhushaka na zwibveledzwa izwi dzine dza d̄o konisa vhagudi u shumisa zwiteñwa izwo kha nyimele. Nga yeneyo n̄dila , zwibveledzwa zwa u n̄wala zwine vhagudi vha d̄o n̄wala zwi d̄o dzhenisa zwiñwe zwa zwiteñwa zwa luambo. Kha hu n̄kedzwe vhagudi thuso kha kushumisele kwone na kwa vhukuma kwa izwi zwiteñwa. Kha hu nangwe zwiñwe zwa zwiteñwa zwine vhagudi vha vha na vhukonḑi khazwo u itela u vha n̄ea n̄dowendowe ya fomaḷa (nga tshifhinga tsho vhetshelwaho dubo nga vhege u itela zwenezwi).

2.1.3 Ngona dza u funza luambo

Ngona dza u funza/gudisa luambo o disendeka nga tshibveledzwa, thanganelano, vhudavhidzani na zwo livhaho kha maitele. **Ngona yo disendekaho nga tshibveledzwa na maitele a vhudavhidzani**, vhuvhili hazwo zwo ditika kha u dzulela u shumisa na u bveledza zwibveledzwa.

Ngona yo disendekaho kha tshibveledzwa i funza vhagudiswa uri vha vhe vhavhali, vhañwali, vhasedzulusi, na vhabveledzi vha re na vhukoni, vhudifhulufheli na vhusedzesi. I katela u thetshesesa, u vhala, u talela na u sengulusa zwibveledzwa u itela u pfesesa zwibveledzwa. Zwibveledzwa zwi tendiseaho ndi zwone zwiko zwa zwi re ngomu na nyimele u itela u funza na u guda luambo nga ndila ya vhudavhidzani na na hanganelano. Maitele o disendekaho kha tshibveledzwa a dovha a katela u bveledza tshaka dza zwibveledzwa zwi sa konḁi zwo fhambanaho u itela ndivho dzo tewaho.

Maitele a vhudavhidzani a lavhelela uri musi mugudi a tshi khou guda luambo u tea u tanelwa zwi vhonekaho kha luambo lune a khou lu guda na kha zwikhala zwinzhi u itela u wana ndowendowe kana u bveledza ulwo luambo. Vhagudi vha guda u vhala nga u dzulela u vhala, vha guda u ñwala nga u dzula vha tshi ñwala.

Ngona ya u shumisa maitele i shumiswa musi vhagudi vha tshi bveledza zwibveledzwa oraḁa na zwa u tou ñwala. Vhagudi vha didzhenisa kha maitele o fhambanaho a u thetshesesa, u amba, u vhala na maitele a u ñwala. Vha tea u humbula nga ha vha tangeredzi vha mafhungo na ndivho musi vhe kha maitele haya. Izwi zwi ḁo vha funza uri vha davhidzane na u amba zwine vha khou elekanya nga ndila yone, sa tsumbo, u gudisa nga ha u ñwala a zwi sedzi kha tshibveledzwa fhedzi lini, zwi sedza na kha ndivho na maitele a u ñwala. Kha ngona ya u ñwala vhagudi vha gudiswa ndila ya u bvisa mihumbulo, u elekanya nga ha ndivho na vathetshesesi, u ñwala mvetomveto, u dzudzanya mishumo yavho na u nekedza tshibveledzwa tshi sumbedzaho kuhumbulele kwavho.

Ngona dza u funza litheretsha

Ndivho khulwane ya u vhala litheretsha/zwibveledzwa kilasini ndi u bveledza khonadzeo dza u shumisa zwikili zwa luambo zwo gudiwaho. U gudisa/funza litheretsha a zwi leluwi na khathihi, fhedzi a zwi konadzei arali hu sin a u talusa ha muthu ene muḁe, u thathuvha hu shumisaho u humbula, na u fhulufhedzea na madzinginywa u bva kha vhana vhone vhaḁe. Arali vha sa guda u pfesesa litheretsha vhone vhaḁe, a vha nga ḁo vha vho guda zwinzhi.

Ndila dza u gudisa litheretsha dzi katela zwiñwe kana zwoḁhe zwa zwi tevhelaho:

- U lingedza nga ndila dzoḁhe u vhalesa tshibveledzwa kilasini hu si na u awelwa ha itwa muñwe mushumo. Ndi zwa ndeme uri vhagudi vha vhe na muhumbulo wo tambaho nga ha zwine zwa khou itea kha muteo wa fhasisa wa tshibveledzwa. Kha vha vha vhone vhone ha zwibveledzwa kilasini, vha dovhe vha vhone uri zwirendo zwi vhaliwe kilasini na zwone.
- Mishumo ya u ñwala ine ya toḁa u pfesesiwa ha tshibveledzwa tshi no khou vhaliwa i nga thusa vhukuma kha u takusa maimo a zwikli zwa luambo na u takalela maimo ayo o swikelwaho. U hasedza kilasini hu a vha havhudi arali muñwe na muñwe a tshi dzhenelela a shela mulenzhe, zwa fhedza nga u ita mushumo wa u ñwala.
- Mafhedziselon, u shumana na zibveledzwa zwi tea u shuñwa sa yunithi, zwo fhelela (hu si nga zwipiḁapiḁa lini).

Zwi tevhelaho ndi manweledzo a tshaka dza ndeme dza zwibveledzwa zwi shumiswaho kha Vhuimo ha Vhukati na zwivhumbeo zwa luambo zwi wanalaho kha izwo zwibveledzwa. Mafhungo kana zwidodombedzwa izwi zwi ḁo thusa kha u dzudzanya mishumo/nyito dzi kwamaho zwibveledzwa zwo fhambanaho u itela uri vhagudi vha shumane na

zwibveledzwa hezwi. Kha vha nanguludze zwivhumbeo zwa luamba zwi si gathi vha sedzese khazwo tshifhinga tshoṱhe musi vha tshi funza tshaka idzi dza zwibveledzwa.

2.2 TSHIFHINGA TSHO AVHELWAHO

Tshifhinga tsha tsho themenndelwaho tsha u funza Luambo lwa u Engedza lwa Vhuvhili kha Vhuimo ha Vhukati ndi awara nthihi na hafu (awara 1, 5) nga vhege. Magudiswa oṱhe a luambo o ṅetshedzwa kha sekele ya vhege mbili (awara 3). Zwifhinga zwo avhelwaho zwi tevhelaho u ya nga zwikili zwo fhambanaho zwo dzinginywa.

Zwikili	Tshifhinga tsho avhelwaho nga vhege (Awara)	Tshifhinga tsho avhelwaho nga Sekele ya Vhege Mbili (Minetse)	%
U Thetshesela na u Amba	1.5	75	40
U Vhala na u Ṭalela: Tholokanyongdivho na Ṭitheretsha		55	30
U Ṇwala na u Ṇekedza		35	20
Zwivhumbeo zwa Luambo na MilayoLanguage Structures and Conventions (izwi zwo vangiwavho/ṱanganywavho kha zwikili zwiṅa (4))		15	10
Ṭhanganyelo		180 (awara3)	100

2.3 ZWIKOTHUSEDZI ZWA U FUNZA NA U GUDA

- Mugudi muḽwe na muḽwe u tea u vha na:
 - (a) Bugupfarwa yo randelwaho ya lumbo
 - (b) Bugu ya/dza u vhala dzo faredzaho tshaka/zwibveledzwa zwi tevhelaho:
 - o Zwiṭori
 - o Vhurendi
 - o Zwibveledzwa zwa mafhungo
 - o Zwibveledzwa zwa matshilisano
 - (c) Kha Ṭhalusamaipfi kana mutevhe wa maipfi
 - (d) U kona u swikelela kha zwiko zwo angalalaho zwa u vhala zwi angaredzaho maimo o fhambanahotsumbo, munanguludzo wa bugu dza u vhala dzo faredzaho zwibveledzwa zwo linganelaho kha vhuimo vhuḽwe na vhuḽwe afhokilasiṇi na tshikoloni.
 - (e) Zwibveledzwa zwa u vhala nga u tou sielisana kha Gireidi ya 4. Izwi hu nga vha bugu kana zwiḽwe zwibveledzwa zwo hudzwaho kana bugupfarwa dzo randelwaho kana bugu dza u vhala.
- Mudededzi u tea u vha na:
 - (a) Tshitatamende tsha Pholisi ya Kharikhulamu na u Linga
 - (b) Pholisi ya Luambo kha Pfunzo (PLkP)
 - (c) Bugupfarwa dza luambo dzi shumiswaho nga vhagudi na dziḽwe bugupfarwa u itela zwiko zwa u engedzedza kha idzo randelwaho
 - (d) Bugu ya/dza u vhala dzo faredzaho lushaka/tshaka dza zwibveledzwa zwo themenndelwaho
 - (e) Divhaipfi na bugu dza tsumbedzi/referentsi (luambo luthihi, nyambo mbili na dza nyambo nnzhi; thesaurasi; entsiklopedi; bugu yavhuḽi ya girama ya tsumbedzi, nz.)
 - (f) Faila ya Mudededzi ya Zwiko/Bugu: Izwi hu nga vha faila yo vhumbwaho nga matheriaḽa o kuvhanganyiwaho nga mudededzi kana Gaigi ya Mudededzi yo anḽadzelwaho u rengiswa
 - (g) U kona u swikelela kha matheriaḽa a u vhala kilasiṇi, laiburari ya tshikolo na/kana ya nnyi na nnyi u itela u sumba nḽila u vhala ha vhana
 - (h) Thusedzi dza zwi Pfalaho/vhonalaho.

KHETHEKANYO YA 3: MAGUDISWA NA PULANE DZA U FUNZA ZWIKILI ZWA LUAMBO

3.1 NYANGAREDZO YA MAGUDISWA, ZWIKILI NA ZWIṬIRATEDZHI

Zwi tevhelaho ndi nyangaredzo ya magudiswa, zwikili na **zwiṭirathedzhi** zwi no ḑo wanala kha pulane dza u funza.

Nyangangaredzo ya magudiswa, zwikili na zwiṭiratedzhi

Gireidi ya 4-6		
Zwikili	Magudiswa	
U Thetshelesa na U amba	• Tholokanyondivho ya u thetshelesa • U thetshelesa u itela mafhungo • Mbuletshedzo ya maipfi • U thetshelesa u itela u ḑiphina • Zwivhumbeo zwo fhambanaho zwa vhudavhidzani ha oraḓa: - U haseledza - Masia/ndaela/maitele a zwithu - U anetshela tshiṭori - Nyedziselo - Nyambedzano nga tshigwada - Zwirendo zwipfufhi na raimi - Mitambo ya luambo - U amba/mbuno nga ha iwe muṇe <i>Kha vha ṭole Kuambele ku shumiswaho kha Tshivenga tsha u haseledza – Mutevhe wa tsumbedzi/referentsi</i>	Maitele a u thetshelesa • U rangela u thetshelesa • Nga tshifhinga tsha u thetshelesa • Thohlokanyondivho ya u thetshelesa - U rekhoda mihumbulo mihulwane nga u dovha u anetshela, u ṭalutshedza - U thetshelesa na u nyanyuwa kha /fhindula mbudziso dzi sa konḑi • Nga murahu ha u thetshelesa Maitele a u amba • U pulana, u ṭodisisa na u dzudzana • U ita ṇḑowendowe na u ṇekedza Vhudavhidzani ha zwa matshilisano • U haseledza hu sa konḑi • Milayo ya u amba nga u sielisana • U tutuwedza u shumisa luambo lwa u engedza • U vhudzisa na u nyanyuwa kha/fhindula mbudziso. U dovha u anetshela zwiwo/zwiitei • U ṇetshedza/amba hu si ha fomaḓa nga ha tshiwo tsho ḑowealeho • Tshivhumbeo tshone, ḑivhaipfi, luambo na milayo

U Vhala na U Ṭalela	Tshaka dza zwibveledzwa zwo themenndelwaho: • Zwiṭori, tsumbo, fikishini ya musalauno i tendiseaho, zwiṭori zwa sialala (zwiṭori/ngano zwa tsiko na dza vhahali, ngano dza vhathu na ngano dza phukha) zwiṭori zwa zwifanyiso zwi re na khephusheni • Vhurendi/Nyimbo • Zwibveledzwathangeli zwa Mafhungo, sa maitele a zwithu, u dovha u toolola mbuno/mafhungo • Zwibveledzwa zwa matshilisano, tsumbo, thambo, garaṭa dza u lumelisa, marifhi • Zwibveledzwa zwa midia, tsumbo, khungedzelo, nothisi, phamfuṭethe • Zwibveledzwa zwa zwi vhonealaho: zwa u kungedzela (phosiṭara, phamfuṭethe, khungedzelo), khathuni, khomiki, daigiramu/ girafu/thebulu/tshati/zwinepe/nyolo • Phara dza kupfesesele/u pfesesa • Zwibveledzwa zwa u vhalela nṭha ho lugiselwaho Zwibveledzwa zwa u wana mafhungo	Zwiṭirathedzhi zwa u vhala/u ṭalela: U shumisa zwiṭirathedzhi zwa u rangela u vhala, u vhala na nga murahu ha u vhala: • U pfesesa tshibveledzwa • U vhala ha ndeme na vhudzivha ha tshibveledzwa (tholokanyondivho ya u vhala) • U sumbedza u kona u vhala e eṭhe hu endelelaho (u vhala u itela u ḑiphiṇa, u wana mafhungo na u guda) • U ḑivhadza vhagudi kha: • Mbonalo dza tshibveledzwa - dzina ḑa bugu, nyolo/zwidodombedzwa, ṭhoho, zwiṭohwana, u nombora, khephusheni, ṭhoho dza mafhungo, fomethe/tshivhumbeo. • Zwivhumbeo zwa tshibveledzwa – mitevhe, nzudzanyo i tevhekanaho, ṭhaluso/mbuletshedzo, matshimbidzele/maitele, mbuno khulwane, thevhekano ya nganetshelo • Zwipiḑa zwa bugu - siaṭari ḑi re na dzina ḑa bugu, zwi re ngomu, ndima, guḑosari, nz. • Zwiṭirathedzhi zwa u vhala na u ṭalela - U dovha u vhala - U bvisela khagala - U vhina fhungo/mafhungo/u swikela magumoni a fhungo/ mafhungo/muhumbulo wau/ene muṇe • Ḑitheresi ya zwi vhonealaho – (zwibveledzwa zwo angalalaho zwa girafiki na zwi vhonealaho, sa khungedzelo, nothisi, phosiṭara, khomiki, khathuni, zwinepe, zwifanyiso) • U vhala zwibveledzwa zwa ḑitheretsha Vhurendi/Nyimbo • Ṭhalutshedzo yo livhaho/ya nga nṇḑa • Mulaedza • Zwishumiswa zwa mubvumo, sa raimi, mutevhetsindo, zwiga zwa u vhala, ndovhololo Zwiṭori • U tevhekana ha mafhungo/ndunzhendunzhe • Vhaanewa/vhabvumbadzwa • Fhethuvhupo/siangane Zwibveledzwa zwa mafhungo na zwa matshilisano • Vha ṭanganedzaho mafhungo/vhathetsheseli/ vhavhali na ndivho U vhala ho lugiselwaho na hu so ngo lugiselwaho (U vhalela nṭha) • U shumisa thouni, u shandukisa ipfi, nyeleo/ luvhilo, u ṭanganya/shumisa maṭo, nyimele nga muvhili, ngafhadzo • U buletshedza maipfi nga nḑila yone/hu si na u khakhisa ṭhalutshedzo
----------------------------	--	--

U Nwala na u Nokedza	• U n̄wala maipfi, tsumbo: mitevhe • U n̄wala mafhungo • U n̄wala pharagirafu Tshaka dza zwibveledzwa Mañwalwa a vhusiki • Mbuletshedzo, tsumbo: mbuletshedzo/thaluso ya vhathu, fhethu, phukha, zwimela, zwithu, nz. • Nganetshelo, tsumbo: zwiṭori, zwiṭori zwa iwe muṇe, u dzhenisa dayari, mafhungo a iwe muṇe • Zwiṭori zwa zwifanyiso • Mifhindulano mipfufhi Zwibveledzwa zwa vhudavhidzani (Zwibveledzwa zwa matshilisano, zwa tshumiswa na zwa mafhungo) • Milaedza, garaṭa dza ndumeliso, thambo • Phosiṭara, n̄divhadzo/nothisi, burotsha, khungedzelo • U ḡadza fomo pfufhi/i sa konḡi	Maitele a u n̄wala: U rangela u n̄wala/u pulana • U ṭutula dzangalelo/u kuvhanganya mihumbulo nga ha ḡivhaipfi tshigwadani • U dzudzanya mihumbulo U ita mvetomveto • Munanguludzo wa maipfi • U vhumba mafhungo • Mihumbulo zwayo • U vhala zwo n̄walwaho nga ene muṇe • U vhiḡelwa murahu u bva kha mudededzi U dovholola, u dzudzanya, u vhalulula na u n̄kedza • U dovholola; u khwinisa magudiswa na tshivhumbeo tsha mihumbulo • U khwinisa munanguludzo wa maipfi, mafhungo na tshivhumbeo tsha pharagirafu • U dzudzanya: u lulamisa khakho dza re kha girama, mupeleto na ndongazwiga. • U n̄kedza ḡiñwalo ḡa u fhedzisela ḡo n̄walwaho tshidele, ḡi vhaleaho zwavhuḡi.
Zwivhumbeo zwa Luambo na Milayo	U shuma na/nga maipfi (Mveledziso ya ḡivhaipfi): u shumisa dikishinari/bugu ya ḡivhaipfi, mupeleṭo, ṭhalutshedzo ya ipfi/maipfi, madungo, mibvumo/foniki, pfanywa, mafhambanyi, homonimi, thangi, mitshila U shuma na/nga mafhungo Thinwaipfi dza muambo, tsumbo, madzina, masala, maṭaluli, maḡadzisi, thangeledzina, mavhofhi Tshivhumbeo tsha fhungo: fhungozwaḡo, na fhungombumbano, tshivhumbeo tsha u laela/ndaela, mbudziso, zwitatamennde Zwifhinga zwa maiti Mapfanisi: n̄efhungo - ḡiiti - ḡipfanisi Thevhekano ya maipfi Zwivhumbeo zwa khanedza Maambiwathwii na maambelwa Milayo ya luambo U ḡivhadza milayo ya luambo is a konḡi Zwiga zwa u vhala Mupeleṭo Mibvumo <i>Kha vha sedze</i> Zwivhumbeo zwa Luambo na Milayo- Mutevhe wa tsumbedzi/Referentsi Zwivhumbeo zwa Luambo na Milayo – Mutevhe wa referentsi Zwivhumbeo zwa luambo zwi tevhelaho zwi ḡo funzwa kha nyimele ya U Vhala na U N̄wala, zwa dovha hafu zwa vha tshipiḡa tsha mbekanyamushumo ya girama ya sistemathiki. Zwivhumbeo hezwi zwi tea u ḡivhadzwa/funzwa hu na nyaluwo u bva kha gireidi ino u ya kha i tevhelaho. KHA VHA PFESESE: Mbonalo dzo ṭaluleaho dza luambo lwonolwo dzi tea u dzhielwa nṭha. Nga zwenezwo, ndi mbonalo dzenedzo fhedzi dza luambo lwonolwu dzine dza ḡo dzhielwa nzhele/nṭha kha zwi tevhelaho afha fhasi.	

Madzina	Zwi vhaleaho (tsumbo: <i>tshidulo/ zwidulo</i>) na madzina a zwi sa vhalei (tsumbo: <i>muhumbulo</i>) Mbalo/tshivhalo (vhuthihi na vhunzhi) tsumbo: <i>tshidulo/ zwidulo</i> Madzina ane a si shanduke kha mbalo musi a kha tshivhumbeo tsha vhuthihi tsumbo: <i>vhutshilo, maḍi, nz</i> Madzinazwao (tsumbo: <i>musadzi</i>) na madzina vhukuma (tsumbo: <i>Maemu, Masindi, nz.</i>) Madzina khumbulelwa, tsumbo: <i>lufuno, nyofho, thompho, fulufhelo</i> Madzina a vhuṅe, tsumbo: desike ya <i>Takalani</i>, desike dza <i>vhagudi</i>, zwitambiswa <i>zwa vhana</i> Madzinaguṭe na thaluso, tsumbo: <i>guma la ṅotshi, murivha ndi wa zwiṅoni</i> Madzinambumbano: <i>tshiviambudzi, ntsamavhuvhu</i> Madzina a thukhufhadzo : <i>kuduna, tshitanda, lutukana</i> Madzina a thithilidzo: <i>ḍithu, libevha</i> Madzina a mbeu: <i>malume, makhadzi, thomu</i> Madzinamapambwa: <i>goloi, tshikolo, philisi</i> Madzinamasikwa: <i>mushumo, tshiane</i>
Zwiṭalusi	Masumbi: <i>tshino, itshi, tshila, izwo, izwi</i> (tsumbo: <i>Heyo</i> bugu ndi yanga,) Vhunzhi 1: woṭhe, zwiṅwe, vhunzhi, si na (tsumbo: Vhagudi <i>nga vhunzhi</i> vho pfesesa ngudo.) <i>Vhunzhi 2: zwoṭhe, kana</i> (tsumbo: Vhagudi <i>vhoṭhe</i> vho ima.) Vhunzhi 3: <i>vhunzhi, zwiṭuku, zwinzhi, zwiṭukuṭuku</i> (tsumbo: Tshikolo tshi na vhagudi <i>vhanzhi.</i>) Vhunzhi 4: <i>zwiṅwe, tshiṅwe, tshiṅwe na tshiṅwe</i> (tsumbo: Tshidina <i>tshiṅwe na tshiṅwe</i> tsho ima zwavhuḍi.)
Masala	Masala a vathu sa ṅefhungo: <i>Ṇṅe, inwi/iwe, ene, tshone, riṅe, vhone</i> (tsumbo; <i>Ene</i> u khou vhala bugu) Masala a vathu sa tshiitwa tsho livhaho kana tshi so ngo livhaho: <i>ṅṅe, iwe, inwi ene, tshone, riṅe, vhone</i> (tsumbo: Ene o ṅea <i>ṅṅe tshone.</i>) Masala a vhuḍiambi: <i>ṅṅe muṅe, iwemuṅe/ inwi muṅe, ene muṅe, riṅevhane, vhoiwi vane/ vhoiwevhane</i> (tsumbo: O ḍiṭanzwa <i>ene muṅe</i> nga tshisibe.) Masala a vhushaka: <i>tshine, ane, ane</i> , (tsumbo: Munna <i>ane</i> a vhone o ima fasiṭereni ndi Mudededzi wanga.) Masala a mavhudzisi: <i>nnyi, mini, tshifhio, tsha nnyi</i>, (tsumbo: Ndi bugu ya <i>nnyi?</i>)
Vhuṭaluli/ Maṭaluli	Vhuimo ha maṭaluli/ vhuṭaluli tsumbo: Munna <i>muhulwane</i> (lo rangela dzina); Mutukana <i>mulapfu</i> o wa Maṭaluli ane a fhela nga –ho (maitimaṭaluli), tsumbo, mangadzaho, boraho, takadzaho, lwalaho, nz. , sa: Bugu <i>i takadzaho</i> Maṭaluli ane a vha namasala a vhushaka, tsumbo; Mutukana <i>ane a mangadza</i>, mutukan ane a bora, musidzana ane a lwala Maṭaluli a no shumisa tshivhumbi <i>no</i>: Munna <i>a no shuma</i> o swika Mbambedzo ya maṭaluli, sa <i>dakalo iḥulu</i>, dakalo <i>iḥulusa</i>; thanya, <i>thanyesa, thanyesesa</i>; (tsumbo: <i>Lo vha ḍuvha la dakalo iḥulwanesa</i> vhutshiloni hanga; Ndi ene ane a vha musidzana o <i>thanyesesa</i>.) Maṭaluli a mbalo: <i>vhavhili, nthihi</i>, sa: Munna <i>muthihi</i> o huvhala
Maḍadzisi	Maḍadzisi a maitele, tsumbo: <i>ṅangavhedza, zwavhuḍi, vhuronwane, vhulenda, ṭavhanyedza, sa U tshimbila</i> <i>nga u ṭavhanyedza</i> Maḍadzisi a tshifhinga, tsumbo: <i>mulovha, matshelo, mahoḷa, vhege yo fhelaho, ḷiṅwe ḍuvha, sa: O ḍa</i> <i>mulovha</i> Maḍadzisi ambalotsumba: tshifhinga <i>tshoṭhe, kanzhi, dzulela, tshiṅwe tshifhinga, na luthihi</i>, sa: <i>Fhano ha kandi</i> <i>na luthihi, U ya lunzhi</i> tshikoloni Maḍadzisi a nyombedzelo/ khwaṭhisedzo, tshoṭhe, thamusu, vhukuma, sa: No shuma vhukuma Maḍadzisi a khonadzeo, tsumbo: nga kha ḍi, khamusi, sa: U ḍo ḍa <i>khamusi</i> Maḍadzisi a ndangatshifhinga, tsumbo: <i>kha ḍi, athu na khathihi</i>, sa: U <i>kha ḍi</i> shuma Maḍadzisi a fhethu, tsumbo: <i>ngadeni, ṅṅha ha ṭafula</i>, sa: U khou shuma <i>ngadeni</i>

Thangeli	Fhethu na sia tsumbo: <i>ntha, fhasi, ngomu, kha, ntha, murahu, vhukati, nga tsini; sa: Tsho sera fhasi ha tafula</i> Maṭaluli na thangeli, tsumbo: <i>mulapfu kha</i>, sa Uyu ndi mulapfu kha Takalani Dzina na thangeli: <i>thonifho kha; mulandu kha</i>, sa: U sumbedza <i>thonifho kha</i> vhahulwane
Maiti	Maitimapfukeli na maiti a sa pfukeli, tsumbo: O renga peni/ Duvha lo kovhela. Maiti ane a vha na zwiitwa zwiivhili (o livhaho na a so ngo livhaho) tsumbo: O mpha bugu, <i>O rengela nwana rokho</i>
Zwifhinga kha maiti	Tshifhinga tsha zwino tsumbo: Ndi tamba thenisi vhege inwe na inwe/Nowa ndi zwikokovhi. Tshifhinga tsha zwino tshine tsha kha di ya phanda (kana tshi sa gumi) tshifhinga tsumbo: <i>U khou talela thelevishini zwino</i>. Tshifhinga tshino tsho fhiraho tsumbo: Ndo tshila Miluwani vhutshilo hanga hothe. Tshifhinga tshino tshine tsha kha di ya phanda (tshi sa gumi), tsumbo: <i>U khou di guda</i> nga maanda vhege yothe. Tshifhinga tsho fhelaho, tsumbo: O vuwa thovhoni nga matsheloni. Tshifhinga tsho fhelaho tshine tsha kha di ya phanda, tsumbo: Muṭa wo vha wo edela musi mulilo u tshi nanga Tshifhinga tshino tsho fhelaho, tsumbo: O ya hayani ngauri o vha o hangwa khii dzawe. Tshifhinga tshino tsho fhelaho tshine tsha kha di ya phanda (tshi sa gumi) tsumbo: Ndo vha ndo no lindela awara mbili musi a tshi swika. U sumbedza tshifhinga tshi daho: ḡo + liiti tsumbo: Mufumakadzi Vho Marandela vha ḡo funza Gireidi ya 10./ Ndi na fulufhelo uri ni ḡo takadzwa nga baisikopo. U ya + dzinaliiti tsumbo: Vha khou ya u dalela vhomakhulu wawe./ Ndi vho na u nga i khou ya u na matshelo. Tshifhinga tsha zwino tshine tsha shumisiwa u amba nga ha tshidaho tsumbo: Matshelo ndi holodei. Tshifhinga tshidaho tshine tsha kha di ya phanda tsumbo: Ndi ḡo vha ndi khou shuma vhege i daho yothe. Tshifhinga tshino tshidaho tsumbo: Vhege i daho ndi ḡo vha ndo fhedza mushumo. Tshifhinga tshidaho tshine tsha kha di ya phanda tsumbo: Nwaha u daho ndi ḡo vha ndo funza kha hetshi tshikolo mirwaha ya mahumi mavhili
Lipfanisi	Pfano ya lipfanisi la nefhungo, tsumbo: U kha di bva u swika zwino./ Vha kha di bva u swika zwino; Ndo vha ndi tshi khou tuwa./ Vho vha vha tshi khou tuwa. Ndovhololo
Mamudi	U sumbedza u konadzea/u sa konadzea ha nyitoa, tsumbo, <i>Ndi nga ḡa/Ndi nga si ḡe; A nga kona u vhuelela mushumoni./A nga si kone u humela mushumoni</i>. U sumbedza thendelo tsumbo: <i>Ndi nga shumisa nnḡu thukhu? Ndi nga tuwa u tavhanya? Ndi nga vhudzisa mbudziso? Ee, vha nga kona</i>. U sumbedza ndaela/ khumbelo: <i>Vha nga vula fasiṭere./Ndi nga tendelwa u dzhena</i>. U sumbedza khonadzeo/ u sa konadzea tsumbo: <i>Hezwi zwi nga vhanga thaidzo</i>. Ni khou amba ngoho. Vh nga vha khou amba ngoho. Ho ngo kona u zwi divha. U sumbedza khonadzeo/ u sa konadzea, tsumbo: <i>Ri tea u swika Thohoyandou nga 10 p. ./ Ri fanela u swika Thohoyandou nga 10 p. ./A ho ngo tea u vha na thaidzo/A ho ngo fanela u vha na thaidzo</i>. U sumbedza zwone zwone tsumbo: <i>Vha fanela u vha vho hangwa</i>.
Mafhungo a nyimele	Nyimele ya u thoma i sumbedzaho khonadzeo tsumbo: <i>Arali ya na, ri ḡo imisa lwendo</i> Nyimele ya vhuvhili i sumbedzahotshithu tshine tsha nga si sokou itea kana u konadzea, tsumbo: <i>Arali nda nga wina lotto ndi ḡo rengela mme anga nnḡu ya kamara dza fumi</i>. Nyimele ya vhuraru i sumbedzaho tshithu tsha khumbulelwa tsumbo: <i>Arali ndo vha ndo shumesa ndo vha ndi tshi ḡo vha ndo phasa matiriki</i>.

Maambaitwa	Tshifhinga tsha zwino, tsumbo: Gethe ḽi valwa nga awara ya vhurathi madekwana maṁwe na maṁwe. Tshifhinga tsha zwino tshine tsha kha ḽi ya phanḑa tsumbo: Lufhera lu khou kuniswa zwino. Tshifhinga tshino tsha zwino tsumbo: Suphamakete muswa wo vuliwa uno ṁwaha. Tshifhinga tsho fhelaho tsumbo: ḽaiburari yo vha yo valwa nga holodei. Tshifhinga tsho fhelaho tshine tsha khou ya phanḑa tsumbo: Vho ḑo tea u lindela nga uri moḑoro wo vha u kha ḽi lugiswa Tshifhinga tshino tsho fhiraho, tsumbo: O ḽiswa mulimo nga khomba yawe. Tshifhinga tshidaho: tsumbo: Ṃwakni kilasi i ḑo funzwa nga Vho-Mudau.Ṃwakani ḽaiburari ntswa i khou ya u fhatiwa.
Mafungo a u vhiga	Mbudziso dza maambiwa, tsumbo: O mmbudzisa uri ndi ngani ndo lenga ngauralo./ O mmbudzisa uri ndi takalela nyimbo-ḑe. ‘Uri’ kiloso: O amba uri ha zwi ḑivhi./O mmbudza uri o xedza bugu.
Zwiga zwa luambo	kholoni, luṅanga, haifene, semikholoni, prentthesisi, elipsis, garukela, tshithoma, khoma zwidevhe tshivhudzisi
Mupeleṭo Mveledziso ya thinwaipfi na figara dza muambo Malungekanyi	kupeleṭele milayo na maitele a u peleṭa pfufhifhadzo/aburivesheni akhironimi Pfanywa, mafhambanyi, ipfi ḽithihi vhudzuloni ha Figara dza muambo(ḽifanyisi, ḽimetafore, ḽifanyamuthu) Luambo lwa maambele/maambele, mirero Maipfi o pambiwaho Maipfi a lungekanyaho mafhungo a amba zwi pfalaho kha pharagirafu: • U ṭanganyisa: na • U tevhekana ha zwifhinga: tshi tevhelaho, hu si kale, nga murahu, phanḑa ha izwo, nga murahu, khathihi fhedzi, nga murahu, nz. • U tevhekanya mihumbulo: tsha u thoma, tsha vhuvhili, tsha u fhedzisa, nz. • Tshiitisi/mvelele: ngauri, ngauralo, zworalo, n.z
Nḑivho ya kushumiselwe kwa luambo lwa vhudzivha	

Tsumbo dza maambeke ane a shumiswa kha u hasedza kha Tshivendḓa - Mutevhe wa referentsi/tsumbedzi

U HUMBELA THENDELO/KHUMBELO Ndi nga...? Ndo vha ndi tshi nga...? Zwi nga konadzea kha nḡe...? Zwo luga arali...? Zwi nga luga arali...? Ni nga vhilaela arali nda...? Ndi humbela u/ntendeleni/nga vha ntendele ndi... Ni nga tenda u...?	U DZHENELELA Pfarelo, ndi nga...? Pfarelo, ni vhona ndi tshi nga...? Pfarelo, ni ḡivha...? Ndi humbela pfarelo, ni nga nthusa-vho...?
U NḐESHEDZA THUSO Ndi nga ni thusa? Ndi ni thuse? Ni khou ṭoḑa tshinwe tshithu? Ni nga ṭoḑa thuso? Ni a ṭoḑa thuso? Ndi nga ni thusa nga mini ḡamusī?	U HUMBELA THUSO Ndi nga thuswa nga...? Ni nga nthusa nga...? Ndi ṭoḑa thuso nga...? Ndi humbela thuso... Ndi humbela u fariwa tshandḓa nga...
PFARELO Pfarelo Ndi humbela pfarelo kha... Ndi a ḡisola Ndi humbela khangwelo Ndi humbela pfarelo Mpfareleni. Pfarelo Ndi humbela pfarelo	MBILAELO Ndi farelwe u vhuya nda amba hezwi, fhedzi... Ndi farelwe u vhuya nda ni dina, fhedzi... Khamusi no hangwa u... Ndi vhona u nga ni nga vha no hangwa u... Ndi farelwe arali ndo bva nḡḑa ha nḡila, fhedzi... Hu nga vha ho vha na u sa pfesesana nga ha... fhedzi Ni so ngo ntshanda,
U NḐEA TSIVHUDZO A thi vhoni ni tshi tea u... Ni tea u... A no ngo tea u... Arali ndo vha ndi inwi, ndo vha... Arali ndo vha ndi kha vhuimo haḡu, ndo vha ndi... Arali ndo vha ndi kha nyimele yaḡu, ndo vha ndi... Khwine ni tshi nga... Ni si vhuye na... Kha zwoṭhe, ni so ngo...	U SUMBEDZA LUTAMO Ni nga takalela u... Ndi nga namba nda... Khezwi ri sa... Ndi zwone, nḡe ndo vha ndi tshi nga tama.... nwi ni ri mini? Ni vhona ri tshi nga ita mini? Arali zwo vha zwi kha nḡe ndo vha ndi.....Ndi vhona u nga ri nga...

U HUMBULELA/ U ITA MAHUMBULELWA Ndi nga ri a nga vha e tsini na u... I nga ḡi ṭoḡa zwiṇwe... A nga ḡivha... Zwi vhonele u nga... Khamusi a nga ṭoḡa zwiṇwe... Khamusi vha ṭoḡa u... Zwi a konḡa u amba, fhedzi ndi humbulela uri... A thi tou vha na vhuṭanzi, fhedzi ndi humbula...	U NEA MUHUMBULO U SO NGO FHELELAHO Vha nga vha vhe... Vha nga lingana... Vha na tshivhalo tshihulu...humbulela u swika... Ndi lushaka lwa... Ndi lushaka lwa... Ndi vha u..... Zwi a konḡa u amba, fhedzi ndi humbulela... A thi tou vha na vhuṭanzi, fhedzi ndi humbula.....
U ONESA Nyendo ndapfu, madalo, u bviswa Ni vhe na lwendo lwavhuḡi Ni ḡiphine nga madalo Ni tshimbile zwavhuḡi Ni ḡiphine nga maḡuvha aṇu a vhuawelo/holodeni Ḋiphineni! Ni vhe na tshifhinga tshavhuḡi musi ni resituarenteni Ni ḡiphine ni ḡoroboni NDUMELISO NGA MURAHU HA LWENDO Lwo vha lu hani lwendo lwaṇu nga goloi/bufho/bisi? No ḡiphina (madaloni)? Lwo vha lu hani lwendo nga goloi/bufho?bisi?	U DISEDZULUSA Hezwi zwo vha zwavhuḡi ngauri... Ndo zwi ita zwavhuḡi ngauri... Zwo vha zwi tshi ḡo vha zwavhuḡi arali ndo vha... Hezwi zwo vha zwi tshi nga khwinisea arali... Hezwi zwi nga khwinisea nga... Mvelaphanda i/a i ho khagala ngauri... Hezwi zwo bvelela ngauri...

3.2 PHADALADZO YA ZWIBVELEDZWA KHA GIREDI YA 4-6

U vhona uri tshaka dzo fhambanaho dza zwibveledzwa dzo itwa kha riwaha kha gireidi inwe na inwe na u ya kha gireidi dziinwe kha vhuimo, giridi i shumiswa u sumbedza mushumo wa zwibveledzwa kha pulane ya u guda kha gireidi inwe na inwe. Tshaka dza rathi dzo fhambanaho dza zwibveledzwa dzo shumiswa u dzudzanya zwibveledzwa kha vhuimo. Ndi zwibveledzwa zwa mafhungo, zwa nganetshelo, zwa u kwengeledza, zwa u nea ndaela (maitele), zwa vhudavhidzani na zwibveledzwa zwa litheretsha (vhurendi, qirama na phurosa). Tshivhalo tsha zwibveledzwa zwa lushaka luthihi zwi nga shumiswa kha yuniti ya vhege mbili zwi tshi ya nga vhulapfu ha tshibveledzwa tsha tshiko (tsha u thoma). Zwibveledzwa zwi tea u nangiwa sa tsumbo dzavhuqi dza lushaka lwa litheretsha sa izwi zwi tshi qo shumiswa sa muhangarambo wa u riwala.

Zwibveledzwa zwo fhambanaho zwo nangwa kha tshifhinga tsha vhege mbili inwe na inwe. Zwibveledzwa zwa ndeme zwo riwalwa afho fhasi. Vhagudi vha vha qo ita zwiinwe kana zwibveledzwa zwothe nga tshifhinga tsha vhege mbili, zwi amba uri, vha qo thetshesela kana vha zwi nekedza nga u tou amba kana u vhalala kana u riwala.

3.2.1 Thebulu ya phadaladzo ya zwibveledzwa

	Gireidi ya 4	Gireidi ya 5	Gireidi ya 6
Vhege	Themo ya 1		
1-2	Tshiitori	Tshiitori	Tshiitori: mutambo wa luambo
3-4	Tshibveledzwa tsha mafhungo, tsumbo, u dovha u anetshela, mapa	Tshibveledzwa tsha mafhungo tshi re na zwa u tou vhone, tsumbo, mimepe/zwifantiso/u haseledza;u dovha u anetshela	Tshibveledzwa tsha mafhungo: u amba nga u tou buletshedza; tshibveledzwa tsha midia, sa khungedzelo
5-6	Tshiitori na thaluso dza vhathu kana vhabvumbedzwa	Tshiitori, nyedziselo, thaluso dza vhathu, thambo na mulaedza	Tshiitori
7-8	Tshibveledzwa tsha mafhungo: tsumbo, ndaela, mitevhe	Tshibveledzwa tsha mafhungo: tsumbo, ndaela, mutambo wa luambo	Tshibveledzwa tsha mafhungo tshi re na zwa u tou vhone, tsumbo, mapa/ zwifanyiso/ ndaela, thalutshedzo
9-10	Luimbo/tshirendo	Tshirendo /Luimbo	Tshirendo; luimbo lwa thaluso ya muthu; thaluso ya tshithu/ phukha/tshimela/ fhethu; mutambo wa luambo

Vhege	Themo ya 2		
11-12	Tshiṭori	Tshiṭori	Tshiṭori na mulaedza, u haseledza
13-14	Tshibveledzwa tsha mafhungo tshi re na zwa u tou vhone, tsumbo, zwifanyiso/phosiṭara, masia, ṭhaluso ya tshithu	Tshibveledzwa tsha mafhungo tshi re na zwa u tou vhone, tsumbo, mimapa/ zwifanyiso/ mbuletshedzo dza tshi/zwithu/ zwimela/phukha/fhethu	Tshibveledzwa tsha mafhungo, tsumbo, mbuletshedzo ya tshithu/phukha/tshimela/fhethu; tshibveledzwa tsha u tou vhone, tsumbo, zwifanyiso/ mimepe/zwinepe
15-16	U dovha u toolola/amba nga ha ene muṇe	U dovha u toolola/amba nga ha ene muṇe	Tshiṭori, u amba mafhungo nga ha ene muṇe; nyedziselo
17-18	Maitele a zwithu, ndaela, tshibveledzwa tsha mafhungo tshi re na zwa u tou vhone, tsumbo, zwifanyiso/mimepe/ zwinepe	Tshibveledzwa tsha mafhungo: ndaela, mafhungo a mbuno	U vhalo tshibveledzwa tsha mafhungo tshi re na zwa u tou vhone, tsumbo, tsumbatshifhinga na shedulu zwa thelevishini, mimepe/ zwifanyiso/ṭhalutshedzo/ mutambo wa luambo
19-20	U LINGA HA SAMETHIVI		
Vhege	Themo ya 3		
21-22	Tshiṭori, ṭhaluso ya muthu/ tshipuka/ mubvumbledzwa; mufhindulano	Tshiṭori, ṭhaluso ya orala ya fhethu/vhathu; mafhungo a u amba nga ha ene muṇe	Tshiṭori, ṭhaluso ya orala ya fhethu/ phukha/zwimela/ Zwithu
Vhege 23-24	Tshibveledzwa tsha mafhungo, tsumbo, mafhungo a re na mbuno; tshibveledzwa tsha u tou vhone, tsumbo, phosiṭara, ndivhadzo, khaseledzo	Tshibveledzwa tsha mafhungo tshi re na zwa u tou vhone, tsumbo, /mimapa/ zwifanyiso	Tshibveledzwa tsha mafhungo tshi re na zwa u tou vhone, tsumbo, mimapa/zwifanyiso/u amba
25-26	Tshiṭori, tshirendo	Tshiṭori, tshirendo	Tshiṭori, tshirendo
27-28	Tshibveledzwa tsha mafhungo tshi re na zwa u tou vhone, tsumbo, zwifanyiso; ṭhaluso ya fhethu/zwimela phukha/zwithu/ maitele a zwithu	Tshibveledzwa tsha mafhungo: khaseledzo; mutambo wa luambo; mbuletshedzo ya fhethu/zwimela/phukha/zwithu/ maitele a zwithu	Zwibveledzwa zwa mafhungo – mutambo wa luambo; mapa wa muhumbulo; mbuletshedzo ya fhethu/zwimela/phukha/zwithu/ maitele a zwithu
29-30	Nyedziselo, mufhindulano	Khaseledzo, mufhindulano	Khaseledzo, mufhindulano

Vhege	Themo ya 4		
31- 32	Khaseledzo, mutambo wa luambo, tshiḑori	Tshiḑori, mutambo wa luambo, mafhungo nga ha ene muḑe	Tshiḑori; khaseledzo; mufhindulano
33-34	Tshibveledzwa tsha mafhungo, tsumbo, mafhungo tshi re na a zwa u vhone, tsumbo, zwifanysoi; zwa u tou vhone, sa, phositora/nḑivhadzo; milaedza	Tshibveledzwa tsha mafhungo; tshibveledzwa tsha mbuno; phositora	Tshibveledzwa tsha mafhungo a u tou amba: mutambo wa luambo; ḑhalutshedzo
35-36	Tshiḑori, mutambo wa luambo	Tshiḑori, tshirendo, mafhungo nga ha ene muḑe	Tshiḑori, tshirendo
37-38	Khaseledzo; nyambedzano tshibveledzwa tsha mafhungo; tsha u tou vhone, sa phositora/ nḑivhadzo	Tshibveledzwa tsha mafhungo; khaseledzo; phositora; tsha u tou vhone, sa tshati	Tshibveledzwa tsha mafhungo an tsha u tou vhone; phositora; khungedzelo
39-40	U LINGA HA FOMALA		

3.2.2 Manweledzo a tshaka dza zwibveledzwa u buḑekanya na vhuimo hoṭhe

Thebuḽu dzi re afho fhasi dzi ṭalusa tshaka nnzhi dza zwibveledzwa zwine vhagudi vha tea u funzwa u zwi ṅwala kha Gireidi ya 4-6; zwiṅwe zwibveledzwa zwi nga ḑi dzheniswa zwa funzwa aralii zwo tea. Zwiṅwe zwa zwibveledzwa izwi a zwo ngo shumiswa/dzheniswa kha thebuḽu dza pulane dza u funza. Izwi a zwi ambi uri a zwi tei u vha tshipiḑa tsha u funza na u guda sa musi na zwone zwi tshi ḑi vha zwa ndeme sa izwo zwiṅwe..

Lushaka lwa tshibveledzwa	Zwivhumbeo zwa luambozwi wanalaho kha tshibveledzwa tshiṅwe na tshiṅwe
U amba nga ha ene muṅe	Luambo lwa ṭhalutshedzo, tsumbo, maṭaluli, maḑadzisi Tshifhinga tsha maiti, sa: tshifhinga tsho fhiraho Maipfi a tshifhinga u lungekanya zwiwo, sa maḑadzisi a tshifhinga Maipfi a ri vhudzaho uri ngafhi, lini, na nnyi, hani Mafhungo zwao Malungekanyi, sa tshi tevhelaho, hu si kale, nga murahu, ngauralo, nz. . Maambiawathwii na maambelwa Madzina na masala
U shumisa mbuno u amba/anetshela	Maḑadzisi na mafurase a maḑadzisi Madzina na masala Thangeladzina Zwifhinga zwa maiti, sa tshifhinga tsho fhelaho. Maiti
Tshiṭori na mitambo	Maipfi a nyito, sa maiti Maḑadzisi a ṭalutshedzaho/bviselaho khagala nyito Maṭaluli a u buletshedza vhaanewa na fhethuvhupo Mafhungozwao na mafhungotserekana Malungekanyi (nga maanḑa maipfi a tshifhinga) u itela u sumbedza u tevhekana ha zwiitei/zwiwo, sa tshi techelaho/ha tevhela, hu si kale, nga murahu, ngauralo/konaha, nz.. Maambathwii na maambelwa/mafhungo a u amba na a u vhiga Zwifhinga zwo angalalaho zwa maiti, nga maanḑa tshifhinga tsho fhelaho Zwiga zwa u vhala, sa khoḽoni, tshigrukela, zwiga zwa mbudziso
Zwirendo	Luambo lwo dzumbamaho/Figara dza muambo, sa ḽiedzamuthu, ḽifanyisi, ḽimetafore, nz. Madzina Maṭaluli Masala Maḑadzisi Thangelamadzina Mafhungozwao

Lushaka lwa tshibveledzwa	Zwivhumbeo zwa luambozwi wanalaho kha tshibveledzwa tshinwe na tshinwe
Maitele a zwithu/ Ndaela/Masia	Maiti tshifhinga tshoṭhe mathomoni a ngudo inwe na inwe Tshivhumbeo tsha ndaela tsha liiti Maḡadzisi Maipfi ane a ri vhudza uri hani, lini, ngafhi, na nnyi Malungekanyi u sumbedza u tevhkana ha zwiṭepe, sa ha tevhela, hu si kale, nga murahu, konaha, nz. Thangeladzina Zwifhinga zwa maiti, sa tshifhinga tsha zwino Zwiṭalusi
U hasese dza/ Khaseledzo	Maiti Thangeladzina Masala Zwivhumbeo zwa fhungo, sa mbudziso Zwifhinga zwa liiti, sa tshifhinga tsho fhelahoṭ
Zwibveledzwa zwa mafhungo	Madzina Zwifhinga zwa maiti, sa tshifhinga tsha zwino Maiti Maṭaluli Thangeladzina Zwiṭalusi Masala Mveledziso ya ḡivhaipfi, sa ḡivhaipfi ya u kona u vhambedza, u fhambanya vhushaka vhukati ha zwithu Zwiga zwa u vhala, sa khoma
Ṭhalutshedzo	Zwifhinga zwa maiti, sa Tshifhinga tsha zwino Madzina Maṭaluli Zwiṭallusi
Mbuletshedzo	Zwifhinga zwa maiti, sa Tshifhinga tsha zwino Madzina Maṭaluli a shumiswaho u nea zwidodombedzwa Zwiṭallusi

Gireidi ya 4	Gireidi ya 5	Gireidi ya 6
ZWA MAFHUNGO		
• U nea nganetshelo kana mbuletshedzo ya zwithu, sa mafhungo, zwiṭori, mbuletshe dzo ya tshithu – zwo ḡisendeka nga mbuno • Zwibveledzwa zwa ṅdivho ya zwiṅwe na ṅwe • Zwibveledzwa zwa midia sa ṅdivhadzo dza radioni • Ndaela sa ndaela dza maedza, milayo ya mutambo, masia • Zwibveledzwa zwa u tou vhone: mimapa, zwinepe, zwifanyiso	• U nea nganetshelo/mbuletshedzo nga u shumis mbuno, sa zwiṭori zwa mafhungo, mbuletshedzo ya tshithu – zwo ḡisendeka nga mbuno • Ṽdivho yo angalalaho ya zwibveledzwa • Zwibveledzwa zwa mafhungo • Zwibveledzwa zwa midia sa ṅdivhadzo dza radioni • Ndaela sa ndaela dza maedza, milayo ya mutambo, masia • Zwibveledzwa zwa u tou vhone: zwinepe, zwifanyiso	• Ṭhalutshedzo sa dzi ngaho dza bugu dza referentsi/tsumbedzi, dikishinari, ṭhalutshedzo, zwibveledzwa zwi bvaho kha dziṅwe ngudo • U nea mbunodza mbuletshedzo mivhigo/ripoto dza mafhungo (Ṭhoho ya mafhungo, u ṭalutshedza ṭhoho, mutumbu, maambiwa), zwi bvaho kha ṭhanzi ya maṭo • Zwibveledzwa zwa mafhungo • Zwibveledzwa zwa midia: khungedzelo, phosiṭara, athikili dza magazine • Ndaela sa ndaela dza maedza, milayo ya mutambo, masia • Zwibveledzwa zwa u tou vhone: mimapa, zwinepe, zwifanyiso
ZWA U TOU ṼWALWA		
• Nganetshelo: fikishini ya vhukuma ya ano maḡuvha, ngano dza tsiko na dza vhahali, ngano dza phukha, zwa khumbulelwa/miloro, zwa u wanulusa, zwa u ḡimvumvusa, zwiṭori zwa zwi iteaho vhukuma vhtushiloni • U amba/anetshela nga ha zwo bvelelaho kha ene muṅe(zwiitei nga u tou sielisana), zwo ṅwalwaho dayarini • Tshirendo, ḷitambwa, nyedziselo	• Nganetshelo: fikishini ya vhukuma ya ano maḡuvha, ngano dza tsiko na dza vhahali, ngano dza phukha, zwa khumbulelwa/miloro, zwa u wanulusa, zwa u ḡimvumvusa, zwiṭori zwa zwi iteaho vhukuma vhtushiloni. • U amba/anetshela nga ha zwo bvelelaho kha ene muṅe(zwiitei nga u tou sielisana), zwo ṅwalwaho dayarini • Tshirendo, ḷitambwa, nyedziselo	• Nganetshelo: fikishini ya vhukuma ya ano maḡuvha, ngano dza tsiko na dza vhahali, ngano dza phukha, zwa khumbulelwa/miloro, zwa u wanulusa, zwa u ḡimvumvusa, zwiṭori zwa zwi iteaho vhukuma vhtushiloni • U amba/anetshela nga ha zwo bvelelaho kha ene muṅe(zwiitei nga u tou sielisana), zwo ṅwalwaho dayarini • Tshirendo, ḷitambwa, nyedziselo
ZWA MATSHILISANO/TSHUMISWA/VHUDAVHIDZANI		
• Khaseledzo, sa: u ita ṭhodiṣiso, u nea vhuṭanzi nga ha muṭa • Zwibveledzwa zwipfufhi zwa matshilisano: garaṭa dza u lumelisa, notsi, milaedza	• Khaseledzo: u ita ṭhodiṣiso, u ṭalutshedza, u nea vhuṭanzi nga hatshitshavha • Zwibveledzwa zwipfufhi zwa matshilisano: ṅdivhadzo, milaedza	• Khaseledzo, sa: u ita ṭhodiṣiso, u ṭalutshedza, u nea vhuṭanzi nga ha tshitshavha • Zwibveledzwa zwipfufhi zwa matshilisano/tshumiswa: ṅdivhadzo, milaedza

3.2.3 Vhulapfu ha Zwibveledzwa zwi shumiswaho kha Luambo lwa u Engedza lwa Vhuvhili (zwi tea u bveledzwa nga vhagudiswa)

Tshibveledzwa	Gireidi ya 4	Gireidi ya 5	Gireidi ya 6
Pharagirafu • Maipfi • Mafhungo	Maipfi a 10 – 20	Maipfi a 20 - 30	Maipfi a 30 - 40
	Mafhungo 3 – 4	Mafhungo a 4 – 6	Mafhungo a 6 – 8
Zwibveledzwa zwa oraḽa, sa u anetshela, u dovha u amba, kana u anetshela zwiṭori	Minetse 3	Minetse 3	Minetse 3-4
Zwibveledzwa zwa vhusiki na zwa mafhungo zwo tou ṅwalwaho, sa zwa u anetshela, zwiṭori, ripoto/ mivhigo	Maipfi a 20 pharagirafu 1	Maipfi a 30 pharagirafu 1	Maipfi a 40 pharagirafu 2
Zwibveledzwa zwipfufhi, sa: • Milaedza, notsi • Ṭhalutshedzo	Maipfi a 10 – 20	Maipfi a 20 – 30	Maipfi a 30 – 40

3.2.4 Vhulapfu ha Zwibveledzwa zwi shumiswaho kha Luambo lwa u Engedza lwa Vhuvhili (ndi zwine vhagudi vha tea u shumana nazwo)

Mushumo	Gireidi ya 4	Gireidi ya 5	Gireidi ya 6
Zwibveledzwa zwilapfu zwa tholokanyondivho dza u thetshesela, sa tshiṭori, inthaviyu, matambwa, ripoto/mivhigo ya mafhungo	Maipfi a 100-150 / u ya kha minetse 5	Maipfi a 150-200 / u ya kha minetse 5	Maipfi a 200-250 / u ya kha minetse 5
Zwibveledzwa zwipfufhi zwa tholokanyondivho dza u thetshesela, sa ṅdivhadzo, zwibveledzwa zwa mafhungo, ndaela, masia	Maipfi a 50-60 / minetse 1-2	Maipfi a 60-70/ minetse 1-2	Maipfi a 70-80/ minetse 1-2
Tholokanyondivho ya u tou vhala/zwibveledzwa zwa u vhala wo tou fombe	Maipfi a 100-150	Maipfi a 150-200	Maipfi a 200-250

3.2.5 Divhaipfi ine ya tea u swikelelwa nga vhagudi vha Luambo lwa u Engedza lwa Vhuvhili

	Themo	1	2	3	4
Divhaipfi Maipfi o ḡowelwaho u ambiwa	Gireidi ya 4	20 – 30	30 – 40	40 – 50	50 – 60
	Gireidi ya 5	60 – 710	70 – 80	80 – 90	90 – 100
	Gireidi ya 6	100 – 110	110 – 120	120 – 130	130 – 150
Divhaipfi ya u vhala (maipfi maswa)	Gireidi ya 4	30 – 50 (10 – 20)	30 – 50 (10 – 20)	30 – 50 (10 – 20)	30 – 50 (10 – 20)
	Gireidi ya 5	50 – 80	50 – 80	50 – 80	50 – 80
	Gireidi ya 6	80 – 100	80 – 100	80 – 100	80 – 100

3.3 PULANE DZA U FUNZA

Pulane ya u funza u sumbedza gumotuku la magudiswa ane a do gudisiwa nga themo. Mutevhe wa magudiswa o dodombedzwaho nga mumono wa vhege mbili a si wo randelwaho hafhu tshifhinga tsho neiwaho ndi nyanganyelo ya tsumbedzo ya uri zwi nga dzhia tshifhinga tshingafhani u fhedza magudiswa. Mugudisi u tea u dzudzanya pulane dza ngudo dzawe hu tshi shumiswa zwishumiswa kana zwiko zwo teaho na bugupfarwa dza u gudisa magudiswa kha sekele ya vhege mbili hu tshi shumiswa thevhekano yo teaho na u sielisana. Magudiswa o neiwaho kha sekele ya vhege mbili ndi tshibveledzwa/nyito ya ndeme hu na zwikili zwihulwane na zwiṭirathedzhi zwine vhagudi vha ṭodou u zwi bveledza zwo tevhekanywa afha fhasi.

3.3.1 Nḡila ine zwibveledzwa zwa ṭumekana ngayo kha sekele ya vhege mbili

Zwibveledzwa zwo fhambanaho zwo shumiswa sa muteo kha u ola sekele ya u gudisa ya vhege mbili. Zwo nangwa ho sedzwa uri zwi ṭumana hani kha u vhumba yuniti ya muṭanganelano, sa tsumbo, vhagudi vha do thetshesela tshiṭori vha konoha u tshi vhala. Vha do humbelwa u ṛwala ṭhalutshedzo pfufhi ya orala nga ha fhethu kana muthu (ine ya do ṭumekanya na tshiṭori) kana u ṛwala mafhungo nga muanewa kha tshiṭori. Vha tea u nanga muhumbulo muhulwane kana thero kha sekele ya vhege mbili iṛwe na iṛwe ine ngayo/ngawo mudededzi a do kona u ṭumekanya/lungekanya nyito zwavhuḡi. Ndivho ya u shumisa mihumbulo mihulwane kana thero ndi u ita uri zwi konadzee u konou dzulela u vusuludzwa ḡivhaipfi na zwivhumbeo zwa luambo kha nyimele dzi pfalaho. Zwi konadzea fhedzi arali ri tshi tenda uri ṭhanganelao/muvango i shuma zwavhuḡi hu na u vanga zwi sa fani: u fhambana ha zwivhumbeo, ha nyito, ha zwibveledzwa na dzithero, (kha hu sedzwe Thero dzo Dzinginywaho – Mutevhe wa Referentsi/tsumbedzi afho fhasi).

3.3.2 Nḡila ye zwibveledzwa/nyito dza tevhekanywa ngayo kha sekele ya vhege mbili

Tshibveledzwa a tshi tei u tou funzwa nga nḡila nkene. Kha nzulele nnzhi, hu tea u vha na tshibveledzwa/nyito tsha U thetshesela na U amba, u lugisela nyito ya u vhala kana u ṛwala. Tshiṛwe tshifhinga, nyito ya u Thetshesela na u Amba i tea u sikwa u bva kha tshibveledzwa tsha u vhala. Vhagudi vha tea u shumana na tshaka dzo fhambanaho dza zwibveledzwa nga nḡila ya orala na nga u touu vhala musi vha sa athu u humbelwa u ṛwala izwo zwibveledzwa. Kha nyimele nnzhi, tshibveledzwa tshine tsha tea u thetshesela, tsumbo, tshiṭori tshi nga fhambana na tsha dovha tsha vha kha vhuimo ha nṭha u fhirisa itsho tshine vhana vha do vhala. Izwi ndi ngauri zwikili zwavho zwa u thetshesela zwo bveledzea u fhirisa izwo zwa u vhala.

3.3.3 Tshaka dza zwibveledzwa zwo randelwaho zwa dovha zwa themenndelwa

Hu na tshaka dza zwibveledzwa zwo randelwaho dzine dza tea u funzwa kha sekele ya vhege mbili dziṛwe na dziṛwe. Izwi zwo sumbedziwa kha pulane ya u funza na uri zwi tea u vha hone kha bugupfarwa yo randelwaho. Kha nzulele nnzhi, a hu tou vha na lushaka lwa tshiṭori tsho randelwaho lini. Hu nga nangiwa u bva kha zwiṭori zwo fhambanaho zwa maḡuvha ano, zwiṭori zwa u humbulela (tsumbo, nyendo dza u sedzulusa, na zwiṭori zwa sialala, (sa, ngano dza tsiko, dza vhahali na dza phukha) zwine zwa khou wanala kana zwine zwa vha hone. Zwo ḡi ralovho kha zwirendo na nyimbo.

Kha nyimele dzoṭhe hedzi, u vhala uhu ho engedzedzwaho hu tea u tshimbilelana na ṭhoho dza mafhungo na mihumbulo mihulwane/thero zwo nangelwaho itsho tshibveledzwa tsho randelwaho kha sekele ya idzo vhege mbili. Izwi ndi zwa ndeme vhunga zwi tshi ṭanganya nḡivho ya mugudi ya Luambo lwa u Engedza lwa Vhuvhili na u pfesesa ḡivhaipfi na khontseputi dzi re na vhushaka na iyo ṭhoho ya mafhungo.

3.3.4 Tshivhalo tsha zwibveledzwa zwa ndeme kha sekele ya vhege mbili

Kha tshipiḑa tsha u thoma tsha ṛwaha, hu anzela u vha na lushaka luthihi lwa tshibveledzwa kana nyito nga sekele ya vhege mbili. Nga tshiṛwe tshifhinga, hu ḑo ḑi dovha hafhu ha vha na tshaka mbili dza zwibveledzwa kana nyito kha iyo sekele ya vhege mbili. Kha vha funze tshaka idzi dza zwibveledzwa na nyito dzi yelanaho nazwo vha tshi elelwa uri vhagudi vha ḑo anzela u ṭangana nazwo tshifhinga tshinzhi vhukati ha ṛwaha.

3.3.5 Nḑila ine Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo zwa funziwa ngayo

Magudiswa a wanalaho kha “Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo” a bva kha tshaka dza zwibveledzwa zwo randelwaho fhasi ha ṭhoho U thetshesela na U amba na U vhalala na U ṭalela, na U ṛwala na U ṛekedza, na uri zwi ḑo dzhielwa nzhele musi hu tshi ḑo shumiwa na zwibveledzwa na nga zwifhinga zwo avhelwaho kha U thetshesela na U amba, U vhalala na U ṭalela, U ṛwala na U ṛekedza. Sa tsumbo, arali hu tshi khou gudwa tshiṭori, vhagudi vha ḑo shumisa tshifhinga tsho fhelaho, na musi vha tshi vhalala tshibveledzwa hu ḑo ḑi shumiswa ḑikhathi ḑeneḑi. Fhedziha, ndi zwa ndeme uri nyito dzi bveledzwe dzo livha kha zwivhumbeo zwa luambo zwo tiwaho, na nyimele. Kha vha nange zwiteṛwa u bva kha khethekanyo ya “Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo” u itela u ṛea vhagudi mushumo wo vhalaho kha zwiteṛwa hezwi. Kha vha fhaṭe nyito dzine dza amba kha vhagudi nahone dzine dza vha na vhushaka na zwibveledzwa zwine vha khou guda zwone kha sekele yeneyo ya vhege mbili. Nyito dza ulwu lushaka dzi tea u ḑi engedzwa dza shuṛwa nga vhunzhi musi vhagudi vha tshi ralo u pfukela phanḑa u bva kha gireidi ya 4 u ya kha ya 6. Kha vha nange nga vhuronwane vhukuma milayo ine vha ḑo tea u i ṭalutshedza vhagudi nahone vha so ngo i anzesa nga tshifhinga tshithihi. Vhagudi vha Luambo lwa Vhuvhili vha guda luambo nga u dzulela u lu guda na u dzulela u lu shumisa. U dzulela u ita ṛdowendowe ya Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo zwi ḑo ita uri zwikili hezwi zwi goḑombe. U funza hu tea u vanga zwikili zwoṭhe samusi zwoṭhe izwi zwi na vhushaka. Zwoṭhe hezwi zwi tea u funzwa zwi kha nyimele.

Thero dzo dzinginywaho – Mutevhe wa Referentsi/Tsumbedzi

• Phukha • Muvhili • Zwiambaro • Mivhala • Maḑuvha na miṛwedzi • Vhuḑipfi/vhunyananyuwi • Muṭa • Zwiḑiwa • Ndumeliso • Zwe nda ḑowelesa/ Madzema	• Nḑu • Zwine nda zwi takalela na zwine nda si zwi takalele • Muzika • Tsiko/mupo • Fhethu • Tshikolo • Mitambo • Tshifhinga • Vhuendedzi • Mutsho na khalaṛwaha
---	---

3.4 MAGUDISWA NA PULANE DZA U FUNZA LUAMBO LWA U ENGEDZA LWA VHUVHILI

3.4.1 GIREDI YA 4 TSHIVENḐA LUAMBO LWA U ENGEDZA LWA VHUVHILI

GIREDI YA 4				
THEMO YA 1				
Vhege	U Thetshesela na u Amba (ORALA)	U Vhala na u Talela	U Nwala na u Nekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
1-2	U thetshesela na u Amba - u haseledza ha muteo kha luambo lune lwa gudwa ngalwo (tsumbo: dzindumeliso) • U fhindula mbudziso dzi sa konḑi • U bula vhabvumbedzwa kha tshiḑori • U pfukha u bva kha luḥwe luambo u ya kha luḥwe arali zwo tea • U ita ḡdowengḡwe ya u Thetshesela na u Amba • U ombedzela u ita ḡdowengḡwe dza mibvumo/foniki	U vhala U vhala maipfi o sendekwaho kha u haseledza ho tou ḡwaliwaho • U fhindula mbudziso dza muteo nga ha zwibveledzwa • U bvisela khagala vhuḑipfi nga ha tshibveledzwa • U ambedzana nga ha ḑivhaipfi ntswa i no bva kha tshibveledzwa tshe vha vhala • U peleḑa - maipfi maḑanu a no bva kha tshibveledzwa tshe vha vhala	U ḑivhadza muḡwalo/kuḡwalele kwa maḑedere • U ḡwala maipfi nga ha tshiḑori	U shuma na maipfi • U fhaḑa kha ḡdivho ya foniki kha u peleḑa maipfi, tsumbo: u fhaḑa miḑa ya maipfi yo sendekwaho kha ḡdila ine ya unga na u vhonala ngayo • U fhaḑa kha ḡdivho ya maigfi a vhonelesaho tshifhinga tshoḑhe U shuma na maipfi • U pfesesa na u shumisa maipfi kha nyimele ḑivhaipfi kha nyimele
3-4	U thetshesela na U amba Nyambedzano kha luambo lune lwa gudwa ngalwo (tsumbo: vhudavhidzani ngomu kiḑasini) • U fhindula mbudziso dzi sa konḑi • U ita nyambedzano nga ha ḑivhaipfi ntswa • U pfukha u bva kha luḥwe luambo u ya kha luḥwe arali zwo tea	U vhala U vhala maipfi o sendekwaho kha khaseledzo	U ḑivhadza muḡwalo/kuḡwalele kwa maḑedere U ḑivhadza- maipfi a muteo o faredzaho a • U ḡwala ḑivhaipfi yo teaho	U shuma na maipfi U fhaḑa kha ḡdivho ya foniki kha u peleḑa maipfi tsumbo: u fhaḑa miḑa ya maipfi yo sendekwaho kha ḡdila ine ya unga na u vhonala ngayo • U fhaḑa kha ḡdivho ya maigfi a vhonelesaho tshifhinga tshoḑhe ḑivhaipfi kha nyimele

GIREIDI YA 4				
THEMO YA 1				
Vhege	U Thetshesela na u Amba (ORALA)	U Vhala na u Talela	U Nwala na u Nokedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
5-6	U thetshesela tshiṭori U nanga zwiṭori zwa tshifhinga tshenetsho zwi tendiseaho zwa fikishini/ zwa sialala/zwa ene muṇe/zwa u wanulusa/zwi ṭori zwa vhukuma zwa zwi bvelelaho vhutshiloni Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U fhindula mbudziso dzi sa konḍi • U bula vhabvumbwedzwa vha tshiṭori nga nḍila yone • U shumisa maipfi u amba vhuḍipfi nga ha tshiṭori • U pfukha u bva kha luṇwe luambo u ya kha luṇwe arali zwo tea	U vhala U vhala mafhungo a bvaho kha bugupfarwa kana bugu ya u vhala kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi • U ṭanganyisa na u vhambedza maipfi a bvaho kha tshiṭori hu na thikhedzo • U bvisela vhuḍipfi khagala nga ha tshibveledzwa • U fhindula mbudziso nga ha tshibveledzwa U ita ndowendowe ya u vhala • U vhalela nṭha U ḍivhadza nga mubulo wone wa maipfi na kubulele	U ḍivhadza muṇwalo/ kuṇwalele kwa maḷedere U ṇwala nga ha tshiṭori • U ṇwala maipfi kana mafurase nga ha tshiṭori • U ṇwala maipfi awe u itela u bvisela khagala vhuḍipfi nga ha tshiṭori U ṇwala/rekhoda maipfi na ṭhalutshedzo dzao kha ṭhalusamaipfi ya ene muṇe • U shumisa nyolo kana maipfi nga u shumisa maipfi kana ṭhalutshedzo u sumbedza ṭhalutshedzo, nz.	U shuma nga/na maipfi • U fhandekanya maipfi a ya nga madungo, tsumbo: mu-thu; tshi-ko-lo Maipfi a no thoma nga maḷedere o khethiwaho U shuma na/nga mafhungo • U fhaṭa kha u shumisa pfano ya ḷiiti , sa: Kholomo nthihi i a lima/ Kholomo mbili dzi a lima... • U shumisa tshivhumbeo tsha maiti tsho ḍowealeaho, sa: guda, tshimbila

GIREIDI YA 4				
THEMO YA 1				
Vhege	U Thetshesela na u Amba (ORALA)	U Vhala na u Tala	U Nwala na u Nokedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
7-8	U thetshesela na u tevhedza ndaela dzi sa konḑi, sa: mabikele/risipi, ndaela dza u ita kana u vhumba tshiḥwe tshithu Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U fhindula mbudziso • U thetshesela na u fhindula nga ḡḡila yo teaho U ḡea ndaela dzi sa konḑi • U shumisa zwidodombedzwa zwo khetheaho zwi re zwone • U shumisa thevhekano yone U ita ḡowendḡowe ya u Thetshesela na u Amba u itela u engedza ḡḡivho (kha hu nangwe tshithihi tshine wa nga ita ngatsho ḡowendḡowe ya ḡuvha ḡḡḡwe na ḡḡḡwe) • U shumisa/ita raimi i sa konḑi/pfufhi, tshirendo kana luimbo • U nyanyulea kha ndaela nga u tou ita ene muḡe • U tamba mutambo wa luambo • U ombedzela u ita ḡowendḡowe dza mibvumo/foniki	U vhala tshibveledzwa tshi sa konḑi tsha u tevhedza maga/ndaela/maitele sa, risipi/ndaela dza u ita kana u ita zwiḡwe zwithu Tshibveledzwa tshine tsha bva kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala na nyambedzano: u humbulela nga u vhona /zwi tshi bva kha ḡḡoho na zwifanyiso • U fhindula mbudziso nga ha tshibveledzwa • U ita nyambedzano nga ha u tevhhekana ha ndaela • U tevhedza ndaela U ita ḡowendḡowe ya u vhala • U vhalela ḡḡha nga mubulo wone wa maipfi nga vhuḡinyanyuli	U ḡivhadza muḡwalo/kuḡwalele kwa maḡedere U ḡwala ndaela dzi sa konḑi hu tshi shumiswa tshivhumbeo • U nombora ndaela • U shumisa thevhekano ya ndaela i re yone (u dovha u dzudzanyulula u ya nga ngona yo teaho) • U ḡwala ndaela/maipfi hu tshi shumiswa tshivhumbeo tshone • U khakhulula mupeleḡo hu tshi shumiswa ḡhalusamaipfi U ḡwala/rekhoda maipfi na ḡhalutshedzo dzao kha ḡhalusamaipfi/dikishinari ya vhuḡe • U shumisa nyolo kana maipfi kana ḡhalutshedzo u sumbedza ḡhalutshedzo U ḡwala/rekhoda maipfi na ḡhalutshedzo dzao kha ḡhalusamaipfi ya vhuḡe • U shumisa nyolo kana maipfi u sumbedza ḡhalutshedzo, na zwiḡwe	U shuma na maipfi • U peleḡa maipfi o ḡowealeho nga ḡḡila yone hu tshi shumiswa ḡhalusamaipfi ya ene muḡe • U shumisa ḡhalusamaipfi u sedzulusa mupeleḡo na u wana zwine ipfi ḡa amba zwone U shuma na mafhungo • U shumisa maipfi a u ḡea ndaela • U pfesesa na u kona u shumisa zwivhumbeo zwa khaḡedza • U shumisa zwifhinga (Ndo no fhedza.) • U funza vhuthihi na vhuḡzhi nga ḡḡila yone ḡivhaipfi kha nyimele Maipfi a bvaho kha zwibveledzwa zwo vhaliwaho nga u tou sielisana kana nga mugudi e ḡḡhe

GIREIDI YA 4				
THEMO YA 1				
Vhege	U Thetshesela na u Amba (ORALA)	U Vhala na u Tala	U Nwala na u Nokedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
9-10	U thetshesela luimbo/ tshirendo tshi sa konḑi Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U haseledza nga ha muhumbulo muhulwane • U vhambedza na tshenzhemo ya ene muḑe • U pfukha u bva kha luḑwe luambo u ya kha luḑwe arali zwo tea • U topola maipfi a thomaho nga mubvumo u fanaho • U bvisela khagala vhuḑipfi ho tuḑulwaho nga tshiḑori • U imba luimbo/mitaladzi yo nangwaho U tamba mutambo wa luambo • U tevhela ndaela nga ḑila yone • U shumisa ḑivhaipfi U ita ḑowendowe ya u Thetshesela na u Amba u itela u engedza ḑivho (Kha vha nange tshithihi tshine vha nga ita ngatsho ḑowendowe ḑuvha liḑwe na liḑwe) • U shumisa raimi i sa konḑi/pfufhi, tshirendo kana luimbo • U fhindula nga ene muḑe kha ndaela • U tamba mutambo wa luambo lu sa konḑi • U ombedzela u ita ḑowendowe dza mibvumo	U vhalu tshirendo/ zwirendo tshi/zwi sa konḑi • Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhalu: u humbulela zwi tshi bva kha ḑoho na zwifanyiso • U shumisa zwitirathedzhi zwa u vhalu sa, u humbulela, u lavhesa kha zwifanyiso zwavhuḑi, u shumisa ludungela lwa nyimele • U fhindula mbudziso nga ha tshibveledzwa, • U topola mutevhetsindo na raimi • U pwasha maipfi u ya kha madungo • U tevhedza ndaela • U sumbedza vhuḑiwa ho tokonyiwaho nga tshibveledzwa U vhalu na u tandulula phazili ya maipfi • U peleta maipfi nga ḑila yone • U sumbedza u pfesesa ḑhalutshedzo dza maipfi U ita ḑowendowe ya u vhalu • U vhalu ḑha hune ha vha na kubulele kwone, mutevhetsindo na u bvisela vhuḑipfi khagala nga ḑila yone U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eḑhe/vhavhili-vhavhili • U bvisela vhuḑipfi khagala nga ha tshiḑori tsho vhalwaho (u sumbedza zwine vha zwi funa na zwine vha si zwi fune nga ha tshiḑori)	U ḑivhadza muḑwalo/ kuḑwalele kwa maḑere • U ḑwala mafhungo 2-3 nga ha zwirendo zwo nangwaho kha fureme • U ḑwala mafurase a sa konḑi • U ita ḑowendowe ya u ḑwala u itela u engedza ḑivho • U ḑwala maipfi ane a thoma nga mubvumo une wa fana, tsumbo: • Tshivhoni/tshisibe • U ḑwala/rekhoda maipfi na ḑhalutshedzo dza kha ḑhalusamaipfi ya vhuḑe • U shumisa nyolo kana mafhungo/ mafurase/maipfi kana ḑhalutshedzo u sumbedza ḑhalutshedzo, na zwiḑwe	U shuma na maipfi • Maipfi a wanalaho kha muḑa muthihi zwi tshi kwama ḑhalutshedzo, tsumbo: <i>khavara</i> na <i>siaḑari</i> zwothe zwi wela muḑa muthihi vhunga zwoḑhe zwi zwa “bugu” U shuma na mafhungo • U shumisa tshivhudzisi • U shumisa tshigagarukela ḑivhaipfi kha nyimele • Maipfi a bvaho kha zwibveledzwa zwo vhaliwaho nga u tou sielisana kana nga mugudi e eḑhe

GIREIDI YA 4				
THEMO YA 2				
Vhege	U Thetshesela na U Amba (Oraḷa)	U Vhala na u Ṭalela	U ṇwala na u Ṇekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
11-12	U thetshesela tshiṭori U nanga zwiṭori zwa tshifhinga tshenetsho zwi tendiseaho zwa fikishini/ zwa sialala/zwa ene muṇe/zwa u wanulusa/zwi ṭori zwa vhukuma zwa zwi bvelelaho vhutshiloni Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • Uhumbulela zwine zwa ḑo bvelela • U fhindula mbudziso dzi si konḑe • U bula vhabvumbledzwa vha tshiṭori nga ṇḑila yone U ita ṇḑowendḑowe u itela u engedza ṇḑivho (u nanga tshithihi tshine wa nga ita ngatsho ṇḑowendḑowe ḑuvha ḷiṇwe na ḷiṇwe) • U renda, tshirendo, raimi na luimbo zwi sa konḑi • U fhindula ndaela nga u tou ita ene muṇe • U tamba mutambo wa luambo u sa konḑi • U ombedzela u ita ṇḑowendḑowe dza mibvumo/foniki	U vhala tshiṭori Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala na u haseledza: u humbulela zwi tshi bva kha ṭhoho na zwifanyiso • U fhindula mbudziso nga ha tshibveledzwa • U topola vhaanewa na fhethuvhupo U shuma nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (oraḷa) • U ita nyambedzano nga ha ḑivhaipfi ntswa u bva kha tshibveledzwa tsho vhalwaho • U shumisa ṭhalusamaipfi U ita ṇḑowendḑowe ya u vhala • U vhalela ṇṭha nga mubulo wo teaho, vhuḑinyanyuli na thempho/luvhilo	U ḑivhadza muṇwalo/ kuṇwalele kwa maḷedere U ṇwala mulaedza mupfufhi • U nanga magudiswa o teaho • U livhisa tshibveledzwa kha muṇwe muthu • U fhedzisela nga dzina ḷawe U rekhoda maipfi na ṭhalutshedzo dzao kha ṭhalusamaipfi ya vhuṇe • U shumisa nyolo kana mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṭhalutshedzo u sumbedza uri ipfi ḷi amba mini, nz.	U shuma na maipfi • U fhaṭa kha ṇḑivho ya foniki kha u peleṭa maipfi, tsumbo: u fhaṭa miṭa ya maipfi yo sendekwaho kha ṇḑila ine ya unga na u vhoneala ngayo • U fhaṭa ṇḑivho ya maipfi ane a vhonealesa na a wanalesaho tshifhinga tshoṭhe • U shumisa ṇḑivho ya mutevhe wa aḷifabethe na ipfi ḷa u thoma uri a kone u wana maipfi kha ṭhalusamaipfi • U ṇea tsumbo dza vhuṭhihi na vhuṇzhi • U shumisa zwiduna na zwisadzi sa mboho/ tsadzi U shuma na mafhungo • U fhaṭa kha u shumisa madzina vhukuma ḑivhaipfi kha nyimele • Maipfi a bvaho kha zwibveledzwa zwo vhaliwaho nga u tou sielisana kana nga mugudi e eṭhe

GIREIDI YA 4				
THEMO YA 2				
Vhege	U Thetshelesa na U Amba (Oraĵa)	U Vhala na u Ţalela	U űwala na u űekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
1 3-14	U thetshelesa tshibveledzwa tsha mafhungo, sa, ťhoho dza mafhungo dzi sa konġi sa Nyambedzano giratshini kana vhengeleni/suphamakete Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - U topola zwidodombedzwa zwo khetheaho - U vhambedza na tshenzhemo ya ene muġe - U pfukha u bva kha luġwe luambo u ya kha luġwe arali zwo tea U thetshelesa na u fhindula khaledzo dza oraĵa dzi sa konġi: ndaela/ťhaluso/u tevhela ndaela/ťhalutshedzo U thetshelesa ťhaluso na ťhalutshedzo ya tshithu - U kona u topola tshithu tsho ťaluswaho nga nġila yone - U shumisa maipfi ane a ťalusa tshithu nga nġila yone - U shumisa maġwe maipfi maswa - U shumisa maġaluli U ita ngowengowe ya u Thetshelesa na u Amba (U nanga tshithihi tshine wa nga ita ngatsho ngowengowe ġuvha ġiġwe na ġiġwe) - U shumisa raimi i sa konġi/pfufhi, tshirendo kana luimbo - U fhindula ndaela nga u tou ita ene muġe - U tamba mutambo wa luambo u sa konġi - U ombedzela u ita ngowengowe dza mibvumo/f oniki	U vhala zwibveledzwa zwa mafhungo zwi re na zwithu zwa u tou vhonwa, sa: /zwifanyiso/ mimapa/muolo na zwinepe Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - U rangela u vhala na nyambedzano: u humbulela u bva kha ťhoho zwifanyiso/ zwa u tou vhona - U fhindula na u vhudzisa mbudziso dzi sa konġi - U amba nga ha muhumbulo muhulwane - U ťalutshedzela mafhungo a re kha zwithu zwa u tou vhona U vhala tshibveledzwa tsha u tou vhona sa: phosiġara na u kungedzela vhuġambo - U rangela u vhala: u ambedzana nga ha zwifanyiso - U ťalutshedzela mafhungo - U amba nga ha ndivho ya tshibveledzwa - U amba nga ha luambo lwo shumiswaho - U topola na u amba nga ha mbonalo/zwitālusi dza dizaini, sa, mivhala na saizi dza muġwalo dzo fhambanaho kana tshaka dza khandiso (fonto)	U űwala tshibveledzwa tsha mafhungo tshi na vhuġanzi ha u tikedza(zwi kha tshivhumbeo) - U ġadzisa maipfi o ťahelaho kha tshibveledzwa tsha u űwala/maġweledzo - U shumisa ġivhaipfi yo teaho - U shumisa maġwe maipfi maswa a bvaho kha tshibveledzwa tsho vhalwaho U ola/dizaina tshibveledzwa tsha u vhonwa, sa phosiġara ya u kunguwedza vhuġambo - U nanga mafhungo o teaho - U shumisa fomete yo teaho - U shumisa zwitālusi zwa u ola sa, mivhala na saizi dzo fhambanaho dza muġwalo kana tshaka dza khandiso(fonto) U rekhoda maipfi na ťhalutshedzo dzao kha ťhalusamaipfi ya vhuġe - U shumisa nyolo kana mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ťhalutshedzo u sumbedza zwine ipfi ĵa amba zwone, nz.	U shuma na maipfi - U ġivhadza vhunzhi - Maipfi a re na mibvumo ya pfalandoťhe dzo tevhelanelaho, sa ĵiingo, laela, nz. U shuma na mafhungo - U pfesesa na u shumisa masumbavhuġe (sa: Ndi yanga) - U dovholola madzina - U thoma u shumisa zwifhinga ġivhaipfi kha nyimele - Maipfi a bvaho kha zwibveledzwa zwo vhaliwaho nga u tou sielisana kana nga mugudi e eťhe - Mabulazwithihi (maipfi a no amba zwi no fana (sa: lala/eġela)

GIREIDI YA 4				
THEMO YA 2				
Vhege	U Thetshesela na U Amba (Oraḷa)	U Vhala na u Ṭalela	U ṅwala na u Ṽekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
15-16	U thetshesela tshiṭori U nanga kha zwiṭori zwa tshifhinga tshenetsho zwi tendiseaho zwa fikishini/ zwa sialala/ zwa ene muṇe/ zwa u wanulusa/ zwi ṭori zwa vhukuma zwa zwi bvelelaho vhutshiloni Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U humbulela zwine zwa ḑo bvelela • U fhindula mbudziso dzi si konḑe • U bula vhabvumbledzwa vha tshiṭori nga ṅḑila yone • U topola vhaanewa nga u tou vha ṭalutshedza nga mulomo U ita ṅḑowendḑowe u itela u engedza ṅḑivho (u nanga tshithihi tshine wa nga ita ngatsho ṅḑowendḑowe ḑuvha ḷiṅwe na ḷiṅwe) • U renda, tshirendo, raimi na luimbo zwi sa konḑi • U fhindula ndaela nga u tou ita ene muṇe • U tamba mutambo wa luambo u sa konḑi • U ombedzela u ita ṅḑowendḑowe dza mibvumo/ foniki	U vhala tshiṭori Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṭhoho na zwifanyiso • U vhudzisa na u fhindula mbudziso • U ḑivha fhethuvhupo na vhaanewa U ita nyito dza kupfesesela kha tshibveledzwa (oraḷa) • U ita nyambedzano nga ḑivhaipfi ntswa u bva kha tshibveledzwa tsho vhalwaho • U shumisa ṭhalusa-maipfi U ita ṅḑowendḑowe ya u vhala • U vhalala ṅṭha nga mubulo wo teaho, vhuḑinyanyuli na thempho/luvhilo	U ṅwala mulaedza mupfufhi/notsi • U nanga magudiswa o teaho • U livhisa tshibveledzwa kha muthu. • U fhedzisela nga dzina ḷawe U rekhoda maipfi na ṭhalutshedzo dzao kha ṭhalusamaipfi ya vhuṇe • U shumisa nyolo kana mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṭhalutshedzo u sumbedza uri ipfi ḷi amba mini, nz.	U shuma na maipfi • U shumisa ṅḑivho ya mutevhe wa alifabethe na ipfi ḷa u thoma uri a kone u wana ipfi kha ṭhalusamaipfi • U khwaṭhisedza vthuthihi na vhumzhi • U shumisa zwivhumbeo zwa mbeu zwa maṅwe madzina, sa mboho/ tsadzi U shuma na mafhungo • U fhaṭa kha u shumisa ṅḑivho ya madzina vhukuma • U shumisa maiti • U shumisa tshakha dza maṭaluli dzo fhambanaho • U fhaṭa kha u pfesesa na u shumisa zwifhinga • U fhaṭa kha ṅḑivho ya mapfanisi na u a shumisa ḑivhaipfi kha nyimele • MaiMaipfi a bvaho kha zwibveledzwa zwo vhaliwaho nga u tou sielisana kana nga mugudi e eṭhe • pfi a bvaho kha zwibveledzwa zwo vhaliwaho nga u tou sielisana kana nga mugudi e eṭhe

GIREIDI YA 4				
THEMO YA 2				
Vhege	U Thetshesela na U Amba (Oraḓa)	U Vhala na u Ṭalela	U ṅwala na u Ṇekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
17- 18	U thetshesela na u tevhedzela ndaela sa, tsumbo resipi/ndaela dza u ita tshithu Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U ita nyambedzano nga ha zwidodombedzwa zwa tshibveledzwa • U vhudzisa mbudziso u itela u wana mafhungo • U thetshesela na u fhindula nga ṅḓlla yo teaho U ṅea ndaela (dzi siho fhasi ha maga/zwitḑepe zwivhili) • U shumisa ḑivhaipfi yo teaho • U ḑivhadza mishumo ya maiti • U ṅea ndaela kha nyimele yone U ita ṅḑowḑowe ya u thetshesela na u amba (U nanga tshithihi tsha u ita ṅḑowḑowe ngatsho ḑuvha ḓiṅwe na ḓiṅwe) • U fhindula ndaela nga u tou ita ene muṅe • U ṅea na u tevhela ndaela/masia zwi sa konḑi • U ombedzela u ita ṅḑowḑowe dza mibvumo/foniki	U vhala tshibveledzwa tsha u tevhela maga sa risipi/ndaela dza u ita tshithu Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala hu na nyambedzano: u humbulela zwi tshi bva kha ṭhoho na zwifanyiso • U ita nyambedzano nga ha zwidodombedzwa zwo khetheaho zwa tshibveledzwa • U ita nyambedzano ya thevhekano dza ndaela	U ḑivhadza muṅwalo/kuṅwalele kwa maedere U ṅwala nga ha maitele a zwithu hu na u thusedzela/tikedzwa Tshibveledzwa tshine tsha bva kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U ḑadza zwidodombedzwa kha muhangarambo/ tshivhumbeo (fureme) • U shumisa zwidodombedzwa zwo khetheaho • U sa bva ṅḑa ha ṭhoho/u sa liana na ṭhoho • U shumisa girama yo teaho, mupeleṭo na ndongazwiga • U rekhoda maipfi na ṭhalutshedzo dzao kha ṭhalusamaipfi ya vhuṅe U ḓebuḓa na/ u ḑadza mavhaka a zwifanyiso, sa: nyolo/zwifanyiso/ khathuni/mimapa/zwinepe • U thetshesela/ vhala mafhungo a angaredzaho zwidodombedzwa zwo khetheaho • U shumisa ḑivhaipfi yo teaho • U shumisa ḑivhaipfi yo teaho • U ṅwala ḓebuḓu/ḑadza fhethu ho teaho U rekhoda maipfi na ṭhalutshedzo dzao kha ṭhalusamaipfi ya vhuṅe • U shumisa nyolo kana mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṭhalutshedzo u sumbedza uri ipfi ḓi amba mini, nz.	U shuma na maipfi Maipfi a re na mibvumo ya pḑalandotḑhe i fanaho i tshi tevhelelana, sa: ḓivha, moo, nz. • U peleṭa maipfi o ḑowealeho nga ṅḓila yone, hu tshi shumiswa ṭhalusamaipfi ya vhuṅe • U shumisa ṭhalusamaipfi u sedzulusa mupeleṭo na u wana zwine ipfi ḓa amba • U fhaṭa ṅḑivho ya maipfi ane a a ḑivha nga u a vhonelesa na ane a shumiswa tshifhinga tshoṭṑhe U shuma na mafhungo • U shumisa tshivhumbeo tsha ḓiiti ḓilaeli (sa: ima) • U funza mavhudzisi ḑivhaipfi kha nyimele • Mafhambanyi (maipfi a no amba zwi sa faniho (sa: ṅṭha/fhasi) • U fhaṭa ṅḑivho ya maipfi ane a a ḑivha nga u a vhonelesa na ane a shumiswa tshifhinga tshoṭṑhe
19- 20	U LINGA HA SAMETHIVI			

GIREIDI YA 4				
THEMO YA 3				
Vhege	U thetshelesa na u amba (oraḷa)	U vhala na u ṭalela	U ṅwala na u ṅekedza	Zwivhumbeo na milayo zwa luambo
21-22	U thetshelesa tshibveledzwa tsha mafhungo, sa ṭhoho dza mafhungo dzi sa konḡi sa. <i>Muṭa wa hashu</i> Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U topola zwidodombedzwa zwo khetheaho • U vhambedza na tshenzhemo ya ene muṅe • U pfukha u bva kha luṅwe luambo u ya kha luṅwe arali zwo tea U thetshelesa na u nyanyuwankha nyambedzano dza oraḷa dzi sa konḡi/ṭhaluso • U tevhela /ṭhaluso • U sumbedza u pfesesa ḡivhaipfi i yelanaho na ṭhaluso U ita ṅḡowendḡowe ya u Thetshelesa na u Amba u itela khwaṭhisedzo (U nanga tshithihi tshine wa nga ita ngatsho ṅḡowendḡowe ḡuvha ḡiṅwe na ḡiṅwe) • U shumisa raimi i sa konḡi/pfufhi, tshirendo kana luimbo • U tamba mutambo wa luambo u sa konḡi • U ṅea na u tevhedza ndaela na masia • U toolola mafhungo a eṅe muṅe • U dovha u anetshela tshiṭori tsho pfiwaho kana tsho vhaliwaho • U ombedzela kha u ita ṅḡowendḡowe dza mibvumo/foniki	U vhala tshibveledzwa tsha mafhungo tshi re na zwa u tou vhona sa. / zwifanyiso/mimapa/nyolo na zwinepe Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala na nyambedzano: u humbulela zwi tshi bva kha ṭhoho na zwifanyiso • U vhudzisa na u fhindula mbudziso dzi sa konḡi • U ḡivha fhethuvhupo na vhaanewa • U ita nyambedzano nga ha muhumbulo muhulwane • U ṭalutshedzelela mafhungo a re kha zwithu zwa u tou vhoniwa U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (oraḷa) U vhala tshibveledzwa tshi sa konḡi • U ita nyambedzano nga ha muhumbulo muhulwane • U fhindula mbudziso dzi sa konḡi U ita ṅḡowendḡowe ya u vhala • U vhalela ṅṭha nga mubulo wo teaho, nga mbonalo (tsedzeo) yone na thempho/luvhilo	U ḡivhadza muṅwalo/kuṅwalele kwa maedere U ḡebuḷa na/ u ḡadza mavhaka a zwifanyiso, sa: nyolo/zwifanyiso/ khathuni/mimapa/zwinepe • U thetshelesa/ vhala mafhungo a angaredzaho zwidodombedzwa zwo khetheaho • U shumisa ḡivhaipfi yo teaho • U ṅwala ḡebuḷu/ḡadza mavhaka fhethu ho teaho U rekhoda maipfi na ṭhalutshedzo dzao kha ṭhalusamaipfi ya vhuṅe • U shumisa nyolo kana mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṭhalutshedzo u sumbedza uri ipfi ḡi amba mini, nz.	U shuma na maipfi • U fhaṭa kha ṅḡivho ya foniki kha u peleṭa maipfi, tsumbo: u fhaṭa miṭa ya maipfi yo sendekwaho kha ṅḡila ine ya unga na u vhone ngayo • U fhaṭa ṅḡivho ya maipfi ane a vhonelesa na a wanalesaho tshifhinga tshoṭhe • U fhandekanya maipfi malapfu uri a vhe kha madungo mapfufhi, sa: mu-hu-mbu-lo, shu-mi-sa • U fhaṭa kha u shumisa vhuṭhihi na vhuṅzhi ha madzina U shuma na mafhungo • U vhumba na u shumisa masala a muthu, (sa: Nṅe, iṅwi, riṅe, vhone) • U khwaṭhisedza kushumisele kwa malungekanyi • U fhaṭa kha u shumisa masala masumbi (sa: ḡḡi, iyo, zwiḡa, hezwi) ḡivhaipfi kha nyimele • Maipfi a bvaho kha zwibveledzwa zwo vhaliwaho nga u tou sielisana kana nga mugudi e eṭhe

GIREIDI YA 4				
THEMO YA 3				
Vhege	U thetshesela na u amba (orala)	U vhala na u ṭalela	U ṇwala na u ṇekedza	Zwivhumbeo na milayo zwa luambo
23-24	U shela mulenzhe kha khaseledzo pfufhi nga ha yo ḑoweiaho • U sielisana • U sa liana na ṭhoho • U vhudzisa mbudziso dzo teaho U ita ṇḑowḑowe ya u Thetshesela na u Amba u itele u engedza ṇḑivho (Kha vha nange tshithihi tsha u ita ṇḑowḑowe ngatsho ḑuvha ḑiṇwe na ḑiṇwe) • U shumisa raimi i sa konḑi/pfufhi, tshirendo kana luimbo • U tamba mutambo wa luambo u sa konḑi • U ṇea na u tevhedza ndaela na masia zwi sa konḑi • U amba nga ha mafhungo a eṇe muṇe • U dovha u anetshela tshiṭori tsho pfiwaho na tsho vhalwaho • U ombedzela u ita ṇḑowḑowe dza mibvumo/foniki	U vhala zwibveledzwa zwa mafhungo sa tshibveledzwa tshipfufhi/tshiṭori/tshirendo/luimbo Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṭhoho na zwifanyiso • U fhindula mbudziso dzi konḑaho sa, Mini? Nnyi? Lini? U thoma u shumisa mbudziso dzi no konḑa ndi ngani? Ni zwi humbulisa hani? U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala) U ita ṇḑowḑowe ya u vhala • U vhalela ṇṭha nga mubulo wo teaho, mbonalo yone na thempho	U ḑivhadza muṇwalo/kuṇwalele kwa maḑedere U ṇwala tshibveledzwa tshipfufhi tsha mafhungo eledzwa hu na thikhedzo • U ḑadzisa maipfi o ṭahelaho kha manweledzo o ṇwalwaho • U shumisa ḑivhaipfi yo teaho • U shumisa maṇwe maipfi maswa a bvaho kha tshibveledzwa/tshiṭori • U shumisa ṭhalusamaipfi u sedza mupeleṭo na ṭhalutshedzo dza maipfi U rekhoda maipfi na ṭhalutshedzo dzao kha ṭhalusamaipfi ya vhuṇe • U shumisa nyolo kana mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṭhalutshedzo u sumbedza u ri ipfi ḑi amba mini, nz.	U shuma na maipfi • U shumisa ṇḑivho ya mutevhe wa aḑifabethe na ipfi ḑa u thoma uri a kone u wana ipfi kha ṭhalusamaipfi • U khwaṭhisamaipfi a no thoma nga maḑedere o tou nangiawaho U shuma na mafhungo • U shumisa madzina a vhunzhi (sa: zwigero, marukhu) • U thoma u shumisa zwiṭalusi zwi ngaho sa nthihi, mbili na zwiṇwe na tsha u thoma, tsha vhuvhili tsha u fhedza. ḑivhaipfi kha nyimele • Maipfi a bvaho kha zwibveledzwa zwo vhaliwaho nga u tou sielisana kana nga mugudi e eṭhe

GIREIDI YA 4				
THEMO YA 3				
Vhege	U thetshelesa na u amba (oraḷa)	U vhala na u ṭalela	U ṅwala na u ṅekedza	Zwivhumbeo na milayo zwa luambo
25-26	U thetshelesa mafhungo a re kha phosiṭara • U topola zwidodombedzwa zwa ndeme • U vhambedza na tshenzhemo ya ene muṅe • U ita nyambedzano ya mafhungo nga maipfi awe ene muṅe • U pfukha u bva kha luṅwe luambo u ya kha luṅwe arali zwi tshi ṭodea U thetshelesa tshirendo/luimbo u itela khwaṭhisedzo • U ambedzana nga ha zwine tshirendo tsha amba nga hazwo • U vhambedza na tshenzhemo ya ene muṅe • U ṭalusa pfanapheledzo na mutevhetsindo • U topola maipfi a no thoma nga maipfi a no fana • U bvisela vhuḍipfi khagala ho ṭuṭulwaho nga tshiṭori • U renda tshirendo/ kha mitalo yo khethwaho U ita ṅdowendowe ya u thetshelesa na u amba • U ita ṅdowendowe hu tshi shumiswa maipfi ane a edzisela mibvumo ya zwithu sa, kholomo-moo, phele-huṅwii • U ombedzela u ita ṅdowendowe dza mibvumo	U vhala mafhungo a no wanala kha phosiṭara U vhala tshibveledzwa tsha u tou vhona, sa phosiṭara • U rangela u vhala: u ambedzana nga ha zwifanyiso • U ita nyambedzano nga ha zwine tshibveledzwa tsha amba nga hazwo • U topola mafhungo a ndeme • U pfesesa mafhungo • U ita nyambedzano nga ha mulaedza wa tshibveledzwa • U ita nyambedzano nga ha kuṅwe kushumisele kwa luambo • U topola na u ita nyambedzano nga ha zwiṭalusi zwa muteo zwa u ola/dizaina, sa mivhala na saizi dzo fhambanaho kana tshaka dza khandiso (fonto) U vhala tshirendo/ luimbo u itela u engedza ṅdivho • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṭhoho na zwifanyiso • U shumisa zwiṭiratedzhi zwa u vhala sa, u humbulela, lavhelesa zwifanyiso nga vhurongwane, u shumisa ludungela lwa nyimele • U topola mutevhetsindo na pfanapheledzo/ raimi • U khethekanya ipfi u ya nga madungo aḷo • U bvisela vhuḍipfi khagala ho ṭuṭulwaho nga tshirendo U ita ṅdowendowe ya u vhala • U vhalela ṅṭha nga mubulo, vhuṭfiwa na thempho/luvhilo zwo teaho	U ḍivhadza muṅwalo/ kuṅwa-lele kwa maḷedere U dizaina na u bveledza tshibveledzwa tsha u tou vhona, sa; Phosiṭara kana nothis/ ṅdivhadzo • U shumisa tshivhumbeo tshone • U nanga mafhungo o teaho • U shumisa zwiṭalusi zwa muteo zwa u ola/ dizaina, sa mivhala na saizi dzo fhambanaho kana tshaka dza khandiso (fonto) U ṅwala mafhungo • U ṅwala mafhungo • U shumisa ḍivhaipfi yo teaho • U shumisa ṅdivho ya dzisiḷeabulu/madungo u vhumba maipfi maswa U rekhoda maipfi na ṭhalutshedzo dzao kha ṭhalusamaipfi ya vhuṅe • U shumisa nyolo kana mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṭhalutshedzo u itela u wana/sumbedza uri ipfi ḷi amba mini, nz.	U shuma na maipfi Maipfi ane a thoma nga mibvumo yo nangiawaho U shuma na mafhungo • U pfesesa na u kona u shumisa madzina a tshivhalo (sa, muri – miri) • U fhaṭa kha u u shumisa maṭaluli phandḡa ha madzina, sa: <i>Muhulwane ṅwana o ṭuwa</i> • U shumisa mayanyu nga ṅila yone • Maipfi a bvaho kha zwibveledzwa zwo vhaliwaho nga u tou sielisana kana nga mugudi e eṭhe

GIREIDI YA 4				
THEMO YA 3				
Vhege	U thetshesela na u amba (oraḓa)	U vhala na u ṭalela	U ṇwala na u ṇekedza	Zwivhumbeo na milayo zwa luambo
27-28	U thetshesatshibveledzwa tsha mafhungo, sa mafhungo a mbuno/nganetshelo Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) U thetshesela ṭhalutshedzo, a konou ṭalutshedza fhethu/zwimela/zwipuka/zwithu • U ṭalusa fhethu nga ṇḓila yone • U shumisa maipfi ane a kona u ṭalutshedza fhethu zwavhuḓi • U shumisa maṇwe maipfi maswa • U shumisa maṭaluli U ita ṇḓowṇḓowe ya u thetshesela na u amba u itela u engedza ṇḓivho (U nanga tshithihi tsha u ita ṇḓowṇḓowe ngatsho ḓuvha ḓiṇwe na ḓiṇwe) U shumisa raimi i sa konḓi/pfufhi, tshirendo kana luimbo • U tamba mutambo wa luambo u sa konḓi • U ṇea na u tevhedza ndaela na masia • U toolola mafhungo a eṇe muṇe • U dovha u anetshela tshiṭori tsho pfiwaho kana tsho vhalwaho • U ombedzela u ita ṇḓowṇḓowe dza mibvumo/foniki	U vhala zwibveledzwa zwa mafhungo kha zwi vhoneḓa sa, mimapa/zwifanyiso/zwinepe Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela nga u vhona ṭhoho na zwifanyiso • U shumisa zwiṭiratedzhi zwa u vhala • U topola na u ṇea muhumbulo/khome-nthe nga ha muhumbulo muhulwane na zwidodombedzwa zwo khetheaho hu na thikhedzo • U ṭalutshedza mafhungo u bva bva kha zwifanyiso U ita nyito dza kupfesesele kwa tshibveledzwa (oraḓa kana nga u tou ṇwala)	U ḓivhadza muṇwalo/kuṇwalele kwa maḓedere U ḓebuḓa na/kana u fhedzisa zwifanyiso sa, mimapa/zwifanyiso/khathuni/zwinepe/muolo • U shumisa ḓivhaipfi yo teaho • U ḓebuḓa/ḓadza mavhaka a tshibveledzwa nga ṇḓila yone • U shumisa fomete/tshivhumbeo yone ya u ḓebula/kuḓadzele, sa ipfi ḓithihi kana mavhili fhedzi U rekhoda maipfi na ṭhalutshedzo dzao kha ṭhalusamaipfi ya vhuṇe • U shumisa nyolo kana mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṭhalutshedzo u itela u wana/sumbedza uri ipfi ḓi amba mini, nz.	U shuma na/ nga maipfi • U shumisa maaravhi nga ṇḓila yone, tsumb: <i>Koṭo</i>, zwo mu nyelisa U shuma na/nga mafhungo • U thoma u shumisa thangeladzina • U bvela phanḓa na u shumisa zwivhumbeo zwa maiti • U fhaṭa na u shumisa malungekani u bvisela khagala khanedzano/phambano (<i>fhedzi</i>), zwiitisi (<i>ngauri</i>) na ndivho (<i>uri</i>). Ḑivhaipfi kha nyimele • Maipfi a bvaho kha zwibveledzwa zwo vhaliwaho nga u tou sielisana kana nga mugudi e eṭhe

GIREIDI YA 4				
THEMO YA 3				
Vhege	U thetshesela na u amba (oraḓa)	U vhala na u ḓalela	U ḥwala na u ḥekedza	Zwivhumbeo na milayo zwa luambo
2 9-30	U thetshesela mufhindulano u tshi vhalelwa ḥḥa kana u tshi bva kha radio kana TV Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) U ḓivhadza Nyedziselo ya muanewa kana u edzisela nyimele yo ḓowealeaho • U nanga magudiswa o teaho hu na thikhedzo • U shumisa zwidodombedzwa nga ḥḓila yone kokotolo • U sa liana na ḥhoho • U shanduka u bva kha luḥwe luambo u tshi ya kha luḥwe U ita ḥḓowendḓowe ya u thetshesela na u amba (u nanga tshithihi tsha u ita ḥḓowendḓowe ngatsho ḓuvha ḓiḥwe na ḓiḥwe) • U shumisa raimi i sa konḓi/pfufhi, tshirendo kana luimbo • U tamba mutambo wa luambo u sa konḓi • U ḥea na u tevhedza ndaela na masia • U toolola mafhungo a eḥe muḥe • U dovha u anetshela tshitori tsho pfiwaho kana tsho vhalwaho • U ombedzela u ita ḥḓowendḓowe dza mibvumo/phoniki	U vhala mufhindulano Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ḥhoho • U topola muḥḓḓo/u sielisana ha zwiwo zwa tshitori • Uḓivhaipfi ya muteo u bvisela khagala vhuḓfiwa ho ḥuḥulwaho/sengenedzwaho nga tshibveledzwa • U shumisa edzwa • U ita nyambedzano nga ha zwiḥalusi zwa tshibveledzwa nga maanḓa ndongazwiga na fometha/tshivhumbeo U ita ḥḓowendḓowe ya u vhala • U vhalela ḥḥa nga mubulo, vhuḓfiwa na thempho/luvhilo zwo teaho	U ḓivhadza muḥwalo/kuḥwalele kwa maḓedere U ḥwala mufhindulano a tshi shumisa fureme/tshivhumbeo kana tshipitshi tsha babuḓu • U nanga vhabvumbedzwa vho teaho • U dzudzanya khaseledzo nga ḥḓila i pfalaho • U shumisa fureme/tshivhumbeo nga ḥḓila yone • U shumisa maambiwathhwii/mufhindulano nga ḥḓila yo teaho • U shumisa ḓivhaipfi yo teaho • U shumisa girama, mupeleḓo, ndongazwiga na zwikhala zwo teaho U rekhoda maipfi na ḥhalutshedzo dzao kha ḥhalusamaipfi ya vhuḥe • U shumisa nyolo kana mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ḥhalutshedzo u itela u wana/sumbedza uri ipfi ḓi amba mini, nz.	U shuma na/nga maipfi • U peleḓa maipfi o ḓowealeaho nga ḥḓila yone a tshi shumisa ḥhalusamaipfi yawe • U shumisa ḥhalusamaipfi u sedzulusa mupeleḓo na u wana zwine maipfi a amba zwone U shuma na/nga mafhungo • U ḥḥaḥa kha u pfesesa na u shumisa zwifhinga • U shumisa maḓadzi a tshifhinga (sa: matshelo, mulovha) • U thoma u ḓivha na u shumisa maambelwa na ndongazwiga ine ya shumiswa Ḑivhaipfi kha nyimele • Maipfi a bvaho kha zwibveledzwa zwo vhaliwaho nga u tou sielisana kana nga mugudi e eḥe

GIREIDI YA 4				
THEMO YA 4				
Vhege	U Thetshesela na u Amba (ORALA)	U Vhala na u Tala	U Nwala na u Nekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
31- 32	U shela mulenzhe kha therisano nga ha tḥoho yo ḑowealeho (sa. Tshikolo tsha hashu) Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U vhudzisa mbudziso dzo teaho na u fhindula mbudziso • U sa bva kha therisano • U tḥonifha mihumbulo ya vhaḥwe	U vhala tshibveledzwa tshipfufhi U nanga kha zwiṭori zwa tshifhinga tshenetsho zwi tendiseaho zwa fikishini/ zwa sialala/zwa ene muḡe/zwa u wanulusa/zwi ṭori zwa vhukuma zwa zwi bvelelaho vhutshiloni Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala hu na thikhedzo:U humbulela nga u vhona tḥoho na zwifanyiso • U fhindula mbudziso dzi sa konḑi U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala) U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṭhe/vhavhili-vhavhili • Zwibveledzwa zwa u tou vhone zwo vhalwaho	U ḥwala phasedzhi hu na thikhedzo yo dzudzanywaho • U shumisa muhangarambo/ fureme vha ḑadzisa maipfi o tḥahelaho • U shumisa ḑivhaipfi yo ḑowealeho U rekhoda maipfi na tḥalutshedzo dzao kha tḥalusamaipfi ya vhuḡe • U shumisa nyolo kana mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana tḥalutshedzo u itela u wana/sumbedza uri ipfi ḡi amba mini, nz.	U shuma na/nga maipfi • U shumisa tḥalusamaipfi u sedzulusa mupeleṭo na u wana zwine ipfi ḡa amba zwone • Maipfi ane a thoma nga mubvumo yo nangiawaho U shuma na/nga mafhungo • U thoma u shumisa zwiṭalusi, sa: nthihi, mbili na zwiḥwe, na tsha u thoma, tsha vhuvhili tsha u fhedzisa. • U shumisa pfano dza nefhungo na tshiitwa hune ha si vhe na nefhungo kana tshiitwa sa: Hu na mulambo muthihi/Hu na milambo mivhili • U fhaṭa kha u shumisa zwifhinga • U fhaṭa kha u shumisa thangedzina u sumba vhuimo (kha, nṭha, fhasi) Ḑivhaipfi kha nyimele • Maipfi a bvaho kha zwibveledzwa zwo vhaliwaho nga u tou sielisana kana nga mugudi e eṭhe

GIREIDI YA 4				
THEMO YA 4				
Vhege	U Thetshesela na u Amba (ORALA)	U Vhala na u Tala	U Nwala na u Nokedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
33-34	U thetshesela ndivhadzo dzi sa konḑi Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U haseledza nga ha mihumbulo mihulwane • U vhudzisa mbudziso • U fhindula/nyanyulea zwavhuḑi nga ḑila yo teaho U ita ḑowendowe ya u thetshesela na u amba u itela u engedza ndivho (U nanga tshithihi tsha u ita ḑowendowe ngatsho ḑuvha liḑwe na liḑwe) • U shumisa raimi i sa konḑi/pfufhi, tshirendo kana luimbo • U tamba mutambo wa luambo u sa konḑi • U ḑea na u tevhedza ndaela na masia zwi sa konḑi • U toolola mafhungo a eḑe muḑe • U dovha u anetshela tshiḑori tsho pfiwaho kana tsho vhalwaho	U vhalu tshibveledzwa tsha mafhungo tshi re na zwa u vhone, sa mimapa/zwifanyiso/zwinepe/khathuni Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhalu hu na thikhedzo: u humbelela u bva kha thoho na kha zwifanyiso • U fhindula na u vhudzisa mbudziso dzi sa konḑi U ita nyito dza kupfesesela kha tshibveledzwa (orala) U vhalu tshibveledzwa tsha u tou vhone sa: phosiḑara kana nothisi/ndivhadzo kana phamfuḑethe Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhalu: u ita nyambedzano nga ha zwifanyiso • U ita nyambedzano nga ha zwine tshibveledzwa tsha amba nga hazwo • U topola mafhungo o khetheaho • U thathuvha mafhungo • U ita nyambedzano nga ha ndivho na vhathetsheseli • U ita nyambedzano nga ha kuḑwe kwa kushumiselwe kwa luambo U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eḑe/vhavhilihavhili • U dovha u anetshela tshiḑori kana u ḑea mihumbulo mihulwane nga mafhungo 2 u ya kha 3 • U bvisela vhuḑipfi khagala nga ha zwiḑori zwo vhalwaho	U ḑwala paragirafu 2 u ya kha 3 hu tshi shumiswa fureme/ tshivhumbeo • U shumisa ḑivhaipfi yo ḑowealeho hu tshi katelwa na malungekanyi na mafurase. • U shumisa girama yo teaho, mupeḑeto na ndongazwiga • U shumisa thalusamaipfi u sedza mupeḑeto na thalutshedzo dza maipfi U ola, u lebuḑa, na/ kana u fhedzisa tshibveledzwa tsha u tou vhone sa, mimapa/zwifanyiso/zwinepe/khathuni • U dzhia mafhungo nga ḑila yo teaho • U sumbedza vhuḑumani vhuḑati ha zwipiḑa zwo fhambanaho zwa zwithu zwa u tou vhone zwavhuḑi • U ḑwala mafhungo u thalutshedza tshibveledzwa tsha u tou vhone • U shumisa ḑivhaipfi yo teaho • U shumisa thalusamaipfi u sedza mupeḑeto na thalutshedzo ya maipfi U dizaina na u bveledza rekhodo ya maipfi na thalutshedzo dzao kha thalusamaipfi a vhuḑe • U shumisa muolo/nyolo kana mafhungo kana maipfi kana thalutshedzo u bvisela khagala thalutshedzo, nz	U shuma na/nga maipfi • U peleḑa maipfi o ḑowealeho nga ḑila yone, hu tshi shumiswa thalusamaipfi ya vhuḑe U shuma na/nga mafhungo Working with sentences • U shumisa malungekanyi u sumbedza u engedza ha nyito (na) na thevhekano ya nyito (zwo ralo, phanda ha izwo) ḑivhaipfi kha nyimele • Maipfi a bvaho kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga u tou sielisana kana nga mugudi e eḑe

GIREIDI YA 4				
THEMO YA 4				
Vhege	U Thetshesela na u Amba (ORALA)	U Vhala na u Tala	U Nwala na u Nekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
35-36	U thetshesela tshiṭori tshipufhi tshi re na mufhindulano U nanga zwi tshi bva Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U humbulela zwine zwa nga itea • U ita nyambedzano nga ha fhethuvhupo na vhabvumbew/ vhaanewaa (vhaanewa) • U ita nyambedzano nga ha zwiwo/zwiitei zwiḥulwane zwa tshiṭori • U nea vhuḍipfi ha ene muṇe nga ha tshiṭori U ita ṇḑowendowe ya u Thetshesela na u Amba u itela kḥwaṭhisedzo (U nanga tshithihi tsha u ita ṇḑowendowe ngatsho ḑuvha ḵiṇwe na ḵiṇwe) • U shumisa raimi i sa konḑi/pfufhi, tshirendo kana luimbo • U tamba mutambo wa luambo u sa konḑi • U nea na u tevhedza ndaela na masia zwi sa konḑi • U toolola mafhungo a eṇe muṇe • U dovha u anetshela tshiṭori tsho pfiwaho kana tsho vhalwaho	U vhalwa tshiṭori tshi re na mufhindulano Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhalwa hu na thikhedzo: u humbulela u bva kha ṭhoho na kha zwifanyiso • U ita nyambedzano nga ha fhethuvhupo na vhabvumbew/ vhaanewa • U ita nyambedzano nga ha zwiwo zwa tshiṭori • U nea vhuḍipfi nga ha tshiṭori • U topola uri ndi tshifhio tshipiḑa tshine tsha vha tsha mufhindulano • U edzisela tshiṭori kana tshipiḑa tsha tshiṭori U ita ṇḑowendowe ya u vhalwa • U vhalwa ṇṭha nga mubulo na vhuḑinyanyuli zwo teaho U vhuṣa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṭhe/vhahilivhahili • U vhambedza na vḥutshilo ha ene muṇe	U ṇwala tshiṭori tshine tsha vha na thikhedzo yo dzudzanywaho U shumisa muhangarambo (fureme) u ḑadzisa maipfi/mafurase • U shumisa ḑivhaipfi yo engedzedzeaho hu tshi katelwa na masala, malungekanyi na mafurase • U shumisa ṭhalusamaipfi u sedzesa mupeleṭo na ṭhalutshedzo ya maipfi U rekhoda maipfi na ṭhalutshedzo dzao kha ṭhalusamaipfi ya vḥuṇe • U shumisa muolo/ nyolo kana mafhungo kana maipfi kana ṭhalutshedzo u bvisela khagala zwine ipfi ḵa amba zwone, nz.	U shumisa na/nga maipfi • U shumisa ṭhalusamaipfi u sedzulusa mupeleṭo na u wana zwine ipfi ḵa amba U shumisa na/nga mafhungo • U fḥaṭa kha u shumisa malungekanyi • U bvela phanda na shumisa mafhungo maambiawathwii. • U shumisa zwiḑevhe kha mafhungo a maambiawathwii Ḑivhaipfi kha nyimele • Maipfi a bvaho kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga u tou sielisana kana nga mugudi e eṭhe

GIREIDI YA 4				
THEMO YA 4				
Vhege	U Thetshesela na u Amba (ORALA)	U Vhala na u Tala	U Nwala na u Nokedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
37-38	U shela mulenzhe kha therisano nga ha tshoho yo dowealeho (sa: Khonani dzanga) Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U vhudzisa mbudziso dzo teaho na u fhindula mbudzisa • U sa bva kha therisano • U tshonifha mihumbulo ya vhañwe U ita ndowendowe ya u thetshesela na u amba u itela u engedza ndivho (U nanga tshithi tsha u ita ndowendowe ngatsho duvha jirwe na jirwe) • U shumisa raimi i sa konḑi/pfufhi, tshirendo kana luimbo • U tamba mutambo wa luambo u sa konḑi • U ñea na u tevhedza ndaela na masia zwi sa konḑi • U toolola mafhungo a eñe muñe • U dovha u anetshela tshitori tsho pfiwaho kana tsho vhalwaho	U vhala tshibveledzwa tsha mafhungo nga ha tshoho yo dowealeho Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala hu na thikhedzo: u humbulela u bva kha tshoho na kha zwifanyiso • U fhindula mbudziso dzi sa konḑi na u thoma u vhudzisa mbudziso dzi konḑaho sa: Ndi ngani? Ni zwi humbulisa hani? • U amba nga ha zwifanyiso zwa u tou vhone U ita nyito dza kupfesesela kha tshibveledzwa (orala) U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eñe/vhavhilihavhili • U bvisela vhuḑipfi khagala nga ha tshitori tsho vhalwaho	U ñwala pharagirafu hu tshi shumiswa fureme Tshipitshi tsha babulu • U shumisa magudiswa o teaho • U shumisa ḑivhaipfi yo fhambanaho hu tshi katelwa na masala na mañanganyi na mafurase. • U shumisa mupeleto na ndongazwiga zwo teaho • U shumisa thalusamaipfi u sedza mupeleto na thalutshedzo dza maipfi U rekhoda maipfi na thalutshedzo dzao kha thalusamaipfi ya vhuñe • U shumisa nyolo kana mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana thalutshedzo u sumbedza uri ipfi ji amba mini, nz.	U shuma na/nga maipfi • U peleṭa maipfi o dowealeho, hu tshi shumiswa thalusamaipfi ya vhuñe • U shumisa ndivho ya mutevhe wa alifabethe na ipfi ja u thoma uri a kone u wana ipfi kha thalusamaipfi U shuma na mafhungo • U thoma u ḑivha mafhungo maambiwa • U fhaṭa ndivho ya u shumisa maḑadzisi na mañaluli Ḑivhaipfi kha nyimele • Maipfi a bvaho kha zwibveledzwa zwo vhaliwaho nga u tou sielisana kana nga mugudi e eñe
39-40	U LINGA HA FOMALA			

3.4.2 GIREDI YA 5

GIREDI YA 5				
THEMO YA 1				
Vhege	U Thetshesela na u Amba (ORALA)	U Vhala na u Talela	U Nwala na u Nokedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
1-2	U thetshesela tshiṭori tshipfufhi (U nanga kha zwiṭori zwa tshifhinga tshenetsho zwi tendiseaho zwa fikishini/ zwa sialala/ zwa ene muṇe/ zwa u wanulusa/ zwa u mvemvesa/ zwi ṭori zwa vhukuma zwa zwi bvelelaho vhutshiloni /zwa fikishini ya ḡivhazwakale) Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) [ndaela dzi ḡo dovhololwa nga murahu ha vhege mbili] • U fhindula mbudziso dza ḡitherala • U humbulela zwine zwa ḡo bvelela nga murahu U dovha u anetshela tshiṭori • U toolola zwiwo nga mutevhe, hu tshi shumiswa tshifhinga tsho fhelaho • U buletshedza vhaanewa nga ṇḡila yone yone U ita ṇḡowendḡowe ya u thetshesela na u amba (U nanga tshithihi tsha u ita ṇḡowendḡowe ngatsho ḡuvha ḡiṇwe na ḡiṇwe) • U renda tshirendo tshipfufhi kana raimi • U tamba mutambo wa luambo u sa konḡi • U ṇea na u tevhedza ndaela na masia dzi sa konḡi • U toolola mafhungo a eṇe muṇe	U vhala tshiṭori tshipfufhi Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) [ndaela dzi ḡo dovhololwa nga murahu ha vhege mbili] • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṭhoho na zwifanyiso • U shumisa zwiṭirathedzhi zwa u vhala, tsumbo: u humbulela, u shumisa mibvumo na ludungela lwa nyimele • U ita nyambedzano ya ḡivhaipfi ntswa i no bva kha tshibveledzwa tsho vhalwaho • U ita nyambedzano nga ha ḡivhaipfi ntswa i no bva kha tshibveledzwa tsho vhalwaho • U ita nyambedzano nga ha ṭhoho, puloto na fhethu he tshiṭori tsha bvelela hone (fhethuvhupo) • U ṭahisa muhumbulo zwawo nga ha tshiṭori • U shumisa ṭhalusamaipfi U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala kana u ṇwala) U ita ṇḡowendḡowe ya u vhala • U vhalela ṇṭha nga mubulo wone, nyelelo na vhuḡinyanyuli U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṭhe/vhavhili-vhavhili • U dovha u anetshela tshiṭori kana mihumbulo mihulwane nga mafhungo mararu u swika kha maṭanu • U ṇea muhumbulo nga ha tshiṭori	U ṇwala tshenzhemo ya zwiwo zwa ene muṇe • U nanga zwi tshi bva kha tshenzhemo • U nanga magudiswa o teaho ṭhoho • U sa bva kha ṭhoho • Vhagudi vha re na vhuleme/ vho salelaho murahu, vha shumisa a fureme • U shumisa girama yo teaho, mupeleṭo na ndongazwiga • U shumisa ḡivhaipfi i tshimbilelanaho na ṭhoho U ṇwala muhumbulo wawe nga ha tshiṭori • U rangela u ṇwala: u ita nyambedzano nga ha zwine a zwi funa/a sa zwi fune • U ṇwala mafhungo mavhili u bvisela khagala zwine a zwi funa/a sa zwi fune U sika ṭhalusamaipfi ya vhuṇe • U ḡebuḡa masiaṭari nga maḡedere a aḡifabethe • U dzhenisa maipfi maṭanu na ṭhalutshedzo dzao (u ola/mafhungo hu tshi shumiswa ipfi/ ṭhalutshedzo ya ipfi) kana u bvela phanda na u dzhenisa maipfi kha ṭhalusamaipfi ye ya vhumbiwa u bva kha Gireidi 4	U shuma na/nga maipfi • U shumisa ṭhalusamaipfi u sedzulusa mupeleṭo na ṭhalutshedzo dza maipfi • U fhaṭa kha ṇḡivho ya ḡivhaipfi, tsumbo: u fhaṭa miṭa ya maipfi o sendekwaho kha ṇḡila ine ya unga ngayo kana mbonalo • U fhaṭa kha ṇḡivho ya maipfi ane a vhonelesa tshifhinga tshoṭhe kha fhungo na ane a shumiswa tshifhinga tshoṭhe U shuma na/nga na mafhungo • U pfesesa nau shumisa madzina a zwithu zwine zwa vhalea (sa. bugu – dzibugu) • U fhaṭa kha u shumisa madzina vhukuma, Tsimu: maḡedere danzi • U fhaṭa kha u shumisa kwa masala vhukuma (sa. ṇne, iṇwi, riṇe, vhone) • U fhaṭa kha u shumisa tshifhinga tsho fhelaho ḡivhaipfi kha nyimele • Maipfi a bvaho kha maṇwalwa a u ṭanganela kana a mugudi e eṭhe

GIREIDI YA 5				
THEMO YA 1				
Vhege	U Thetshesela na u Amba (ORALA)	U Vhala na u Ṭalela	U Ṇwala na u Ṇekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
3-4	U dzhenelela kha nyambedzano dza ṭhoho dzo ḑowealeaho - U vhudzisa na u fhindula mbudziso dzi sa konḑi nga ha ṭhoho - U pfukha u bva kha luṁwe luambo u ya kha luṁwe arali zwo tea - U ṇea vhagudi nga tshifhinga tsha u amba - U thetshesela vhagudi nga a vha ṭuṭuwedza ndingedzo dza u amba luambo lwa u engedza U ṇea nganetshelo i re na mbuno - U toolola zwiwo zwo iteaho zwinezwino - U toolola zwiwo nga u tevhkana yone U ita ṇḑowendḑowe ya u thetshesela na u amba (U nanga tshithihi tsha u ita ṇḑowendḑowe ngatsho ḑuvha ḑiṁwe na ḑiṁwe) - U renda tshirendo tshipfufhi kana raimi - U tamba mutambo wa luambo u sa konḑi - U ṇea na u tevhedza ndaela na masia zwi sa konḑi - U toolola mafhungo a eṇe muṇe	U vhala zwibveledzwa zwa mafhungo zwi re zwa u tou vhona, tsumbo: dzitshati/dzithebulu/dzidaigiramu/mimapa ya muhumbulo/mimapa/zwifanyiso/dzigirafu Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - U rangela u vhala: u vhala na u ita nyambedzano nga ha ṭhoho vha sedza na zwifanyiso/dzidayagiramu/mimapa - U shumisa zwitirathedzhi zwa u vhala, tsumbo: u sikima u itela u wana muhumbulo nga u angaredza, u shumisa ludungela lwa nyimele u wana ṭhalutshedzo - U topola mbuno dza ndeme - U fha ṭhalutshedzo ya maipfi a songo ḑowealeaho - U fhindula mbudziso nga ha tshibveledzwa U ita ṇḑowendḑowe ya u vhala - U vhalela ṇṭha nga mubulo wone, nyelelo na vhuḑinyanyuli U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwa vhalwaho nga mugudi e eṭhe/vhavhili-vhavhili - U kovhekana mihumbulo nga ha bugu - U vhambedza tshibveledzwa na vhutshilo hawe	U ṁwala nga ha tshenzhemo i re na mbuno - U nanga magudiswa o teaho - U ṁwala ṭhoho - U tevhkanya zwiwo nga ṇḑila yone - U shumisa ḑivhaipfi yo teaho - U shumisa girama yo teaho, mupeleṭo na ndongazwiga - U khakhulula mupeleṭo hu tshi shumiswa ṭhalusamaipfi vha dovha vha ita mvetomveto - U ola/ u ḑadzisa na u ḑebuḑa zwa u tou vhona, tsumbo:dzitshati/dzithebulu/dzidaigiramu/mimapa ya muhumbulo/mimapa/dzipulane - U nanga muhumbulo wa ndeme - U dzhenisa ḑebuḑu dzi dzo teaho U rekhoda maipfi na ṭhalutshedzo dzao kha ṭhalusamaipfi ya vhuṇe - U ṁwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṭhalutshedzo u sumbedza zwine ipfi ḑa amba zwone, nz.	U shuma na/nga maipfi - U fhaṭa ṇḑivho ya foniki u peleṭa maipfi tsumbo: u fhaṭa miṭa ya maipfi yo sendekwaho kha ṇḑila ine mibvumo ya unga ngayo na mbonalo - U peleṭa maipfi o ḑowealeaho hu tshi shumiswa ṭhalusamaipfi ya vhuṇe U shuma na/nga mafhungo - U fhaṭa kha u shumisa ḑimudi ḑa gonelo, tsumbo: “nga” na ḑimudi ḑa thendelo, “ḑiiti ḑi ṭhaphuwa nga -e Ndo mu vhudza uri a ḑe” - U shumisa maiti, tsumbo: tshimbila - U shumisa maḑadzisi a tshifhinga (tsumbo: matshelo, mulovha) ḑivhaipfi kha nyimele - Maipfi a bvaho kha maṁwalwa a u ṭanganela kana a mugudi e eṭhe

GIREIDI YA 5				
THEMO YA 1				
Vhege	U Thetshelesa na u Amba (ORALA)	U Vhala na u Tala	U Nwala na u Nokedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
5-6	U thetshelesa tshiṭori (U nanga kha zwiṭori zwa tshifhinga tshenetsho zwi tendiseaho zwa fikishini/ zwa sialala/ zwa ene muṇe/ zwa u wanulusa/ zwa u mvemvesa/ zwi ṭori zwa vhukuma zwa zwi bvelelaho vhutshiloni /zwa fikishini ya ḍivhazwakale) Tshibveledzwa tshine tsha bva kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U nanga kha ṭhaluso ya oraḷa uri a topole vhathu vha re kha tshiṭori • U shumisa ṭhaluso ya oraḷa u topola vhathu vha re kha tshiṭori • U bvisela khagala vhuḍipfi na mihumbulo yawe nga ha tshiṭori • U fhindula mbudziso dza orala nga ha tshiṭori U edzisela: nzulele dzo dowealeaho • U shela mulenzhe kha mufhindulano • U angaredza mafhungo o teaho • U shumisa tshifhinga tsho teaho U dzhenelala kha u thetshelesa na u amba (U nanga tshithihi tsha u ita ṇḍowendowe ngatsho ḍuvha ḷirṇwe na ḷirṇwe) • U renda tshirendo tshipufhi kana raimi • U tamba mutambo wa luambo u sa konḍi • U ṇea na u tevhedza ndaela na masia • U toolola mafhungo a eṇe muṇe	U vhala tshiṭori. Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṭhoho na zwifanyiso • U shumisa zwiṭirathedzhi zwa u vhala, tsumbo: u humbulela, u shumisa ludungela lwa mafhungo u wana ṭhalutshedzo, u vhala u itela u wana zwidodombedzwa • U fhindula mbudziso nga ha tshiṭori U vhala zwibveledzwa zwa matshiliso, tsumbo: thambo • U ṭalutshedza mulaedza muhulwane • U topola mbonalo ya zwibveledzwa • U shumisa ṭhalusamaipfi u wana zwine maipfi maswa a amba zwone U ita ṇḍowendowe ya u vhala • U vhalela ṇṭha nga mubulo wone, nyelelo na vhuḍinyanyuli U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṭhe/vhavhili-vhavhili • U sumbedza vhuḍinyanyuli u bvisela khagala vhuḍipfi nga ha tshibveledzwa tshe a vhala	U ṇwala ṭhaluso ya vhathu i sa konḍi • U ṇwala zwi si nga fhasi ha pharagirafu nthihi • U ṇwala hu na vhusiki • U shumisa maṭaluli o teaho • U shumisa tshifhinga tsha zwino U ṇwala mulaedza mupfufhi • U nanga magudiswa o teaho • U dzudzanya mafhungo nga ṇḍila yone • U shumisa fomete yone, tsumbo: theshano na ḍuvha, nz. • zwiṇwe • U fhaṭa mafhungo zwavhuḍi U ṇwala pharagirafu • U buletshedza tshiwo tsho dzudzanyelwaho • U dzudzanya zwiitei na zwiwo nga ṇḍila i pfalaho • U shumisa maipfi a u lungekanya • U shumisa tshifhinga tshi ḍaho • U sedzulusa mupeleṭo na ndongazwiga U rekhoda maipfi na ṭhalutshedzo dzao kha ṭhalusamaipfi ya vhuṇe • U ṇwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṭhalutshedzo u sumbedza zwine ipfi ḷa amba zwone, nz.	U shuma na/nga maipfi: • U fhaṭa ṇḍivho ya foniki u peleṭa maipfi tsumbo: u fhaṭa miṭa ya maipfi yo sendekwaho kha ṇḍila ine mibvumo ya unga ngayo na mbonalo • U peleṭa maipfi o ḍowealeaho hu tshi shumiswa ṭhalusamaipfi ya vhuṇe U shuma na/nga mafhungo • U fhaṭa kha u shumisa thangela dzina dzine dza sumbedza vhuimo (kha, fhasi ha, ṇṭha ha) • U shumisa malungekanyi u sumbedza u engedza na u u tevhekana (zwino, phanda ha) • U ṇwala maḷeḍere danzi mathomoni a madzina vhukuma, thaitili, na thangeladzina (inishiaḷa) ya madzina a vhathu ḍivhaipfi kha nyimele • Maipfi a bvaho kha maṇwalwa a u ṭanganela kana a mugudi e eṭhe • Madzinambumbano sa. Mukovhabale

GIREIDI YA 5				
THEMO YA 1				
Vhege	U Thetshesela na u Amba (ORALA)	U Vhala na u Ṭalela	U Ṇwala na u Ṇekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
7-8	U thetshesela na u tevhedza ndaela, tsumbo: u ita tshinwe tshithu. Tshibveledzwa tshine tsha bva kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U tevhela ndaela nga ṇḑila yone • U tevhedza ndaela nga thevhekano yone U ita ṇḑowendḑowe ya u thetshesela na u amba (U nanga tshithihi tsha u ita ṇḑowendḑowe ngatsho ḑuvha ḑinwe na ḑinwe) • U renda tshirendo tshipfufhi kana raimi • U toolola mafhungo a eṇe muṇe	U vhala zwibveledzwa zwa maitela Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṭhoho na zwifanyiso • U shumisa zwiṭirathedzhi zwa u vhala, tsumbo: u humbulela/bvumba; luvhonela lwa zwi re kha tshibveledzwa • U ita nyambedzano nga ha zwidodombedzwa zwo khetheaho zwa tshibveledzwa • U ita nyambedzano ya thevhekano dza ndaela • U ṭalutshedza zwine zwa tea u itwa • U tevhedza ndaela (hune zwa konadzea) U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala kana u ṇwala) U ita ṇḑowendḑowe ya u vhala • U vhalela ṇṭha nga mubulo wone, nyelelo na vhuḑinyanyuli U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṭhe/vhavhili • U ṇea tsenguluso pfufhi ya orala • U katela mbuno dza ndeme, tsumbo: ṭhoho • U ṇea kuvhonele kwawe nga ha tshibveledzwa	U ṇwala ndaela • U shumisa zwidodombedzwa zwo khetheaho • U shumisa mutevhe nga ṇḑila yone, hu tshi shumiswa malungekanyi, tsumbo: tsha u thoma, tshi tevhelaho, nz. • U shumisa zwifhinga (makhathi) zwi sa konḑi • U shumisa tshivhumbeo na fometo yone yone U ṇwala maitela a kutshimbidzele kwa zwithu • U ṇwala ṭhalutshedzo ya zwine zwa tea u itwa kana u ṭalutshedza mbuno, tsumbo: maitela a kutshimbidzele o tevhelwaho U rekhoda maipfi na ṭhalutshedzo dzao kha ṭhalusamaipfi ya vhuṇe • U ṇwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṭhalutshedzo u sumbedza zwine ipfi ḑa amba zwone, nz.	U shuma na/nga maipfi • U shumisa ṇḑivho ya mibvumo/ foniki u peleṭa maipfi sa. u fhaṭa miṭa ya maipfi ho sedza ṇḑila ine ya unga ngayo na mbonalo • U peleṭa maipfi o ḑowealeho nga ṇḑila yone, hu tshi shumiswa ṭhalusamaipfi ya vhuṇe U shuma na/nga mafhungo • U pfesesa na u shumisa masumbavhuṇe (sa. Ṇwana wa khosi) • U thoma u shumisa maḑadzisi a mbalo sa muthihi, zwivhili, nz. Na wa u thoma, wa vhuvhili, wa mafhedzo • U thoma u shumisa masala masumbavhuṇe (sa. tshanga, tshaṇu, tshawe) • U shumisa tshivhumbeo tsha ḑiiti • U fhaṭa kha ṇḑivho na u shumisa tshifhinga tshi ḑaho tshi tshi khou bvela phanda Ḑivhaipfi kha nyimele Maipfi a bvaho kha maṇwalwa a u ṭanganela kana a mugudi e eṭhe

GIREIDI YA 5				
THEMO YA 1				
Vhege	U Thetshesela na u Amba (ORALA)	U Vhala na u Ṭalela	U Ṇwala na u Ṇekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
9-10	U thetshesela tshirendo/luimbo Tshibveledzwa tshine tsha bva kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U amba nga ha tshirendo (zwine tshirendo tsha amba nga hazwo) • U vhambedza na tshenzhemo ya ene muṇe • U topola raimi na mutevhetsindo • U ṇea vhuḑipfi (u funa/u sa funa tshirendo) U renda tshirendo • U bula/peleṭa maipfi nga ṇḑila yone • U sumbedza u pfesesa • U bvisela khagala mutevhetsindo U ita ṇḑowendowe ya u thetshesela na u amba (U nanga tshithihi tsha u ita ṇḑowendowe ngatsho ḑuvha ḑiṇwe na ḑiṇwe) • U tamba mutambo wa luambo u sa konḑi • U ṇea na u tevhedza ndaela na masia zwi sa konḑi • U toolola mafhungo a eṇe muṇe	U vhala tshirendo/zwirendo Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U ita nyambedzano nga ha ṭhoho na mihumbulo mihulwane wa tshirendo • U ita nyambedzano ya raimi • U ita nyambedzano ya maipfi a thomaho nga mubvumo u fanaho • U ita nyambedzano nga ha maipfi edzisela mibvumo yao • U ita nyambedzano ya u mbambedzo, tsumbo: “U imba sa tshinoni”, “Ndi ṇaledzi” • U fhindula mbudziso nga ha tshirendo/zwirendo (orala kana maṇwalwa) U ita ṇḑowendowe ya u vhala • U vhalela ṇṭha hune ha vha na kubulele kwone, a tshi sumbedza u pfesesa • U shumisa mubulo wa maipfi, u vhala mafurase na thempho zwi re zwone U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṭhe/vhavhili • U vhambedza dzibugu/zwitṭori/zwibveledzwa zwo vhalwaho	U ṇwala pharagirafu nga ha tshirendo/zwirendo/hu na fureme kana mafhungo a raimi • U dovholola tshivhumbeo tshithihi u vhumba/sika raimi kha tshirendo • U shumisa maipfi ane a edzisela muungo wao • U shumisa maipfi ane a thoma nga mibvumo ine ya fana U ṇwala nga ha tshirendo/zwirendo • U ṭalutshedza zwine tshirendo tsha amba nga hazwo • U bvisela khagala vhuḑipfi nga ha tshirendo U rekhoda maipfi na ṭalutshedzo dzao kha ṭhalusamaipfi ya vhuṇe • U ṇwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṭhalutshedzo u sumbedza zwine ipfi ḑa amba zwone, nz.	U shuma na/nga maipfi • U shumisa ṇḑivho ya mibvumo/ foniki u peleṭa maipfi sa. u fhaṭa miṭa ya maipfi ho sedzwa kha ṇḑila ine a unga ngayo na mbonalo • U peleṭa maipfi o ḑowealeaho nga ṇḑila yone, hu tshi shumiswa ṭhalusamaipfi ya vhuṇe U shuma na/nga mafhungo • U shumisa mbeu ya madzina (tsumbo: mboho/phulu) • U shumisa tshakha dzo fhambanaho dza maṭaluli Ḑivhaipfi kha nyimele • Maipfi a bvaho kha maṇwalwa a u ṭanganela kana a mugudi e eṭhe

GIREIDI YA 5				
THEMO YA 2				
Vhege	U thetshelesa na u Amba (ORALA)	U Vhala na u Talela	U ṁwala na u Nḑedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
11-12	U thetshelesa tshiṭori (U nanga zwi tshi bva kha tshiṭori tsha fikishini ya vhukuma/zwiṭori zwa sialala/zwa eṇe muṇe) Tshibveledzwa tshine tsha bva kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - U fhindula mbudziso dzi sa kondi - U vhudzisa na u fhindula mbudziso dzi sa kondi U dzhenelela kha nyambedzano nga ha ṭhoho dzo ḑowealeho, U pfukha u bva kha luṁwe luambo u ya kha luṁwe arali zwo tea - U vhudzisa na u fhindula mbudziso - U ṭhonifha vhaṁwe vhagudi nga u vha thetshelesa	U vhala tshiṭori Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - U rangela u vhala: u vhala hu na thikhedzo na nyambedzano nga ha ṭhoho na u sedza zwifanyiso - U shumisa zwiṭirathedzhi zwa u vhala tsumbo: u humbulela vha tshi shumisa ludungela lwa mafhungo - U ita nyambedzano nga ha ḑivhaipfi ntswa - U ḑivha/topola u tevhelelana ha zwiwo, fhethuvhupo na vhaanewa - U shumisa ṭhalusamaipfi U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala kana u ṁwala) U ita ṁḑowendḑowe ya u vhala - U vhalela ṁṭha nga mubulo wone, nyelelo na vhuḑinyanyuli U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṭhe/vhavhili-vhavhili - U ita nyambedzano nga ha tshiṭori tshipufhi	U ṁwala pharagirafu i sa kondi hu na tshivhumbeo/fureme - U ṁwala mafhungo a u thoma pharagirafu o teaho - U ṁwala zwiwo nga ṁḑila i pfalaho - U shumisa maṭanganyi(na, fhedzi) - U shumisa maṭaluli - U ṁwala magumo o teaho U rekhoda maipfi na ṭhalutshedzo dzao kha ṭhalusamaipfi ya vhuṇe - U ṁwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṭhalutshedzo u sumbedza u pfesesa zwine ipfi ḑa amba zwone, nz.	U shuma na/nga maipfi - U shumisa ṭhalusamaipfi u sedzulusa mupeleṭo na zwine ipfi ḑa amba zwone - U shumisa ṁḑivho ya mutevhe wa alifabethe na u shumisa ḑeḑere ḑa u thoma u wana maipfi kha ṭhalusamaipfi U shuma na/nga mafhungo - U shumisa madzina na vhunzhi, tsumbo: zwigero na marukhu - U fhaṭa kha u shumisa maṭaluli phanḑa ha dzina, tsumbo: Mmbwa ṭhukhu Ḑivhaipfi kha nyimele - Maipfi a bvaho kha maṁwalwa a u ṭanganela kana a mugudi e eṭhe

GIREIDI YA 5				
THEMO YA 2				
Vhege	U thetshelesa na u Amba (ORALA)	U Vhala na u Talela	U ṅwala na u Nḑedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
13-14	U thetshelesa tshibveledzwa tsha mafhungo, tsumbo: ṭhaluso ya orala/ zwishumiswa/ zwimela/ zwifuwo/ fhethuvhupo Tshibveledzwa tshine tsha bva kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U topola zwishumiswa/ zwithu • U ṭalusa zwine/tshine zwa shumiselwa zwone • U zwi ola na u zwi ḑeḑula U ita ṅḑowendḑowe ya u thetshelesa na u amba (U nanga tshithihi tsha u ita ṅḑowendḑowe ngatsho ḑuvha ḑiṅwe na ḑiṅwe) • U shumisa tshirendo kana raimi • U tamba mutambo wa luambo u sa konḑi • U ṅea na u tevhedza ndaela na masia a sa konḑi • U toolola mafhungo a eṅe muṅe • U amba nga ha tshenzhemo ya eṅe muṅe	U vhala zwibveledzwa zwa mafhungo zwi re na zwa u tou vhona sa: tshati/ Thebuḑu/ daigiramu/ mimapa/ zwifanyiso/ girafu/ zwinepe/ muolo/ khathuni Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṭhoho na zwifanyiso/zwa u tou vhona • U shumisa zwiṭirathedzhi zwa u vhala • U vhala u itela u wana zwidodombedzwa zwo khetheaho tsumbo: mbekanyamushumo kana shedulu • U fhindula mbudziso dza tshibveledzwa na zwifanyiso U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala kana u ṅwala) U ita ṅḑowendḑowe ya u vhala • U vhalela ṅṭha nga mubulo wone, nyelelo na vhuḑinyanyuli U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṭhe/vhavhili-vhavhili • U dovha u anetshela tshibveledzwa tsho vhalwaho	U ṅwala ṭhaluso pfufhi ya zwishumiswa/ zwimela/zwifuwo/ fhethuvhupo hu tshi shumiswa fureme (mafhungo a 3-4) • U shumisa fureme nga ṅḑila yo teaho • U topola zwidodombedzwa zwo khetheaho • U shumisa zwiṭalusi zwone • U shumisa ḑivhaipfi yo teaho • Ndongazwiga ndi yone yone U rekhoda maipfi na ṭhalutshedzo dzao kha ṭhalusamaipfi ya vhuṅe • U ṅwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṭhalutshedzo u sumbedza zwine ipfi ḑa amba, nz.	U shuma na/nga maipfi • U shumisa ṭhalusamaipfi u sedzulusa mupeḑo na zwine ipfi ḑa amba zwone • U shumisa ṅḑivho ya mutevhe wa alifabethe na u shumisa ḑeḑere ḑa u thoma u wana maipfi kha ṭhalusamaipfi U shuma na/nga mafhungo • U fhaṭa kha u pfesesa na u shumisa tshifhinga tshi ḑaho • Tshifhinga tsha zwino u ṭalusa mushumo i no itwa tshifhinga tshoṭhe tsumbo. “Ndi ṭamba maṅo ḑuvha ḑiṅwe na ḑiṅwe” • U shumisa maambebe na mirero ḑivhaipfi kha nyimele • Maipfi a bvaho kha maṅwalwa a u ṭanganela kana a mugudi e eṭhe

GIREIDI YA 5				
THEMO YA 2				
Vhege	U thetshelesa na u Amba (ORALA)	U Vhala na u Talela	U ṅwala na u Nḑedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
15-16	U dzhenelela kha nyambedzano dza ṭhoho dzo ḑowealeho nga ha ṭhoho dza mafhungo dzo ḑowealeho (tsumbo: Muthu a re tsumbo vhutshiloni hawe/roulumodele • U vhudzisa na u fhindula mbudziso dzi sa konḑi nga ha ṭhoho • U pfukha u bva kha luṅwe luambo u ya kha luṅwe arali zwi tshi ṭodea • U ṅea vhagudi ngae tshifhinga tsha u amba • U thetshelesa vhagudi ngae U ṅea nganetshelo ya mbuno/ mbuletshedzo • U anetshela tshiwo tshiswa tshiswa • U amba zwiwo nga u tevhekana U ita ṅdowendowe ya u thetshelesa na u amba u engedza ṅdivho (U nanga tshithihi tsha u ita ṅdowendowe ngatsho ḑuvha liṅwe na liṅwe) • U renda tshirendo kana raimi/kana tshipiḑa tsha tshiṭori tshipufhi • U tamba mutambo wa luambo u sa konḑi • U ṅea na u tevhedza ndaela/ masia zwi sa konḑi • U amba mafhungo a eṅe muṅe/daigiramu kana thebulu nga ha tshiṭori	U vhala zwiṭori Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṭhoho na zwifanyiso • U vhala u itela u wana zwidodombedzwa na u shumisa ludungela lwa mafhungoni u itela u wana mafhungo • U topola na u ṅea muhumbulo wawe kha mulaedza • U pfesesa ḑivhaipfi • U fhindula mbudziso nga ha tshiṭori • U dovha u anetshela tshiṭori nga maipfi awe (lwa oraḷa kana u ṅwala) U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (oraḷa kana u ṅwala) U ita ṅdowendowe ya u vhala • U vhalela ṅṭha nga mubulo wone, nyelelo na vhuḑinyanyuli	U ṅwala pharagirafu hu tshi shumiswa fureme • U ṅwala pharagirafu dzi si fhasi ha mbili kha fureme • U ṭumanya pharagirafu hu tshi shumiswa malungekanyi • U shumisa ḑivhaipfi ntswa na ndongazwiga dze dza gudwa/funzwa • U shumisa girama yo teaho, mupeleṭo, ndongazwiga na zwikhala zwi re vhukati ha pharagirafu • U shumisa ṭhalusamaipfi u sedzulusa mupeleṭo na zwine ipfi ḷa amba zwone U rekhoda maipfi na ṭhalutshedzo dzao kha ṭhalusamaipfi ya vhuṅe • U ṅwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṭhalutshedzo u sumbedza zwine ipfi ḷa amba, nz.	U shuma na/nga maipfi • U shumisa ṭhalusamaipfi u sedzulusa mupeleṭo na u wana zwine ipfi ḷa amba • U ṭhukukanya maipfi malapfu a vha maṭuku, tsumbo: mu-li-ndi U shuma na/nga mafhungo • U shumisa tshakha dzo fhambanaho dza maṭaluli • U pfesesa na u shumisa maiti u ṭalusa nyito ḑivhaipfi kha nyimele • Maipfi a bvaho kha maṅwalwa a u ṭanganela kana a mugudi e eṭhe

GIREIDI YA 5				
THEMO YA 2				
Vhege	U thetshesela na u Amba (ORALA)	U Vhala na u Talela	U ṁwala na u Nḑedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
17-18	U thetshesela na u fhindula ndaela dza orala - Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - U sumbedza u pfesesa maipfi a ndaela U edzisela nzulele yo ḑowealeho sa: u ṁea ndaela - U ṁea masia /ndaela u bva kha 2 u ya kha 4 nga thevhekano yone - U shumisa luambo lwone/ḑivhaipfi na luambo lwa muvhili tsumbo: maipfi a no bula masia, ḑiiti ḑa ndaela U ita ṁḑowṁḑowe ya u thetshesela na u amba u engedza ṁḑivho (U nanga tshithihi tsha u ita ṁḑowṁḑowe ngatsho ḑuvha ḑiṁwe na ḑiṁwe) - U renda tshirendo kana raimi/kana tshipiḑa tsha tshitori - U tamba mutambo wa luambo u sa konḑi - U ṁea na u tevhedza ndaela/ masia zwi sa konḑi	U vhala tshibveledzwa tsha maitele (ndaela) tsumbo: a risipi kana ndaela dza u ita tshithu Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṁthoho na zwifanyiso - U shumisa zwitirathedzhi zwa u vhala - U fhindula mbudziso nga ha tshibveledzwa - U tevhele ndaela nga ṁḑila yone U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala kana u ṁwala) U ita ṁḑowṁḑowe ya u vhala - U vhalela ṁṁha nga mubulo wone, nyelelo na vhuḑinyanyuli U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṁhe/vhavhili-vhavhili - U vhambedza zwibveledzwa zwo vhalwaho	U ṁwala risipi kana ndaela dza u ita zwithu hu tshi shumiswa fureme Tshibveledzwa tshine tsha bva kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - U shumisa fureme yone yone - U katela mutevhe wa thimbanywa - U katela ngona kha thevhekano yone - U shumisa ḑivhaipfi yo teaho U rekhoda maipfi na ṁhalutshedzo dzao kha ṁhalusamaipfi ya vhuṁe - U ṁwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṁhalutshedzo u sumbedza zwine ipfi ḑa amba zwone, nz.	U shuma na/nga maipfi - U peleṁa maipfi o ḑowealeho zwavhuḑi, hu tshi shumiswa ṁhalusamaipfi ya vhuṁe - Maipfi a no ṁthoma nga maḑedere o nangwaho U shuma na/nga mafhungo - U shumisa maḑadzisi a fhethu (afha, fhaḑa) - U thoma u shumisa maḑadzisi a digirii “nga maanda” - U shumisa tshifhinga tshi ḑaho (sa. ‘Ndi ḑo ni vhona maṁshelo.’ ‘Ndi ḑo mu vhona maṁshelo.’) - U thoma u shumisa zwitanganyi u sumbedza phambano (fhedzi), tshiitisi (ngauri) na ṁḑivho (uri) - U shumisa tshiga tshivhudzisi - U shumisa tshigarukela ḑivhaipfi kha nyimele - Maipfi a bvaho kha maṁwalwa a u ṁtanganela kana a mugudi e eṁhe
19-20	LINGA HA FOMALA			

GIREIDI YA 5				
THEMO YA 3				
Vhege	U thetshelesa na u Amba (ORALA)	U vhala na u Talela	U Nwala na u Nokedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
21-22	U thetshelesa thaluso dza oraḷa dza fhethu/ vhathu - Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - U topola fhethuvhupo/ vhathu - U topola fhungo ḷa ndeme u bva kha tshiṭori tsumbo: kha tshati, thebulu U thetshelesa na u toolola tshenzhemo ya ene mune - U humbula tshenzhemo ya ene mune - U fhindula mbudziso nga ha zwo iteaho u thoma, lwa vhuvhili, nz. U ita ndowendowe ya u thetshelesa na u amba (U nanga tshithihi tsha u ita ndowendowe ngatsho ḍuvha ḷinwe na ḷinwe) - U renda tshirendo kana u ita raimi kana tshipiḍa tsha tshiṭori - U tamba mutambo wa luambo u sa konḍi - U nea na u tevhedza ndaela/ masia zwi sa konḍi - U amba mafhungo a ene mune	U vhala tshiṭori (U nanga u bva kha zwi si zwa vhukuma musalauno/ zwiṭori zwa sialala/ mvelelo/ zwa u seisa/ zwiṭori zwa vhukuma/ zwa ḍivhazwakale). Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha thoho na zwifanyiso - U pfesesa mbonalo ya tshibveledzwa - U shumisa zwiṭirathedzhi zwa u vhala sa u shumisa ludungela lwa mafhungoni u wana thalutshedzo na u swikelela kha thalutshedzo - U fhindula mbudziso nga ha tshiṭori - U topola vhaanewa U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (oraḷa kana u nwala) U ita ndowendowe ya u vhala - U vhalela nṭha hu na mubulo wone, nyelelo na vhuḍinyanyuli U vhala pharagirafu pfufhi - U ita nyambedzano nga ha muhumbulo muhulwane na zwidodombedza zwo khetheaho U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṭhe/vhavhili-vhavhili-vhavhili - U ita nyambedzano nga ha tshibveledzwa tsho vhalwaho	U nwala pharagirafu/ nga maipfi awe, hu tshi shumiswa tshivhumbeo/fureme - U shumisa tshifhinga tshi sa konḍi - U topola zwiwo zwiwulwane - U amba nga ha zwiwo nga U tevhekana nga nḍila yone - U shumisa girama yo teaho, mupeleṭo, ndongazwiga na zwikhala zwo teaho vhukati ha pharagirafu U rekhoda maipfi na thalutshedzo dzao kha thalusamaipfi ya vhone - U nwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana thalutshedzo u sumbedza zwine ipfi ḷa amba zwone, nz.	U shuma na/nga maipfi - U peleṭa maipfi o ḍowealeaho zwavhuḍi, hu tshi shumiswa thalusamaipfi ya vhone - Maipfi a no thoma nga maḷedere o nangwaho U shuma na/nga mafhungo - U pfesesa na u shumisa masala vhukuma (Nṅe, rine, inwi, vhone) - U fhaṭa kha u pfesesa na u shumisa maṭaluli - U fhaṭa kha u shumisa pfano ya nefhungo na tshiitwa - U shumisa tshivhumbeo tsha maiti - U fhaṭa kha u shumisa tshivhudzisi - U fhaṭa kha u shumisa tshigarukela ḍivhaipfi kha nyimele - Maipfi a bvaho kha maṅwalwa a u ṭanganela kana a mugudi e eṭhe

GIREIDI YA 5				
THEMO YA 3				
Vhege	U thetshesela na u Amba (ORALA)	U vhala na u Talela	U Nwala na u Nokedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
23-24	U amba nga ha thoho dzo dowealeho vho thoma vha dilugisela • U pulana na u lugisela mbuno dza ndeme • U amba mafhungo a si fhasi ha mararu nga ha thoho • U fhindula dzimbudziso U ita ndowendowe ya u thetshesela na u amba (U nanga tshithihi tsha u ita ndowendowe ngatsho duvha linwe na linwe) • U renda tshirendo kana ita raimi kana tshipidha tsha tshitori • U tamba mutambo wa luambo u sa konqi • U nea na u tevhedza ndaela/ masia zwi sa konqi • U amba mafhungo a ene mune	U vhala zwibveledzwa zwa mafhungo zwi re na zwa u tou vhona: dzitshati/dzithebulu/ dzidaigiramu/mimapa ya muhumbulo/mimapa/ zwifanyiso/girafu/zwinepe/ muolo/dzikhathuni Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u livhanya na zwidodombedzwa zwa ndeme • U ita nyambedzano nga ha muhumbulo muhulwane wo newaho • U nanga zwidodombedzwa zwo teaho u itela u fhindula mbudziso U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala kana u nwala) U ita ndowendowe ya u vhala • U vhalala ntha hu na mubulo wone, nyelelo na vhudinyanyuli U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e ethe/vhavhili-vhavhili • U dovha a toolola tshibveledzwa nga mafhungo a si fhasi ha matanu	U ola /fhedzisa na u lebulu zwibveledzwa zwa zwa u tou vhona zwi sa konqi sa. dzitshati/dzithebulu/ dzidayagiramu/mimapa ya muhumbulo/ mimapa/ zwifanyiso/dzigirafu/ zwinepe/miolo/dzikhathuni Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U shumisa mafhungo a bvaho kha zwibveledzwa zwa u tou vhona kana zwa u tou nwala • U dzudzanya mafhungo • U nokedza mafhungo U ita mapa wa mu humbulo manweledzo a zwibveledzwa zwipufhi • U topola mihumbulo mihulwane i si fhasi ha zwiga zwiraru U rekhoda maipfi na thalutshedzo dzao kha thalusamaipfi ya vhone • U nwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana thalutshedzo u sumbedza zwine ipfi la amba zwone, nz.	U shuma na/nga maipfi • U pelela maipfi o dowealeho zwavhudi, hu tshi shumiswa thalusamaipfi ya vhone • Maipfi a no thoma nga maledere o nangwaho U shuma na/nga mafhungo • U pfesesa na u shumisa madzina • U thoma u shumisa zwiatalusi (madadzisi a mbalo)a ngaho sa nthihi, mbili na zwinwe na tsha u thoma, tsha vuvhili tsha magumo. • U thoma u shumisa masala • U thoma u shumisa matlaluli Divhaipfi kha nyimele • Maipfi a bvaho kha manwalwa a u tanganela kana a mugudi e ethe

GIREIDI YA 5				
THEMO YA 3				
Vhege	U thetshesela na u Amba (ORALA)	U vhala na u Ṭalela	U Ṇwala na u Ṇekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
25-26	U thetshesela zwiṭori (U nanga zwi tshi bva kha tshiṭori tsha fikishini ya vhukuma/zwiṭori zwa sialala/zwa eṇe muṇe/nyendo dza u ṭodisisa/zwiseisi/u humbulela/zwiṭori zwa vhukuma vhutshiloni/zwa fikishini ya ḑivhazwakale) Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U pfesesa zwiṭori, u fhindula mbudziso • U bvisela khagala kuvhonele kwawe U dovha u amba tshiṭori • U vhambedza vhaanewa/vhabvumbledzwa vhahulwane • U dovha u amba tshiṭori nga maipfi awe • U shumisa makhathi o shumiswaho/gudwaho kha gireidi dzo fhiraho	U vhala tshiṭori Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U ita nyambedzano nga ha vhaanewa • U fhindula mbudziso nga ha tshiṭori • U topola pfunzo/mulaedza muhulwane wa tshiṭori U ita nyito dza kupfesesesele kha tshibveledzwa (orala kana u Ṇwala) U vhala tshirendo/nyimno • U ita nyambedzano nga ha ṭhoho na muhumbulo muhulwane U ita ṇḑowendḑowe ya u vhala • U vhalela ṇṭha hu na mubulo wone, nyelelo na vhuḑinyanyuli U sedzulusa zwo vhalwaho kha tshibveledzwa musi mugudi e eṭhe/ kana vhe vhavhili • U vhambedza tshibveledzwa na vhutshilo hawe	U Ṇwala tshiṭori tshi sa kondi kha fureme U Ṇwala tshiṭori • Tshiṭori tshi na mathomoni, vhukati na magumo U rekhoda maipfi na zwine a amba zwone, e kha ṭhalusamaipfi ṭhalusamaipfi ya vhuṇe • U Ṇwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṭhalutshedzo u sumbedza zwine ipfi la amba, nz.	U shuma na/nga maipfi • U peleṭa maipfi o ḑowealeaho zwavhuḑi, hu tshi shumiswa ṭhalusamaipfi ya vhuṇe • Maipfi a no ṭhoma nga maḑedere o nangwaho U shuma na/nga mafhungo • U saukanya fhungo tswitititi u ya kha ṇefhungo, nyito, tshiitwa • U thoma u shumisa malungekanyi (arali, nga murahu) • U fhaṭa u shumisa maambiwa • U thoma u ḑivha na u shumisa maambelwa Ḑivhaipfi kha nyimele • Maipfi a bvaho kha maṇwalwa a u ṭanganela kana a mugudi e eṭhe

GIREIDI YA 5				
THEMO YA 3				
Vhege	U thetshelesa na u Amba (ORALA)	U vhala na u Tala	U Nwala na u Nkeda	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
27-28	U dzhenelela kha nyambedzano dza tsho dzo dowealeho (tsumbo: mutsho) • U vhudzisa na u fhindula mbudziso • U tshonifha vhagudi ngae nga u vha thetshelesa • U pfukha u bva kha luḥwe luambo u ya kha luḥwe arali zwi tshi tḑea U ita ndowendowe ya u thetshelesa na u amba (U nanga tshithi tsha u ita ndowendowe ngatsho dḑvha liḥwe na liḥwe) • U renda tshirendo kana u ita raimi kana tshipiḑa tsha tshitori • U tamba mutambo wa luambo u sa konḑi • U ḥea na u tevhedza ndaela/ masia zwi sa konḑi • U amba mafhungo a eḥe muḥe	U vhala zwibveledzwa zwa maitele tsumbo: ndaela Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U wana zwidodombedzwa zwo khetheaho • U tḑalutshedza zwa u tou vhona/zwifanyiso • U ita nyambedzano nga ha thevhekano U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala kana u nwala)	U nwala kha zwibveledzwa zwa mafhungo zwo no shumiswaho • U nwala pharagirafu nthihii u ya kha mbili • U dzudzanya mafhungo nga ḥila i pfalaho • U shumisa tḑalusamaipfi u sedzulusa mupeleḑo na zwine ipfi ḑa amba zwone • U shumisa maitele a u nwala hu na thikhedzo • U shumisa maitele a u nwalahu na thikhedzo U rekhoda maipfi na tḑalutshedzo dzao kha tḑalusamaipfi ya vhuḥetḑalusamaipfi • U nwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana tḑalutshedzo u wana zwine ipfi ḑa amba zwone, nz.	U shuma na/nga maipfi • U peleḑa maipfi o dowealeho zwavhuḑi, hu tshi shumiswa tḑalusamaipfi ya vhuḥe • Maipfi a no tḑoma nga maḑere o nangwaho U shuma na/nga mafhungo • U fhaḑa u pfesesa na u shumisa maḑanganyi • U pfesesa na u shumisa maambelwa • U pfesesa na u shumisa zwivhumbeo zwa khaḥedza Ḑivhaipfi kha nyimele • Maipfi a bvaho kha maḥwalwa a u tḑanganela kana a mugudi e eḑhe

GIREIDI YA 5				
THEMO YA 3				
Vhege	U thetshelesa na u Amba (ORALA)	U vhala na u Talela	U Nwala na u Nokedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
29-30	U dzhenelela kha nyambedzano ya thoho yo dowealeho • U vhudzisa na u fhindula mbudziso • U thonifha vhagudi ngae nga u vha thetshelesa • U pfukha u bva kha luḽwe luambo u ya kha luḽwe arali zwi tshi toḽea • U vhudzisa na u fhindula mbudziso dzi konḽaho, tsumbo: No vha ni tshi nga itani ...?) U tamba litambwa li sa konḽi Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U bveledza muḽoḽo wa tshiḽori • U bula maipfi zwi tshi pfala nga ḽḽila yone yone U ita ḽḽowenḽowe ya u thetshelesa na u amba u engedza ḽḽivho (U nanga tshithihi tsha u ita ḽḽowenḽowe ngatsho ḽuvha liḽwe na liḽwe) • U renda tshirendo kana u ita raimi kana tshipiḽa tsha tshiḽori • U tamba mutambo wa luambo u sa konḽi • U ḽea na u tevhedza ḽdaela/ masia zwi sa konḽi • U amba mafhungo a eḽe muḽe	U vhala tshibveledzwa Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: U bvumba zwi tshi kha thoho • U shumisa zwiḽirathedzhi zwa u vhala hu na thikhedzo • U topola muḽoḽo wa tshiḽori • U ita nyambedzano nga ha vhaanewa na fhethuvhupo U ita nyito dza kupfeselele kha tshibveledzwa (orala kana u ḽwala) U ita ḽḽowenḽowe ya u vhala • U vhalela ḽḽha hu na vhuḽinyanyuli, vha tshi sumbedza u pfesesa tshibveledzwa • U vhalela ḽḽha vha tshi shumisa mubulo wa maipfi, luvhilo na volomu yone yo teaho U sedza kha tshibveledzwa tsho vhalwaho e eḽe • U vhambedza zwibveledzwa zwo vhalwaho	U ḽwala mufhindulano mupufhi/ hu tshi shumiswa fureme • U nanga vhaanewa vho teaho • U dzudzanya mufhindulano nga ḽḽila i pfalaho • U shumisa maambiwa • U shumisa tshitaela tsha u ḽwala tshi si tsha fomaḽa • U shumisa ndongazwiga yo teaho sa kholoni, tshigarukela na tshivhudzisi • U shumisa maitele a u ḽwala U rekhoda maipfi na thalutshedzo dzao kha thalusamaipfi ya vhuḽethalusamaipfi • U ḽwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana thalutshedzo u wana zwine ipfi ḽa amba zwone	U shuma na/nga maipfi • U shumisa thalusamaipfi u sedzulusa mupeḽo na zwine ipfi ḽa amba zwone • U engedza ḽḽivho ya tshivhumbeo tsha vhuḽzhi U shuma na/nga mafhungo • U shumisa zwiduna na zwisadzi (tsadzi/phulu) • U shumisa thai na luambo lwa musanda • U shumisa maiti tsumbo: Tshimbila • U fhaḽa kha ḽḽivho ya zwifhinga • U ita ndovhololo ya malungekanyi u sumbedza u ḽanga/ khetha (tsumbo: ... kana...) ḽivhaipfi kha nyimele • Maipfi a bvaho kha u vhala ha u ḽanganelana kana ha mugudi e eḽe

GIREIDI YA 5				
THEMO YA 4				
Vhege	U Thetshesela na u Amba	U vhala na u Ṭalela	U ṅwala na u Ṽekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
31-32	U thetshesela tshiṭori (U nanga zwi tshi bva kha tshiṭori tsha fikishini ya vhukuma/zwiṭori zwa sialala/zwa ene muṇe/nyendo dza u ṭodisisa/zwiseisi/u humbulela/zwiṭori zwa vhukuma vhutshiloni/zwa fikishini ya ḍivhazwakale) Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U pfesesa zwiṭori • U fhindula mbudziso • U vhudzisa mbudziso dzi teaho na u fhindula dzimbudziso • U fhindula na u thoma u vhudzisa mbudziso dzi kongaho sa: Ndi ngani..? ndi ngani ni tshi humbula ...?	U vhala tshiṭori kana tshirendo Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṭhoho na zwifanyiso • U shumisa zwiṭirathedzhi zwa u vhala sa u shumisa ludungela lwa mafhungo u wana zwine maipfi maswa a amba • U ita nyambedzano ya muhumbulo mihulwane na zwiṅwe zwidodombedzwa • U topola u tevhekana ha zwiwo • U topola fhethuvhupo na vhaanewa • U fhindula mbudziso dzi sa konḍi vha thoma u vhudzisa mbudziso dzine dza kongaho sa: Ndi ngani..? Ndi ngani ni tshi humbula. U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (oraḷa kana u ṅwala) U ita ṅdowendowe ya u vhala • U vhalela ṅṭha hu na mubulo wone, nyelelo na vhuḍinyanyuli U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṭhe/vhavhili-vhavhili • U ita nyambedzano nga ha zwibveledzwa zwo gudwaho/vhaliwaho	U ṅwala tshenzhemo yawe ya zwiwo U anetshela zwiwo U ṅwala tshiṭori tshi sa konḍi/ pharagirafu kha fureme • U shumisa tshivhumbeo tsha tshiṭori • U ṭumekanya mafhungo uri a ite pharagirafu hu tshi shumiswa masala, maṭanganyi na ndongazwiga yone • U shumisa tshifhinga tshone tshone • U shumisa ṭhalusamaipfi u sedzulusa mupeleṭo na u wana zwine maipfi a amba • U shumisa maitele a u ṅwala hu na thikhedzo U rekhoda maipfi na ṭhalutshedzo dzao kha ṭhalusamaipfi ya vhuṇe • U ṅwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṭhalutshedzo u sumbedza zwine ipfi ḷa amba, nz.	U shuma na/nga maipfi • U shumisa ṭhalusamaipfi u sedzulusa mupeleṭo na u wana zwine ipfi ḷa amba • Maipfi ane a fhela nga mibvumo yo ṅangiwaho U shuma na/nga mafhungo • U pfesesa na u shumisa madzina (tsumbo: tshokho) • U fhaṭa kha u shumisa masala vhukuma (tsumbo: ṅṇe inwi, vhone) • U shumisa tshakha dzo fhambanaho dza maṭaluli • U fhaṭa kha u shumisa mapfanisi a ṇefhungo na tshiitwa Ḍivhaipfi kha nyimele • Maipfi a bvaho kha maṅwalwa a u ṭanganela kana a mugudi e eṭhe

GIREIDI YA 5				
THEMO YA 4				
Vhege	U Thetshesela na u Amba	U vhala na u Ṭalela	U ṇwala na u Ṇekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
33-34	U dzhenelela kha nyambedzano • U ita nyambedzano nga ṭhoho dzo ḑowealeaho • U sielisana, u sumbedza ṭhonifha vhagudi ngae, na u ṭhonifha mihumbulo ya vhaṇwe U ita ṇḑowendḑowe ya u thetshesela na u amba (U nanga tshithihi tsha u ita ṇḑowendḑowe ngatsho ḑuvha ḑiṇwe na ḑiṇwe) • U renda tshirendo kana u ita tshipiḑa tsha tshiṭori • U tamba mutambo wa luambo u sa konḑi • U ṇea na u tevhedza ndaela/ masia zwi sa konḑi • U amba mafhungo a eṇe muṇe	U vhala tshibveledzwa - Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela zwine tshibveledzwa tsha amba nga u ita tsedzuluso • U fhindula dzimbudziso • U ita nyambedzano ya mihumbulo mihulwane na zwidodombedzwa zwo khetheaho U ita nyito dza kupfesesela kha tshibveledzwa (oraḑa kana u ṇwala) U ita ṇḑowendḑowe ya u vhala • U vhalela ṇṭha nga mubulo wone, nyelelo na vhuḑinyanyuli U vhala na u pfesesa phosiṭara • U rangela u vhala: u ita nyambedzano nga ha zwifanyiso • U ṭalutshedzelela mafhungo • U ita nyambedzano nga ha tshibveledzwa	U ṇwala tshibveledzwa tsha mafhungo hu tshi shumiswa tshivhumbeo/ fureme • U nanga ṭhoho dzo teaho • U angaredza mafhungo o teaho • U shumisa maitele a u ṇwala hu na thikhedzo U shumisa ṭhalusamaipfi u sedzulusa mupeṭo na u wana zwine maipfi a amba U dizaina phosiṭara • U angaredza mafhungo o teaho • U angaredza zwifanyiso • U shumisa muelo wa u ganḑisa nga ngona • U nekedza mvetomveto ya u khunyeledza yo kunako i vhaleaho U rekhoda maipfi na ṭhalutshedzo dzao kha ṭhalusamaipfi ya vhuṇe • U ṇwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṭhalutshedzo u sumbedza zwine ipfi ḑa amba, nz.	U shuma na/nga maipfi • U shumisa ṭhalusamaipfi u sedzulusa mupeṭo na u wana zwine ipfi ḑa amba • Maipfi ane a vha na pfalandoṭhe dzi re na muungo mulapfu na mupfufhi U shuma na/nga mafhungo • U shumisa madzina • U fhaṭa kha u shumisa masala • U fhaṭa kha u shumisa maṭaluli Ḑivhaipfi kha nyimele • Maipfi a bvaho kha maṇwalwa a u ṭanganela kana a mugudi e eṭhe

GIREIDI YA 5				
THEMO YA 4				
Vhege	U Thetshesela na u Amba	U vhala na u Ṭalela	U ṛwala na u Ṽekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
35-36	U thetshesela tshiṭori ((U nanga zwi tshi bva kha zwiṭori zwa sialala/ zwa eṇe muṇe/ zwiṭori zwa vhutshiloni ha vhukuma/ zwa fikishini ya ḑivhazwakale) Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - U topola puloto, vhaanewa na nyito - U fhindula dzimbudziso U anetshela tshiṭori tshithihi nga maipfi awe hu na thikhedzo - U tevhekanya tshiṭori nga ṇḑila ine tsha pfala U ita ṇḑowendowe ya u thetshesela na u amba (u nanga tshithihi tsha u ita ṇḑowendowe) - U renda tshirendo kana u ita raimi kana tshipiḑa tsha tshiṭori - U tamba mutambo wa luambo u sa konḑi - U ṇea na u tevhedza ndaela/ masia zwi sa konḑi - U amba mafhungo a eṇe muṇe - U toolola mafhungo a eṇe muṇe nga thevhekano yone	U vhala tshiṭori Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - U rangela u vhala: u humbulela u bva kha ṭhoho na zwifanyiso - U shumisa zwiṭirathedzhi: tsumbo: U shumisa ludungela lwa mafhungo u wana ṭhalutshedzo ya ipfi ḽiswa - U ita nyambedzano nga muhumbulo muhulwane na zwiṇwe zwidombedzwa - U topola u tevhekana ha zwiwo - U topola na fhethuvhupo na vhaanewa - U fhindula na u thoma u vhudzisa mbudziso dzi konḑaho (sa. Ndi ngani ni sa...? Mini...?) U vhala tshirendo/ zwirendo - U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṭhoho na zwifanyiso - U shumisa zwiṭirathedzhi zwa u vhala sa: u shumisa ludungela lwa zwi re mafhungoni - U fhindula dzimbudziso nga ha tshirendo - U bvisela vhuḑipfi ho ṭuṭuwedzwaho nga tshirendo khagala - U ita nyambedzano nga ha raimi, maipfi ane a thoma nga mubvumo u fanaho na u ita mbambedzo U ita ṇḑowendowe ya u vhala - U vhalela ṇṭha nga mubulo wone, nyelelo na vhuḑinyanyuli	U ṛwala tshenzheme ya ene muṇe ya zwiwo kha fureme - U anetshela zwiwo nga u tevhekana hazwo - U shumisa girama yo teaho, ḑivhaipfi, mupeleṭo na mafhungo - U shumisa maitele a u ṛwala hu na thikhedzo U shumisa ṭhalusamaipfi u sedzulusa mupeleṭo na ṭhalutshedzo dza maipfi U rekhoda maipfi na ṭhalutshedzo dzao kha ṭhalusamaipfi ya vhuṇe - U ṛwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṭhalutshedzo u sumbedza zwine ipfi ḽa amba, nz.	U shuma na/nga maipfi - U shumisa ṭhalusamaipfi u sedzulusa mupeleṭo na u wana zwine ipfi ḽa amba - Vhuthihi na vhunzhi ha madzina U shuma na/nga mafhungo - U fhaṭa kha u pfesesa zwifhinga - U fhaṭa kha u shumisa mamudi a gonelo na a thendelo - U shumisa maḑadzisi a tshifhinga (tsumbo: matshelo, mulovha) - U thoma u shumisa thangeladzina u sumbedza buḑo (thungo dza), tshifhinga (nga masiari), vhuṇe (wa-wa khosi) Ḑivhaipfi kha nyimele - Maipfi a bvaho kha maṛwalwa a u ṭanganela kana a mugudi e eṭhe

GIREIDI YA 5				
THEMO YA 4				
Vhege	U Thetshesela na u Amba	U vhala na u Ṭalela	U ṛwala na u Ṽekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
37-38	U dzhenelela kha nyambedzano • U vhudzisa na u fhindula dzimbudziso • U ṭhonifha vhagudi ngae • U vha thetshesela na u vha ṭuṭuwedza uri vha ambe • U pfukha u bva kha luṛwe luambo u ya kha luṛwe arali zwi tshi ṭodea U ita ṇḑowendowe ya u thetshesela na u amba (U nanga tshithihi tsha u ita ṇḑowendowe ngatsho ḑuvha ṭiṛwe na ṭiṛwe) • U renda tshirendo kana u ita raimi kana tshipiḑa tsha tshiṭori • U tamba mutambo wa luambo u sa konḑi • U ṛea na u tevhedza ndaela/ masia zwi sa konḑi • U amba mafhungo a eṇe muṇe		U dizaina phosiṭara • U angaredza mafhungo o teaho • U angaredza zwifanyiso • U shumisa muelo wa u ganḑisa zwavhuḑi • U nekedza mvetomveto ya u khunyeledza yo kunako i vhaleaho U ṛwala tshibveledzwa tsha mafhungo hu tshi shumiswa fureme • U topola mafhungo o teaho • U ṛwala pharagirafu mbili u ya kha tharu • U shumisa mupeleṭo wone na ndongazwiga • U shumisa maṭanganyi • U shumisa maitele a u ṛwala hu na thikhedzo	U shuma na/nga maipfi • U shumisa ṭhalusamaipfi u sedzulusa mupeleṭo na u wana zwine ipfi ṭa amba • Tshivhumbeo tsha vhuthihi na vhunzhi ha madzina U shuma na/nga mafhungo • U shumisa zwiṭanganyi • U shumisa maḑadzisi a maitele (tsumbo: Nga u ongolowa) Ḑivhaipfi kha nyimele • Maipfi a bvaho kha maṛwalwa a u ṭanganela kana mugudi e eṭhe
39-40	U LINGA HA FOMAḐA			

3.4.3 GIREDI YA 6

GIREDI YA 6				
THEMO YA 1				
Vhege	U Thetshesela na u Amba (ORALA)	U Vhala na u Tala	U Nwala na u Nekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
1-2	U thetshesela tshiṭori tshipfufhi (U nanga kha fikishini i tendiseaho ya musalauno/ zwiṭori zwa sialala/ nganetshelo dza vhuṇe/ bugu dza nyendo dza u guda/ miswaswo/ miloro/ zwiṭori zwa vhutshilo / fikishini ya ḑivhazwakale) Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U fhindula mbudziso u sumbedza u pfesesa • U ṇea vhuḑipfi nga ha tshiṭori U ita ṇḑowendḑowe ya u thetshesela na u amba (U nanga tshithihi tsha u ita ṇḑowendḑowe ngatsho ḑuvha ḑiṇwe na ḑiṇwe) • U renda tshirendo • U tamba mutambo wa luambo • U ṇea na u tevhedza ndaela/masia • U ita nyambedzano nga ha ṭhoho	U vhala tshiṭori tshipfufhi (U nanga kha fikishini i tendiseaho ya musalauno/ zwiṭori zwa sialala/ nganetshelo dza vhuṇe/ bugu dza nyendo dza u guda/ miswaswo/ miloro/ zwiṭori zwa vhutshilo / fikishini ya ḑivhazwakale) Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṭhoho na zwifanyiso • U shumisa zwiṭirathedzhi zwa u vhala, tsumbo: u humbulela, u shumisa mibvumo na ludungela lwa nyimele • U ita nyambedzano ya ḑivhaipfi ntswa i no bva kha tshibveledzwa tsho vhalwaho • U ita nyambedzano, nga ha ḑivhaipfi ntswa u bva kha tshibveledzwa tsho vhalwaho • U ita nyambedzano nga ha ṭhoho na fhethu he mafhungo a bevelela hone (fhethuvhupo) • U fhindula mbudziso dza tshiṭori dzi sa konḑi U ita ṇḑowendḑowe ya u vhala • U vhalela ṇṭha nga mubulo wone wo teaho, u elela na vhuḑinyanyuli	U ṇwala pharagirafu hu na thikhedzo • U shumisa fureme • U ṇwala mafhungo a u thoma pharagirafu zwavhuḑi hu na thikhedzo • U shumisa malungekanyi • U ṇwala mafhedziselo o fanelaho hu na thikhedzo • U shumisa girama yo teaho, ḑivhaipfi, mupeleṭo na ndongazwiga U shumisa maitela a u ṇwala hu na thikhedzo □ U ṭuṭula mihumbulo • U ṇwala mvetomveto ya u thoma • U ita ndovhololo • U dzudzanya • U ṇwala mvetomveto ya u fhedzisela • U nekeda mvetomveto yavhuḑi yo kunaho U rekhoda maipfi na ṭhalutshedzo dzao kha ṭhalusamaipfi ya vhuṇe • U ṇwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṭhalutshedzo a u sumbedza zwine ipfi ḑa amba zwone, nz.	U shuma na/nga maipfi • U peleṭa maipfi o ḑowealeaho nga ṇḑila yone, hu tshi shumiswa ṭhalusamaipfi ya vhuṇe • U fhaṭa kha ṇḑivho ya mibvumo u konou peleṭa maipfi tsumbo: u fhaṭa miṭa ya maipfi zwo bva kha mibvumo kana mbonalo • U fhaṭa ṇḑivho ya maipfi a no vhonelesa tshifhinga tshoṭhe na maipfi a shumiseswa lunzhi kha tshibveledzwa U shuma na/nga mafhungo • U pfesesa na u shumisa madzina a zwithu zwi no vhaela (tsumbo: bugu – dzibugu) • U fhaṭa kushumisele kwa masala a vhukuma (sa, ṇṇe, ene, tshone, riṇe,) • U fhaṭa kha u shumisa dzithai, maambeke na mirero • U fhaṭa kha u shumisa ḑipfanisi ḑa ṇefhungo na tshiitwa • U fhaṭa kha u pfesesa na u shumisa zwifhinga Ḑivhaipfi kha nyimele • Maipfi a bvaho kha maṇwalwa a u ṭanganela kana mugudi e eṭhe

GIREIDI YA 6				
THEMO YA 1				
Vhege	U Thetshelesa na u Amba (ORALA)	U Vhala na u Tala	U Nwala na u Nekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
3-4	U kona u isa phanda na u haseledza nga ha thoho ya mafhungo yo dowealeho (sa.muvhili na mutakalo) • U vhudzisa na u fhindula mbudziso • U thonifha vhañwe vhagudi nga u vha thetshelesa U ita ndowendowe ya u thetshelesa na u amba (U nanga tshithihi tsha u ita ndowendowe ngatsho duvha liñwe na liñwe) • U renda tshirendo • U tamba mutambo wa luambo • U ita nyambedzano nga ha thoho dzo dowealeho	U vhala thaluso/ nganetshelelo vhukuma dzi sa konḑi Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha thoho na zwifanyiso • U shumisa zwiḑirathedzhi zwa u vhala, tsumbo: u humbulela, u shumisa mibvumo na ludungela lwa nyimele • U ita nyambedzano ya ḑivhaipfi ntswa i no bva kha tshiḑori tsho vhalwaho • U fhindula mbudziso dzi bvaho kha tshibveledzwa dzi sa konḑi U ita nyito dza kupfeselele kha tshibveledzwa (orala kana u nwala) U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṭhe/vhavhili-vhavhili • U kovhekana mihumbulo nga ha tshibveledzwa	U nwala notsi kana mulaedza wa ene muṇe u sa konḑi • U nekeda ndivho ya zwiṭalusi zwa notsi/ mulaedza wa ene muṇe • U shumisa fureme • U livhisa luñwalo kha muthu o teaho • U dzudzanya zwe a ñwala ene muṇe hu na thikhedzo nga u khakhulula girama, ndongazwiga na vkhakhakhi ha mupeleṭo U shumisa maitele a u ñwala hu na thikhedzo • U tuṭula mihumbulo • U ñwala mvetomveto ya u thoma • U ita ndovhololo • U dzudzanya • U ñwala mvetomveto ya u fhedzisela • U nekeda mvetomveto yavhuḑi yo kunaho U rekhoda maipfi na thalutshedzo dzao kha thalusamaipfi ya vhuṇe • U ñwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana thalutshedzo a u sumbedza zwine ipfi la amba zwone, nz.	U shuma na/nga maipfi • U shumisa thalusamaipfi u sedza mupeleṭo na thalutshedzo dza maipfi • U shumisa ndivho ya mutevhe wa alifabethe na maḑere a u thoma kha ipfi u itele u wana maipfi kha thalusamaipfi • U thukukanya maipfi malapfu, tsumbo, tshi-ko-lo-ni; ma- si-a-ri U shuma na/nga mafhungo • U shumisa manyanyu • U fhaṭa kha u pfesesa na u shumisa zwifhinga • U fhaṭa kha u shumisa maḑadzisi na maṭaluli Ḑivhaipfi kha nyimele • Maipfi a bvaho kha mañwalwa a u ṭanganela kana mugudi e eṭhe

GIREIDI YA 6				
THEMO YA 1				
Vhege	U Thetshesela na u Amba (ORALA)	U Vhala na u Tala	U Nwala na u Nkeda	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
5-6	U thetshesela tshitori (U nanga kha fikishini dza musalauno/ zwiṭori zwa sialala/ nganetshelo dza vhuṇe/bugu dza nyendo dza u guda/ miswaswo/ miloro /zwiṭori zwa vhutshilo/ fikishini ya ḑivhazwakale) Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) U nweledza tshitori na u ṇea thikhedzo kha tshivhumbeo/fureme - U pfesesa mbudziso dza muteo U ita ṇḑowendowe ya u thetshesela na u amba (U nanga tshithihi tsha u ita ṇḑowendowe ngatsho ḑuvha ḑiṇwe na ḑiṇwe) - U renda tshirendo kana tamba tshipiḑa tsha tshitori - U tamba mutambo wa luambo - U ita nyambedzano nga ha ṭhoho dzo ḑowealeaho	U vhala tshibveledzwa (U nanga kha fikishini dza musalauno/ zwiṭori zwa sialala /nganetshelo dza vhuṇe/bugu dza nyendo dza u guda/ miswaswo/ miloro /zwiṭori zwa vhutshilo /fikishini ya ḑivhazwakale) Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṭhoho na zwifanyiso - U shumisa zwiṭirathedzhi zwa u vhala sa, u humbulela, u shumisa mibvumo, na ludungela lwa nyimele - U ita nyambedzano ya ḑivhaipfi ntswa i no bva kha tshibveledzwa tsho vhalwaho - U fhindula mbudziso dzi bvaho kha tshibveledzwa U ita ṇḑowendowe ya u vhala - U vhalela ṇṭha nga mubulo wone, u elela, luvhilo na mbonalo yone U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṭhe/vhavhili-vhavhili - U bvisela khagala muhumbulo wa kuvhonele kwawe ene muṇe kwa zwithu	U ṇwala tsedzuluso ya vhuṇe, tsumbo: dayari hu tshi shumiswa fureme - U ḑivhadza na u ita nyambedzano nga ha mbonalo ya dayari - U shumisa fureme - U shumisa tshitaela tshi si tsha fomaḑa - U anetshela zwiwo u ya nga mutevhe wone - U shumisa malungekanyi - U shumisa girama yo teaho, mupeleṭo, ndongazwiga U rekhoda maipfi na ṭhalutshedzo dzao kha ṭhalusamaipfi ya vhuṇe - U ṇwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṭhalutshedzo a u sumbedza zwine ipfi ḑa amba zwone, nz.	U shuma na/nga maipfi - U peleṭa maipfi o ḑowealeaho zwavhuḑi, hu tshi shumiswa ṭhalusamaipfi ya vhuṇe - U shumisa ṇḑivho ya mutevhe wa aḑifabethe na maleḑere a u thoma kha ipfi u itele u wana maipfi kha ṭhalusamaipfi U shuma na/nga mafhungo - U fhaṭa kha u shumisa masala vhukuma (tsumbo: ṇṭhe, iṇwi) - U pfesesa na u shumisa maiti u ṭalusa nyito - U fhaṭa kha u shumisa thangeladzina i no sumbedza vhuimo (kha, fhasi ha, ṇṭha ha) - U shumisa maṭanganyi u sumbedza u engedza (na) na u tevhekanya (phanḑa ha), - U shumisa tshivhumbeo tsha mbudziso, tsumbo: nnyi, mini, lini, tshifhio, ngani, hani - U shumisa maleḑere danzi kha madzina vhukuma, thaitili na inishiaḑa dza vhathu Ḑivhaipfi kha nyimele - Maipfi a bvaho kha maṇwalwa a u ṭanganela kana mugudi e eṭhe

GIREIDI YA 6				
THEMO YA 1				
Vhege	U Thetshesela na u Amba (ORALA)	U Vhala na u Talela	U Nwala na u Nekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
7-8	U thetshesela na u ita nyambedzano nga ha mutevhe wa ndaela wa muteo - U fhindula ndaela dzi sa konḡi nga u tou edzisela ene muḡe U shumisa zwiḡanganyi - U shumisa nzudzanyo yone U ita ḡḡowenḡowe ya u thetshesela na u amba u engedza ḡḡivho (U nanga tshithihi tsha u ita ḡḡowenḡowe ngatsho ḡuvha ḡiḡwe na ḡiḡwe) - U renda tshirendo kana u imba luimbo kana u tamba tshipiḡa tsha tshiḡori - U tamba mutambo wa luambo - U ḡea na u tevhedza ndaela/masia - U ita nyambedzano nga ha ḡhoho	U vhala zwibveledzwa zwa maitele sa ndaela dzi re na zwa u tou vhona/ daigiramu/ zwifanyiso/ girafu/ zwinepe/ muolo Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - U rangela u vhala: U humbulela zwi tshi bva kha ḡhoho, zwifanyiso na ḡhohwana - U shumisa zwiḡirathedzhi zwa u vhala hu na thikhedzo: u ita nyambedzano nga ha zwiḡalusi zwa mafhungo zwine zwa tou vhone - U tevhedzela ndaela U ita ḡḡowenḡowe ya u vhala - U vhaleta ḡḡa nga mubulo wone, u elela, luvhilo na mbonalo (tsedzeo) yone U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala kana u nwala) U ita phazili ya maipfi u engedza ḡḡivho - U shumisa ḡivhaipfi yone yone - U peleḡa maipfi nga ḡḡila yone - U ḡalutshedza zwine ipfi ḡa amba zwone/ na u a shumisa kha mafhungo	U ḡadza tshibveledzwa tsha u tou vhona, tsumbo: - U dzhenisa ḡebuḡu dzone - U katela na mafhungo o teaho - U shumisa maipfi a ndeme U rekhoda maipfi na ḡalutshedzo dzao kha ḡhalusamaipfi ya vhuḡe - U ḡwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ḡalutshedzo a u sumbedza zwine ipfi ḡa amba zwone, nz.	U shuma na/nga maipfi - U shumisa ḡhalusamaipfi u sedza mupeleḡo na ḡhalutshedzo dza maipfi - U shumisa ḡhalusamaipfi u sedza mupeleḡo na ḡhalutshedzo dza maipfi U shuma na/nga mafhungo - U shumisa ndaela i re kha tshivhumbeo tsha ḡiiti - U thoma u shumisa maḡadzisi a mbalo tsumbo: nthihi, mbili, n.z na tsha u thoma, tsha vuvhili, tsha u fhedzisela - U shumisa tshivhumbeo tsha khanedza - U shumisa “tea” u sumbedza ḡhḡea - U shumisa tshifhinga tsho fhelaho - U thoma u shumisa thangeladzina i no sumbedza masia (thungo dza), tshifhinga (nga masiari), vhuḡe (na) - U pfesesa na u shumisa tshivhumbeo tsha khanedza ḡivhaipfi kha nyimele - Maipfi a bvaho kha maḡwalwa a u ḡanganela kana mugudi e eḡhe

GIREIDI YA 6				
THEMO YA 1				
Vhege	U Thetshesela na u Amba (ORALA)	U Vhala na u Tala	U Nwala na u Nekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
9-10	U thetshesela zwirendo/ nyimbo Tshibveledzwa tshine tsha bva kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - U shumisa thalutshedzo ya orala kha u talusa vhathu kana zwithu U tamba mutambo wa luambo u engedza ndivho - U nea na u tevhedzela ndaela zwavhudi - U sielisana - U fhedza mutambo nga tshifhinga tsho tiwaho	U vhala zwirendo Tshibveledzwa tshine tsha bva kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - U ita nyambedzano nga ha thoho na mihumbulo mihulwane - U pfesesa nga ndila yo leluwaho zwiwe zwitwa zwa vhurendi: pfanapheledzo, alithareseni, - U ita nyambedzano ya divhaipfi ntsa i no bva kha tshibveledzwa tsho vhalwaho - U shumisa thalusamaipfi U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala kana u nwala) U ita ndowendowe ya u vhala - U vhaela ntha nga mubulo wone wo teaho, u elela na vhudinyanyuli	U nwala thalutshedzo dza muthu / zwithu / zwipuka / zwimela / fhethu - U nanga magudiswa o teaho - U tou fombe kha u nea thalutshedzo ya u tou ita ene mune - U nwala nga maitele a u tou sika, hu tshi shumiswa matluli na madadzisi - U dzudzanya zwe ene mune a nwala na u khakhulula vhukhaki ha mupeleto U rekhoda maipfi na thalutshedzo dzao kha thalusamaipfi ya vhone - U nwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana thalutshedzo a u sumbedza zwine ipfi la amba zwone, nz. U shumisa maitele a u nwala hu na thikhedzo - U tuta mihumbulo - U nwala mvetomveto ya u thoma - U ita ndovhololo - U dzudzanya - U nwala mvetomveto ya u fhedzisela - U nekeda mvetomveto yavhudi yo kunaho ya u fhedza	U shuma na/nga maipfi - U pelela maipfi o dowealeho zwavhudi, hu tshi shumiswa thalusamaipfi ya vhone U shuma na/nga mafhungo - U pfesesa na u shumisa tshivhumbeo tsha masala a vhone (tsumbo: mafo anu) - U thoma u pfesesa na u shumisa madzina a zwithu zwi sa vhalei (tsumbo: mafhi) - U shumisa tshaka dzo fhambanaho dza matluli - U fhaa kha u shumisa zwifhinga Divhaipfi kha nyimele - Maipfi a bvaho kha marwalwa a u tanganela kana mugudi e ethe - Madzina mbumbano sa, tshilumamama

GIREIDI 6				
THEMO YA 2				
Vhege	U thetshelesa na u Amba (ORALA)	U Vhala na u Tala	U Nwala na u Nkeda	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
11-12	U thetshelesa tshiṭori ((U nanga kha fikishini ya musalauno/ zwiṭori zwa sialala /nganetshelo dza vhuṇe/bugu dza nyendo dza u guda/ miswaswo/ miloro/ zwiṭori zwa vhutshilo /fikishini ya divhazwakale) Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - U fhindula mbudziso dza litherala - U limuwa mafhungo a ndeme - U amba na u toolola zwiṭori U ita ndowendowe ya u thetshelesa na u amba u engedza ndivho (U nanga tshithihi tsha u ita ndowendowe ngatsho duvha linwe na linwe) - U renda tshirendo - U tamba mutambo wa luambo - U nea na u tevhedza ndaela/masia - U ita nyambedzano nga ha thoho	U vhala tshiṭori Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - U rangela u vhala: u vhala na u ita nyambedzano nga ha thoho na u lavhelesa kha zwifanyiso - U shumisa zwiṭirathedzhi zwa u vhala tsumbo: u humbulela, hu tshi shumiswa ludungela lwa nyimele - U ita nyambedzano nga divhaipfi ntswa - U topola mutevhe wa zwiwo, fhethuvhupo na vhaanewa (tsumbo: u talutshedza vhuḍipfi ha vhaanewa, na u amba nga zwiitisi zwa uri ngani zwo itea ngauralo) - U bvisela khagala zwiitisi - U shumisa thalusamaipfi U ita nyito dza kupfesesesele kha tshibveledzwa (orala kana u nwala) U ita ndowendowe ya u vhala - U vhaleta nthā nga mubulo wone wo teaho, u elela na vhuḍinyanyuli U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṭhe/vhavhili-vhavhili - U nea muhumbulo u tshi tevhela kuvhonele kwawe kwa zwithu na u vhambedza na vhutshilo hawe ene muṇe	U nwala tshiṭori tshi sa konḍi hu tshi shumiswa fureme - U shumisa fureme (muhangarambo) wa tshivhumbeo tsha tshiṭori - U nanga fhungo la u thoma pharagirafu lo teaho - U shumisa malungekanyi - U shumisa maṭaluli - U nwala mafhedziselo o fanelaho - U sa bva nḍa ha thoho ya mafhungo - U tumanya mafhungo a ita pharagirafu hu tshi shumiswa masala, maṭanganyi na ndongazwiga i re yone - U shumisa girama yo teaho, mupeleṭo na ndongazwiga - U shumisa thalusamaipfi u sedza mupeleṭo na thalutshedzo ya maipfi U nwala pharagirafu u bvisela khagala na u talutshedza muhumbulo wa ku vhonele kwawe - U nwala mafhungo a 2 u ya kha 3 - U nanga mafhungo a ndeme - U fha muhumbulo wa ene muṇe wa kuvhonele kwa zwithu - U talutshedza zwi tshi pfala U rekhoda maipfi na thalutshedzo dzao kha thalusamaipfi ya vhuṇe - U nwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana thalutshedzo a u sumbedza zwine ipfi la amba zwone	U shuma na/nga maipfi - U peleṭa maipfi zwavhuḍi, hu tshi shumiswa thalusamaipfi ya vhuṇe U shuma na/nga mafhungo - U pfesesa na u shumisa madzina a zwithu zwi sa vhaletsi tsumbo: muṭavha - U fhaṭa na u shumisa masala masumbi (tsumbo: hetshi, hetsho, havhala, hezwi) - U fhaṭa kha u shumisa maṭaluli phanda ha dzina, tsumbo: Mmbwa thukhu - U thoma u shumisa maiti, tsumbo: gidima - U fhaṭa kha u pfesesa na u shumisa tshifhinga tsha zwino - U thoma u shumisa “tea” u sumbedza vhuḍiimiseli Divhaipfi kha nyimele - Maipfi a bvaho kha maṭwalwa a u tanganela kana mugudi e eṭhe

GIREIDI 6				
THEMO YA 2				
Vhege	U thetshelesa na u Amba (ORALA)	U Vhala na u Talela	U Nwala na u Nokedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
11-12			U shumisa maitete a u nḓwala • U tḓḓula mihumbulo • U nḓwala mvetomveto ya u thoma • U ita ndovhololo • U dzudzanya • U nḓwala mvetomveto ya u fhedzisela • U nokedza mvetomveto yavhuḓi yo kunaho	
13-14	U thetshelesa ḥhalutshedzo dza zwithu/ zwipuka/ zwimela/ fhethu Tshibveledzwa tshine tsha bva kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U ḥḥalusa zwine tsha vha zwone • U ḥhalutshedza uri ndi tsha mini • U kona u fhambanya zwipiḓa kha zwo fhelelaho • U tshi ola na u tshi ḥḥebula • U shumisa ḓivhaipfi i elanaho na dziḥwe thero U ita ḥḥowendowe ya u thetshelesa na u amba (U nanga tshithihi tsha u ita ḥḥowendowe ngatsho ḓuvha ḥḥiḥwe na ḥḥiḥwe) • U renda tshirendo • U tamba mutambo wa luambo • U nḓea na u tevhedza ndaela/masia • U ita nyambedzano nga ha ḥḥoho	U vhalwa zwibveledzwa zwa mafhungo sa a no bva kha dziḥwe thero Tshibveledzwa tshine tsha bva kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) U vhalwa zwibveledzwa zwa mafhungo sa a no bva kha dziḥwe thero Tshibveledzwa tshine tsha bva kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U fhindula mbudziso nga ha tshibveledzwa na zwifanyiso tsumbo: girafu, dayagiramu na thebulu U vhuḥisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eḥḥe/vhāvḥili-vhāvḥili • U ita manweledzo a zwe vha vhalwa nga mafhungo a si gathi	U nḓwala ḥhalutshedzo dza zwithu/ zwipuka/ zwimela/ fhethu • U katela zwidodombedzwa zwa ndeme nahone zwo khetheaho • U ḥhalutshedza mbonalo ya nga nḥḥa • U shumisa zwitḥalusi nga nḥḥila yone • U shumisa ḓivhaipfi yone yone • Ndongazwiga dzone • U nḓwala mvetomveto, u wana muvhigo, u khakhulula na u nḥḥwalulula U dizaina, u ola na u ḥḥebula tshibveledzwa tsha u tou vhona, tsumbo: dzitshati/ dzithebulu/ dzidaigiramu/ mimapa ya muhumbulo/ mimapa/zwifanyiso/ dzigirafu/dzipulane • U shumisa mafhungo o no bva kha tshibveledzwa tsha u tou nḓwala kana u vhona • U angaredza zwidodombedzwa zwo khetheaho • U shumisa maipfi a ndeme • U shumisa ḓivhaipfi yone yone	U shuma na maipfi • U shumisa ḥḥalusamaipfi u sedza mupeleḥḥo na ḥhalutshedzo dza maipfi • U engedza ḥḥivho ya tshivhumbeo tsha vḥuthihi na vḥunzhi ha madzina U shuma na/nga mafhungo • U shumisa madzina a re kha vḥunzhi fhedzi, tsumbo: tsumbo, maḥḥi, vḥuḥali • U thoma u shumisa masala a vḥuḥe (tsumbo: tshanga, tshau, tshawe, tshashu, zwavho) • U shumisa tshakha dzo fhambanaho dza maḥḥaluli • U shumisa maḥḥadzisi a maitete (tsumbo: Nga u ongolowa) • U bveledza u pfesesa na u shumisa malungekanyi u sumbedza nyengedzo, thevhekano na u fhambana Ḑivhaipfi kha nyimele • Maipfi a bvaho kha maḥḥwalwa a u ḥḥanganela kana mugudi e eḥḥe

GIREIDI 6				
THEMO YA 2				
Vhege	U thetshelesa na u Amba (ORALA)	U Vhala na u Tala	U Nwala na u Nokedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
13-14			U rekhoda maipfi na thalutshedzo dzao kha thalusamaipfi ya vhone - U nwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana thalutshedzo a u sumbedza zwine ipfi la amba zwone U shumisa maitele a u nwala - U tuta mihumbulo - U nwala mvetomveto ya u thoma - U ita ndovhololo - U dzudzanya - U nwala mvetomveto ya u fhedzisela - U nokedza mvetomveto yavhuḑi yo kunaho	
15-16	U thetshelesa nganea dza vhune dza zwiwo - U topola mihumbulo ya ndeme na vhathu - U fhindula mbudziso nga ha zwo iteaho u thoma lwa vhuvhili nz. u anetshela zwiwo zwine zwa fana - U edzisela nyimele dzo ḑowealeho - U shumisa luambo na nyito dzo teaho - U dzudzanya magudiswa nga ḑila i pfalaho U ita ḑowendowe ya u thetshelesa na u amba u engedza ḑivho (U nanga tshithihi tsha u ita ḑowendowe ngatsho ḑuvha liḑwe na liḑwe) - U renda tshirendo - U tamba mutambo wa luambo - U amba na u anetshela tshitori	U vhala tshitori (U nanga kha fikishini dza musalauno/ zwiḑori zwa sialala/nganetshelo dza vhone/bugu dza nyendo dza u guda/ miswaswo/ miloro/ zwiḑori zwa vhutshilo /fikishini ya ḑivhazwakale). Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha thoho na zwifanyiso - U vhalela u itela u wana zwidodombedzwa na u shumisa ludungela lu re kha nyimele u itela u wana thalutshedzo - U pfesesa ḑivhaipfi - U fhindula mbudziso dzi bvaho kha tshitori - U fhindula mbudziso dzi bvaho kha tshitori (tsumbo: mulaedza na fhethuvhupo)	U nwala luḑwalo lu sa kondi lwa vhone - U ḑivhadza mbonalo ya luḑwalo lwu si lwa fomaḑa - U shumisa fureme - U shumisa tshitaela tshi si tsha fomaḑa - U nwala pharagirafu dzi si fhasi ha 2 - U shumisa ḑivhaipfi ntswa na ndongazwiga zwo gudwaho - U shumisa girama yo teaho, mupeleḑo, ndongazwiga na zwikhala vhukati ha pharagirafu U shumisa maitele a u nwala - U tuta mihumbulo - U nwala mvetomveto ya u thoma - U ita ndovhololo - U dzudzanya - U nwala mvetomveto ya u fhedzisela - U nokedza mvetomveto yavhuḑi yo kunaho	U shuma na/nga maipfi - U peleḑa maipfi zwavhuḑi, hu tshi shumiswa thalusamaipfi ya vhone U shuma na/nga mafhungo - U shumisa tshivhumbeo tsho ḑowealeho tsha liiti tsumbo: tshimbila - U shumisa zwivhumbeo zwa maiti - Maiti a mafurase tsumbo, u eḑela - U shumisa liḑadzisi la tshivhalo (tsumbo: kanzhi.). - U shumisa maipfi a maḑanganyi u sumbedza phambano (fhedzi) ḑivhaipfi kha nyimele - Maipfi a bvaho kha maḑwalwa a u ḑangelana kana mugudi e eḑhe - Mafhambanyi (maipfi ane a fhambana kha thalutshedzo) tsumbo: nḑha/fhasi

GIREIDI 6				
THEMO YA 2				
Vhege	U thetshelesa na u Amba (ORALA)	U Vhala na u Tala	U Nwala na u Nekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
15-16		U ita ndowendowe ya u vhala - U vhalela nḥa nga mubulo wone wo teaho, u elela na vhuḑinyanyuli U vhala zwibveledzwa zwa vḥuṇe na zwa matshilisano sa, dayari ya vḥuṇe kana vḥurifhi - U amba nga ha muhumbulo muhulwane - U vhalela u wana zwidombwedzwa na u dzhiela nzhele tshitaela tshi si tsha fomaḷa - U fha mahumbulwa awe nga ha fomete na ndumeliso U vhuṣa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vḥalwaho nga mugudi e eṭhe/vḥavhili-vḥavhili - U ṭumanya zwe a vhala na vḥutshilo hawe	U rekhoda maipfi na ṭhalutshedzo dzao kha ṭhalusamaipfi ya vḥuṇe U ṇwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṭhalutshedzo a u sumbedza zwine ipfi ḷa amba zwone, nz.	
17-18	U ita ṭḥoḑisiso ya kilaṣi tsumbo: u inthaviwa vḥagudi nga kilaṣini), u rekhoda phindulo kha tshati na kha girafu - U vḥudzisa na u fhindula mbudziso - U kona u fara inthaviwu nga ṇḑila i no sumbedza vḥulenda - U rekhoda mafhungo nga vḥuronwane - U shumisa fomete zwavḥuḑi - U shumisa maipfi a ndeme na mafurase U kona u isa phanda na u haseledza nga ha ṭḥoho yo ḑowealeho - U thetshelesa, na u ṇea vḥaṇwe vḥagudi tshikhala tsha u amba - U vḥudzisa na u fhindula mbudziso - U ṇea muhumbulo wa kuvhonele kwawe kwa zwithu, tsumbo: ndi ngani ni tshi humbula....?	U vhala zwibveledzwa zwa mafhungo kha zwine zwa tou vḥonwa sa. mbekanyatshifhinga na nzudzanyo dza televishini/tshati/thebuḷu/ dayagiramu/mapa wa muhumbulo/mimapa/ zwifanyiso/girafu Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - U rangela u vhala: u ita nyambedzano nga ha ṭḥoho na u ita ndovhololo ya ḑivḥaipfi/ maipfi a ndeme - U vhala pharagirafu na u topola muhumbulo mihulwane na ṭḥoho yo itwaho sa fhungo - U fhindula mbudziso kha tshibveledzwa na zwa u tou vḥonwa - U vhala nga u fhirisa maṭo nga u ṭavhanya hu tshi sedzwa mafhungo a ndeme	U bveledza khweshineya i sa konḑi - U ṇwala mbudziso zwavḥuḑi - U sia zwikhala zwa u ṇwalela phindulo - U shumisa tshivhumbeo tsha kuvḥudzisele zwavḥuḑi U ṇwala pharagirafu u bvisela na u ṭalutshedza muhumbulo wa kupfeselese kwawe kwa zwithu - U ṇwala mafhungo a 3 u ya kha 4 - U nanga mafhungo o teaho - U ṇea muhumbulo wa ene muṇe wa kuvhonele kwawe kwa zwithu - U ṭalutshedza nga mbavhalelo	U shuma na/nga maipfi - U shumisa ṭhalusamaipfi u sedza mupeleṭo na ṭhalutshedzo dza maipfi - Maipfi re na mibvumo ya pfalandoṭhe ndapfu: u dzhenisa e – yo fhumulaho mafheloni tsumbo. khekhe U shuma na/nga mafhungo - U shumisa mitshila ya maiti –ela, isa - U fḥaṭa kha u shumisa tshifhinga tshi ḑaho - U thoma u shumisa “tea”, u sumbedza u kombetshedzea - U thoma u shumisa maḑadzisi a digirii, tsumbo: nga maanda, nga ngoho,

GIREIDI 6				
THEMO YA 2				
Vhege	U thetshesela na u Amba (ORALA)	U Vhala na u Talela	U Nwala na u Nekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
1 7-18		U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala kana u nwala) U ita ndowendowe ya u vhala • U vhalela nḥa nga mubulo wone wo teaho, u elela na vhuḑinyanyuli • U shumisa ḑivhaipfi yone yone • U peleḥa maipfi nga nḑila yone • U ḥalutshedza zwine maipfi a amba zwone/ na u a shumisa mafhungoni • U shumisa ḥalusamaipfi U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eḥe/vhavhili-vhavhili • U vhambedza bugu na zwibveledzwa zwo vhalwaho	U shumisa maitete a u nḥwala • U ḥuḥula mihumbulo • U nḥwala mvetomveto ya u thoma • U ita ndovhololo • U dzudzanya • U nḥwala mvetomveto ya u fhedzisela • U nekeda mvetomveto yavhuḑi yo kunaho U rekhoda maipfi na ḥalutshedzo dzao kha ḥalusamaipfi ya vhuḥe • U nḥwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ḥalutshedzo dza u sumbedza zwine ipfi la amba zwone, nz.	Ḑivhaipfi kha nyimele • Maipfi a bvaho kha maḥwalwa a u ḥanganela kana mugudi e eḥe • Mafhambanyi (maipfi ane a fhambana kha ḥalutshedzo) tsumbo: nḥa/fhasi
19-20	U LINGA HA FOMALA			

GIREIDI YA 6				
THEMO YA 3				
Vhege	U Thetshelesa na u Amba (ORALA)	U Vhala na u Tala	U ṅwala na u Nkeda	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
21-22	U thetshelesa ṭhalutshedzo dza zwithu/ zwipuka/ zwimela/ fhethu Tshibveledzwa tshine tsha bva kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U ṭalusa fhethu • U wanulusa mafhungo o teaho, tsumbo: kha tshati/thebulu • U topola zwi no fana na zwi sa fani U ita ṅdowendowe ya u thetshelesa na u amba u engedza ṅdivho (U nanga tshithihi tsha u ita ṅdowendowe ngatsho ḑuvha ḑiṅwe na ḑiṅwe). • U renda tshirendo • U tamba mutambo wa luambo • U ṅea na u tevhedza ndaela/masia • U anetshela tshenzhemo kana zwiwo nga mutevhe wone, hu tshi shumiswa maipfi a maṭanganyi	U vhala tshiṭori Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṭhoho na zwifanyiso • U ṭalutshedza zwiteṅwa zwa tshibveledzwa • U shumisa zwiṭirathedzhi zwa u vhala tsumbo: u shumisa ludungela lwa nyimele u wana ṭhalutshedzo, u humbulela • U fhindula mbudziso nga ha tshiṭori • U topola na u ita nyambedzano nga ha fhethuvhupo na vhaaṅewa • U ṭalutshedza zwiitisi kha tshiṭori, tsumbo: ho bvelela mini musi....? Kana ndi ngani ni tshi humbula...? U vhala vhurifhi ha vhuṅe vhu sa konḑi u engedza ṅdivho • U topola mihumbulo mihulwane • U fhindula mbudziso dza ḑitherala • U topola zwiteṅwa zwa zwibveledzwa tsumbo: datumu, ndumeliso	U ṅwala; u dzhenisa mafhungo kha dayari • U nanga magudiswa o teaho ṭhoho • U shumisa tshivhumbeo tsho teaho, tsumbo: fureme • U anetshela zwiwo nga mutevhe wone • U shumisa malungekanyi • U shumisa girama yo teaho, mupeleṭo, ndongazwiga na zwickhala vhukati ha pharagirafu U shumisa maitele a u ṅwala • U ṭuṭula mihumbulo • U ṅwala mvetomveto ya u thoma • U ita ndovhololo • U dzudzanya • U ṅwala mvetomveto ya u fhedzisela • U nkeda mvetomveto yavhuḑi yo kunaho U rekhoda maipfi na ṭhalutshedzo dzao kha ṭhalusamaipfi ya vhuṅe • U ṅwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṭhalutshedzo ya u sumbedza zwine ipfi ḑa amba zwone, nz.	U shuma na/nga maipfi • U peleṭa maipfi zwavhuḑi, hu tshi shumiswa ṭhalusamaipfi ya vhuṅe • U engedza u vhumba vhanzhi U shuma na/nga mafhungo • U fhaṭa na shumisa madzina vhukuma sa, u shumisa maḑedere danzi • U fhaṭa kha u shumisa thukhufhadzo ya madzina na u titilidza madzina • U shumisa “ḑo” u sumbedza uri zwithu zwi ḑo itea tshifhingani tshi ḑaho sa. Mvula i ḑo ṅa • U thoma u shumisa malungekanyi (u itela uri) Ḑivhaipfi kha nyimele • Maipfi a bvaho kha maṅwalwa a u ṭanganela kana mugudi e eṭhe • Mabulazwithihi (maipfi ane a fana kha ṭhalutshedzo tsumbo: ṅwethuwa/ṅweṅwela

GIREIDI YA 6				
THEMO YA 3				
Vhege	U Thetshesela na u Amba (ORALA)	U Vhala na u Tala	U nḱwala na u Nḱekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
23-24	U thetshesela u ambo hu sa konḁi nga ha ṭhoho • U vhudzisa na u fhindula mbudziso dzi konḁaho • U ita nyambedzano nga ha muhumbulo muhulwane • U fha muhumbulo • U ṭhonifha vhaḱwe vhagudi nga u vha thetshesela U amba nga ha ṭhoho ya mafhungo murahu ha u ita ndugiselo • U nanga ṭhoho ya magudiswa yo teaho • U sa bva nḁa ha ṭhoho • U dzudzanya magudiswa nga nḁila i pfalaho	U vhala zwibveledzwa zwa mafhungo na zwifanyiso sa, tshati/thebuḽu/dayagiramu/mapa wa muhumbulo/mimapa/zwifanyiso/girafu. Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • Thangela u vhala: u vhala nga u fhirisa maṭo nga u ṭavhanya hu tshi sedzwa zwidodombedzwa zwa ndeme • U vhudzisa mbudziso • U nanga zwidodombedzwa zwo teaho u fhindula mbudziso • U ita manweledzo a tshibveledzwa / zwibveledzwa zwo nanguludzwaho nga u shumisa mapa wa muhumbulo U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala kana u nḱwala) U ita nḁowendowe ya u vhala • U vhaḁela nṱha nga mubulo wone wo teaho, u elela na vhuḁinyanyuli	U nḱwala tshibveledzwa tsha mafhungo hu tshi shumiswa zwa u tou vhonwa sa, tshati/thebuḽu/dayagiramu/mapa wa muhumbulo/mimapa/zwifanyiso/girafu Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U vhala zwibveledzwa zwo nangiwo • U shumisa mafhungo a bvaho kha tshibveledzwa u itela u ola na u ḽebuḽa zwifanyiso, tsumbo: thebuḽu, tshati kana girafu U fhirisela tshibveledzwa u yak ha tshivhumbeo tsha girafiki, tsumbo: u shumisa mafhungo a notsi dzo kuvhanganywaho • U fhirisela mafhungo kha girafiki, tsumbo: girafu kana thebuḽu • U sengulusa mafhungo U nḱwala muvhigo mupfufhi wa mafhungo o kuvhanganyaho kha fureme • U lingulula mafhungo hu na thikhedzo • U shumisa tshivhumbeo tshone tsho teaho u shumiswa hu tshi nḱwalwa muvhigo	U shuma na/nga maipfi • U shumisa ṭhalusamaipfi u sedza mupeḽo na ṭhalutshedzo dza maipfi U shuma na/nga mafhungo • U shumisa zwiduna na zwisadzi kha maḱwe a madzina, tsumbo: mboho-tsadzi • U fhaṭa nḁivho ya kushumisele kwa maṭaluli kha madzina, tsumbo: mmbwa ntswu • U fhaṭa kha kushumisele kwa ḽiimela tsumbo Kholomo i khou fula/ kholomo dzi khou fula • U fhaṭa kha u shumisa zwifhinga Ḑivhaipfi kha nyimele • Maipfi a bvaho kha maḱwalwa a u ṭanganela kana mugudi e eṱhe • Maipfi ane a wanala kha mutevhe muthihi wa ḽema tsumbo, khavara na siaṭari a wanala kha mutevhe muthihi wa ḽema dza bugu

GIREIDI YA 6				
THEMO YA 3				
Vhege	U Thetshesela na u Amba (ORALA)	U Vhala na u Talela	U ṅwala na u Ṇekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
25-26	U thetshesela luimbo/ tshirendo tshi sa konḑi Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U elelwa muhumbulo muhulwane • U ita nyambedzano nga ha muhumbulo muhulwane • U vhambedza na tshenzhemo ya ene muṇe • U topola pfanapheledzo • U bvisela vhuḑipfi khagala ho ṭuṭulwaho nga tshirendo • U imba luimbo/mitaladzi yo nangwaho U ita ṇḑowendḑowe ya u thetshesela na u amba (U nanga tshithihi tsha u ita ṇḑowendḑowe ngatsho ḑuvha ḑiṇwe na ḑiṇwe) • U renda tshirendo • U tamba mutambo wa luambo • U ṇea na u tevhedza ndaela/masia • U ita nyambedzano nga ha ṭhoho	U vhala tshirendo • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṭhoho na zwifanyiso • U shumisa zwiṭirathedzhi zwa u vhala tsumbo, u shumisa ludungela lwa nyimele • U fhindula mbudziso nga ha tshirendo • U bvisela vhuḑipfi khagala ho ṭuṭulwaho nga tshirendo • U ita nyambedzano nga pfanapheledzo • U ita nyambedzano nga ha mbambedzo i bvaho kha tshirendo U ita ṇḑowendḑowe ya u vhala • U vhalela ṇṭha nga mubulo wone wo teaho, u elela na vhuḑinyanyuli • U vhalela ṇṭha hu tshi shumiswa mubulu wone, luvhilo lwone na volumu U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṭhe/vhavhili-vhavhili • U vhambedza tshibveledzwa na vhutshilo ha ene muṇe	U ṅwala tshiṭori tshi, tsumbo: konḑi, hu tshi shumiswa maitele a u ṅwala tshoṭhe hu na thikhedzo • U nanga magudiswa a takadzaho • U shumisa tshivhumbeo tsha zwiṭori, tsumbo: muhangarambo/fureme • U shumisa mathomele, vhukati na mafhedziselo • U anetshela zwithu nga mutevhe wone • U shumisa makhathi o teaho na mafhungo o farekanywaho nga maṭanganyi a ngaho 'na' 'fhedzi' • U shumisa ndongazwiga • U shumisa zwikhala zwone zwo teaho kha pharagirafu U shumisa maitele a u ṅwala • U ṭuṭula mihumbulo hu tshi shumiswa sa, mapa wa muhumbulo • U ṅwala mvetomveto ya u thoma • U wana muvhigo kha magudiswa na u shumisa girama na ḑivhaipfi • U sedzulusa mupeleṭo • U ṅwala mvetomveto ya u fhedzisela U engedza ṇḑivho: U ṅwala zwa miswaswo tsumbo: mitaladzi ya 4, tshirendo kana pfanapheledzo, mafhungo • U ṅwala maipfi a re na pfanapheledzo (nga ṭhoho) • U shumisa mbambedzo U rekhoda maipfi na ṭhalutshedzo dzao kha ṭhalusamaipfi ya vhuṇe • U ṅwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṭhalutshedzo u sumbedza zwine ipfi ḑa amba zwone, nz.	U shuma na/nga maipfi • U peleṭa maipfi zwavhuḑi, hu tshi shumiswa ṭhalusamaipfi ya vhuṇe • U pfufhifhadza tsumbo: television/TV U shuma na/nga mafhungo • U shumisa madzina guṭe • U fhaṭa kushumisele kwa masala a vhuṇe (tsumbo: ṇṇe, ene, tshone, riṇe, vhone) • U shumisa maḑadzi • U thoma u shumisa masala Ḑivhaipfi kha nyimele • Maipfi a bvaho kha maṇwalwa a u ṭanganela kana mugudi e eṭhe • U ṭumanya thangi na mitshila kha tsinde ḑa ipfi

GIREIDI YA 6				
THEMO YA 3				
Vhege	U Thetshelesa na u Amba (ORALA)	U Vhala na u Tala	U űwala na u űekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
27-28	U thetshelesa na u tevhedzela ndaela sa, maitele • U humbulela zwine zwa nga tevhela • U ita nyambedzano nga ha zwidodombedzwa zwo khetheaho zwa tshibveledzwa • U ita nyambedzano ya thevhekano dza ndaela • U ita nyambedzano nga ha tshivhumbeo tsha űiiti lo shumiswaho heneffho U ita űdowendowe ya u thetshelesa na u amba (U nanga tshithihi tsha u ita űdowendowe ngatsho duvha űiűwe na űiűwe) • U renda tshirendo • U tamba mutambo wa luambo • U űea na u tevhedza ndaela/masia • U ita nyambedzano nga ha thoho	U vhala zwibveledzwa zwa u tevhela maga a maitele tsumbo: risipi/ ndaela dza maedza, tsumbo: u peta bammbiri (a bogisi) Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: U humbulela zwi tshi bva kha thoho na u thohwana u űalutshedzela zwi no tou vhonwa • U fhindula mbudziso nga ha tshibveledzwa • U haseledza zwine zwa tea u itwa • U haseledza u tevhekana ha maga a ndaela • U tevhela ndaela U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eűhe/vhavhili-vhavhili • U űalutshedza zwiteűwa zwa zwiűwe zwibveledzwa zwo vhaliwaho	U ita/űwala mapa wa muhumbulo/ maűweledzo a tshibveledzwa tshipfufhi hu na fureme • U topola mihumbulo mihulwane miraru • U dzudzanya fhungo zwavhuűi nga mutevhe wone • U shumisa simboűo/ dayagiramu/ na dziűwe girafiki dzo teaho • U shumisa divhaipfi yo teaho • U sedzulusa mupeleűo • U shumisa űhalusamaipfi u sedzulusa mupeleűo wa maipfi na zwine a amba U shumisa maitele a u űwala • U űutula mihumbulo hu tshi shumiswa sa, mapa wa muhumbulo • U űwala mvetomveto ya u thoma • U sedza mupeleűo • U űwala mvetomveto ya u fhedzisela U rekhoda maipfi na űalutshedzo dzao kha űhalusamaipfi ya vhuűe • U űwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana űalutshedzo u sumbedza zwine ipfi űa amba zwone, nz.	U shuma na/nga maipfi • U shumisa űhalusamaipfi u sedza mupeleűo na űalutshedzo dza maipfi • Maipfi ane a kanganyisa (tsumbo, űara/Lara) U shuma na mafhungo • U pfesesa na u shumisa tshivhumbeo tsha masala a vhuűe (tsumbo maűo aűu) • U shumisa tshaka dzo fhambanaho dza maűaluli • U pfesesa na u kona u shumisa maiti u bula nyito • U fhaűa kha u shumisa zwifhinga Divhaipfi kha nyimele • Maipfi a bvaho kha maűwalwa a u űanganela kana mugudi e eűhe

GIREIDI YA 6				
THEMO YA 3				
Vhege	U Thetshelesa na u Amba (ORALA)	U Vhala na u Tala	U ṅwala na u Nḑedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
2 9-30	U shela mulenzhe kha therisnao nga ha ṭhoho yo ḑowealeho (sa. Mutsho) Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U vhudzisa mbudziso dzo teaho na u fhindula mbudziso • U lapfisa nyambedzano • U bvisela khagala muhumbulo wa kuvhonele kwa zwithu • U ṭhonifha mihumbulo ya vhaṅwe • U ṭuṭuwedza vhaṅwe vhagudi u amba luambo lwa nyengedzedzo U tamba matambwa a sa konḑi • U shumisa magudiswa o teaho na luambo • U shumisa maambiwa • U bveledza muṭodo u pfalaho • U shumisa ipfi na mbonalo (tsedzeo) yone na u shumisa luambo lwa muvhili u fhirisa mulaedza • U bula maipfi nga ṅḑila yone i pfalaho	U vhala ḑitambwa Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala nga u humbulela zwi tshi bva kha ṭhoho • U shumisa zwiṭirathedzhi zwa u vhala • U topola muṭodo wa tshiṭori • U amba nga vhabvumbedzwa, fhethuvhupo na nyito • U bvisela khagala vhuḑipfi ho ṭuṭulwaho nga tshiṭori • U ita nyambedzano nga ha zwiṭaluli zwa tshibveledzwa nga maanḑa dongazwiga na tshivhumbeo U ita nyito dza kupfeselele kha tshibveledzwa (orala kana u ṅwala) U ita ṅḑowendḑowe ya u vhala • U vhalela ṅṭha nga mubulo wone wo teaho, u elela na vhuḑinyanyuli • U vhalela ṅṭha hu tshi shumiswa mubulu wone, luvhilo lwone na volumu. U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṭhe/vhavhili-vhavhili • U ṅea muvhigo mupfufhi nga ha bugu zwi na zwi re ngomu na tshivhumbeo zwo teaho • U ṅea muhumbulo wawe nga ha kuvhonele kwawe	U ṅwala mufhindulano mupfufhi, hu tshi shumiswa tshitaela tsha u ṅwala tshipfufhi tshi si tsha fomaḑa (kha fureme) • U nanga vhabvumbedzwa vho teaho • U bveledza nyambedzano na nyito nga mutevhe wone • U shumisa maambiwa • U shumisa ndongazwiga dzo teaho kholoni, tshigarukela na zwiga zwa mbudziso U shumisa maitele a u ṅwala • U ṭuṭula mihumbulo hu tshi shumiswa mapa wa muhumbulo • U bvisa mvetomveto ya u thoma • U wana muvhigo na u ita ndovhololo • U vhalulula • U ṅwala mvetomveto ya u fhedzisela • U ṅekedza mvetomveto yavhuḑi yo kunaho ho siwa zwikhala zwo teaho U rekhoda maipfi na ṭhalutshedzo dzao kha ṭhalusamaipfi ya vhuṅe • U ṅwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṭhalutshedzo a u sumbedza zwine ipfi ḑa amba zwone, nz.	U shuma na/nga maipfi • U shumisa ṭhalusamaipfi u sedza mupeleṭo na ṭhalutshedzo dza maipfi • U fhaṭa kha ṅḑivho ya mibvumo u konou peleṭa maipfi. Tsumbo: u fhaṭa miṭa ya maipfi zwi tshi bva kha mibvumo kana mbonalo U shuma na/nga mafhungo • U thoma u shumisa maḑadzisi a mbalo tsumbo: nthihi, mbili, nz. na tsha u thoma, tsha vhuvhili, tsha u fhedzisela • U shumisa tshaka dza maṭaluli hu tshi katelwa na a elanaho na themparetsha Ḑivhaipfi kha nyimele • Maipfi a bvaho kha maṅwalwa a u ṭanganela kana mugudi e eṭhe

GIREIDI YA 6				
THEMO YA 4				
Vhege	U Thetshesela na u Amba (ORALA)	U Vhala na Ṭalela	U Ṇwala na u Ṇekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
31-32	U thetshesela tshiṭori (U nanga kha fikishini dza musalauno/ swiṭori zwasialala/nganetshelo dza vhuṇe/bugu dza nyendo dza u guda/ miswaswo/ miloro /zwiṭori zwa vhutshilo /fikishini ya ḍivhazwakale) Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U vhudzisa na u fhindula mbudziro dzo teaho • U fhindula na u thoma u vhudzisa na u fhindula mbudziro dzi konḍaho sa, Ndi ngani ni songo?, Mini....? Ni zwi humbula hani...? U ita ṇḍowenḍowe ya u thetshesela na u amba u engedza ṇḍivho (U nanga tshithihi tsha u ita ṇḍowenḍowe ngatsho ḍuvha ḷiṇwe na ḷiṇwe) • U renda tshirendo • U tamba mutambo wa luambo • U ṇea na u tevhedza ndaela/masia • U ita nyambedzano nga ha ṭhoho	U vhala tshiṭori Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela u bva kha ṭhoho na kha zwifanyiso • U shumisa zwiṭirathedzhi zwa u vhala: U shumisa zwiṭirathedzhi zwa u vhala: hu tshi shumiswa ludungela lwa nyimele u wana zwine ipfi ḷa amba zwone • U ita nyambedzano nga ha puloto, fhethuvhupo na vhabvumbudzwa (vhaanewa) • U ita nyambedzano nga ha u tevhekana ha zwiwo, u fhindula mbudziro dza zwo iteaho u thoma, lwa vhuvhili, n.z • U fhindula na u thoma u vhudzisa na u fhindula mbudziro dzi konḍaho, tsumbo: Ndi ngani ni songo?, Mini....? Ni zwi humbula hani...	U ṇwala tshiṭori tshi sa konḍi • U shumisa tshivhumbeo tsha tshiṭori, tsumbo:, muhangarambo (fureme) • U shumisa luambo lwa khumbulelwa nga maanḍa ḍivhaipfi nzhi yo fhambanaho/ vanganaho • U ṭumanya mafhungo kha pharagirafu i pfalaho i re na ndunzhendunzhe hu tshi shumiswa masala, maipfi a maṭanganyi na ndongazwiga dzone • U shumisa girama yo teaho, mupeleṭo na ndongazwiga • U shumisa makhathi o teaho tshifhinga tshoṭhe • U shumisa ṭhalusamaipfi u sedza mupeleṭo na ṭhalutshedzo dza maipfi U shumisa maitale a u ṇwala • U ṭuṭula mihumbulo • U ṇwala mvetomveto ya u thoma • U ita ndovhololo • U dzudzanya • U ṇwala mvetomveto ya u fhedzisela • U ṇekedza mvetomveto yavhuḍi yo kunaho U rekhoda maipfi na ṭhalutshedzo dzao kha ṭhalusamaipfi ya vhuṇe • U ṇwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana u sumbedza zwine ipfi ḷa amba zwone, nz.	U shuma na/nga maipfi • U peleṭa maipfi nga ṇḍila yone, hu tshi shumiswa ṭhalusamaipfi • U fhaṭa ndivho ya maipfi o ḍowealeho nga tshivhumbeo na a vhuṭyaho lunzhi kha tshibveledzwa U shuma na/nga mafhungo • U pfesesa na u shumisa thangi dza madzina u wana tshivhalo tshao (tsumbo bugu - dzibugu) • U fhaṭa kha u shumisa masala masumbi (tsumbo: hetshi, hetsho, havhala, hezwi) • U fhaṭa kha u shumisa maṭaluli kha madzina tsumbo: mmbwa ntswu • U shumisa ndaela i re kha tshivhumbeo tsha ḷiiti, tsumbo: ima! • U shumisa maḍadzisi a tshifhinga (tsumbo matshelo, mulovha) • U shumisa thangeladzina dzi no sumba masia (dubo dza), tshifhinga (nga) ḍivhaipfi kha nyimele • Maipfi a bvaho kha maṇwalwa a u ṭanganela kana mugudi e eṭhe • Mafhambanyi (maipfi ane a fhambana kha ṭhalutshedzo, tsumbo: mudenya/musekene)

GIREIDI YA 6				
THEMO YA 4				
Vhege	U Thetshesela na u Amba (ORALA)	U Vhala na Ṭalela	U Ṇwala na u Ṇekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
31-32		U ita nyito dza kupfesesela kha tshibveledzwa (orala kana u Ṇwala) U vhala vhurifhi ha vhuṇe (u engedzedza ṇdivho) • U rangela u vhala: u humbulela ho ḑisendeka nga zwo vhalwaho nga u tou fhirisa maṭo kha tshibveledzwa • U shumisa zwiṭirathedzhi zwa u vhala: hu tshi shumiswa ludungela lwa nyimele u wana ṭhalutshedzo ya maipfi • U topola muhumbulo muhulwane na zwidodombedzwa zwo khetheaho • U ita nyambedzano nga ha ṇdivho ya vhurifhi • U ita nyambedzano ya fomete ya vhurifhi U ita ṇḑowendowe ya u vhala • U vhalela ṇṭha nga mubulo wone wo teaho, u elela na vhuḑinyanyuli • U vhalela ṇṭha hu tshi shumiswa mubulu wone, luvhilo lwone na volumu		

GIREIDI YA 6				
THEMO YA 4				
Vhege	U Thetshelesa na u Amba (ORALA)	U Vhala na Tala	U Nwala na u Nokedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
33-34	U thetshelesa na u ita nyambedzano nga ha zwo ambiwana - U ita nyambedzano nga ha mihumbulo mihulwane na zwidodombedzwa - U rekhoda mafhungo makene kha tshati kana mapa wa mihumbulo U ita ndowendowe ya u thetshelesa na u amba u engedza ndivho (U nanga tshithihi tsha u ita ndowendowe ngatsho duvha liiwe na liiwe) - U renda tshirendo - U tamba mutambo wa luambo - U nea na u tevhedza ndaela/masia - U ita nyambedzano nga ha thoho	U vhala zwibveledzwa zwa mafhungo Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - U rangela u vhala: u vhala na u ita nyambedzano nga ha (dzi)thoho na zwifanyiso - U divha ndeme ine zwifanyiso na zwinepe zwa ita kha u fha thalutshedzo - U fhindula mbudziso nga ha tshibveledzwa - U ita manweledzo a pharagirafu hu na u thusedzelwa U ita nyito dza kupfeselele kha tshibveledzwa (orala kana u nwala) U ita ndowendowe ya u vhala - U vhalela ntha nga mubulo wone wo teaho, u elela na vhudinyanyuli - U vhalela ntha hu tshi shumiswa mubulu wone, luvhilo lwone na volumu	U shumisa mafhungo a tshi bva kha zwa u tou vhona, tsumbo: tshati/ thebulu/ dayagiramu/ mapa ya mihumbulo/ mapa/zwifanyiso/ girafu dza u nwala tshibveledzwa - U nwala paragirafu 2 kana 3 - U shumisa mupeleto na ndongazwiga zwi so ngo khakheaho U nwala tshibveledzwa tsha mafhungo tsha u tou vhona - U nwala mapa wa mihumbulo u nweledza tshibveledzwa tshipufhi hu na thikhedzo - U dzudzanya mafhungo nga u vhekanya vhuqi na vuvhi kha thebulu U shumisa thalusamaipfi u sedza mupeleto na thalutshedzo dza maipfi U rekhoda maipfi na thalutshedzo dzao kha thalusamaipfi ya vhone - U nwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana thalutshedzo u sumbedza zwine ipfi la amba zwone, nz.	U shuma na/nga maipfi - U shumisa thalusamaipfi u sedza mupeleto na thalutshedzo dza maipfi - U shumisa ndivho ya mutevhe wa alifabethe na malegere a u thoma kha ipfi u itele u wana maipfi kha thalusamaipfi U shuma na/nga fhungo - U thoma u pfesesa na u shumisa vhunzhi ha madzina a zwithu zwi sa vhalei - U thoma u shumisa masala a vhone (tsumbo: tshanga, tshau, tshawe, tshashu, zwavho) - U fhaa kha u shumisa tshifhinga tsha zwino - U shumisa malungekanyi u sumbedza nyengedzedzo (na) na thevhekano (nga murahu, phanda ha) - U saukanya fhungo li sa konqi ha vha na nefhungo, liiti na tshiitwa tsumbo "Rungani/u vhala/ bugu yawe" - U pfesesa na u shumisa maambelwa - U shumisa fhungodavho la vhushaka (tsumbo: 'Musuku u no bwiwa Gauteng, u rumelwa mashangodavha.') - U shumisa khoma kha u khethekanya madzina kha mutevhe - U shumisa zwiqevhe kha maambiwa Divhaipfi kha nyimele - Maipfi a bvaho kha marwalwa a u tanganela kana mugudi e ethe

GIREIDI YA 6				
THEMO YA 4				
Vhege	U Thetshesela na u Amba (ORALA)	U Vhala na Ṭalela	U Ṽwala na u Ṽekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
35-36	U thetshesela tshiṭori (U nanga kha fikishini dza musalauno/zwiṭori sialala/ nganetshelo dza vhuṇe/ bugu dza nyendo dza u guda/miswaswo/ miloro /zwiṭori zwa vhutshilo ha stories/fikishini ya divhazwakale Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - U vhudzisa na u fhindula mbudziso dzo teaho - U ita manweledzo a tshiṭori - U fhindula na u thoma u vhudzisa na u fhindula mbudziso dzi konḑaho, tsumbo: Ndi ngani ni songo?, Mini....? Ni zwi humbula hani? - U bvisela khagala muhumbulo wa kuvhonele kwawe kwa zwithu a tshi fha zwiitisi, tsumbo: zwi ṭanganedzeaho, matshilisano, na mafhungo a ndeme kha tshiṭori, u shumisa luṁwe luambo arali zwo fanela - U shumisa makhathi o funzwaho kha Gireidi dzo fhiraho, tsumbo: makhathi a 'ndo' na 'ḑo'	U vhala tshiṭori Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) - U rangela u vhala: u humbulela u bva kha ṭhoho na kha zwifanyiso - U shumisa zwiṭirathedzhi zwa u vhala, u shumisa ludungela lwa nyimele, u wana ṭhalutshedzo dza maipfi maswa - U ita nyambedzano nga ha puloto, fhethuvhupo na vhabvumbedzwa (vhaanewa) - U ita nyambedzano nga ha thevhekano ya zwiwo, u fhindula mbudziso nga zwo iteaho u thoma, lwa vuvhili, nz. - U vhudzisa na u fhindula mbudziso dzi konḑaho, tsumbo: Ndi ngani ni songo?, Mini....? Ni zwi humbula hani... - U bvisela khagala na u ṭalutshedza muhumbulo wawe	U ṁwala tsedzuluso ya bugu - U nanga magudiswa o teaho na tshivhumbeo - U bvisela khagala muhumbulo wa kuvhonele kwawe kwa zwithu a tshi fha zwiitisi (ngani) - U katela ṭhoho, vhaanewa, na manweledzo U ṁwala vhurifhi ha vhuṇe - U nanga magudiswa o teaho - U shumisa fureme arali zwo fanela - U ṁea mulaedza nga ṁḑila yone - U vhekanya mafhungo nga ndunzhendunzhe - U ṁwala dzina lau mafhedziselon - Shumisa tshitaela tsha u ṁwala tshi si tsha fomaḷa tsho teaho ndivho ya u ṁwala U shumisa maitele a u ṁwala - U ṭuṭula mihumbulo - U ṁwala mvetomveto ya u thoma - U ita ndovhololo - U dzudzanya - U ṁwala mvetomveto ya u fhedzisela - U ṁekedza mvetomveto yavhuḑi yo kunaho U shumisa ṭhalusamaipfi u sedza mupeleṭo na ṭhalutshedzo dza maipfi U rekhoda maipfi na ṭhalutshedzo dzao kha ṭhalusamaipfi ya vhuṇe - U ṁwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṭhalutshedzo u sumbedza zwine ipfi la amba zwone, nz.	U shuma na/nga maipfi - U shumisa ṭhalusamaipfi u sedza mupeleṭo na ṭhalutshedzo dza maipfi - Maipfi ane a wanala kha mutevhe muthihi wa ḷema tsumbo, khavara na siaṭari a wanala kha mutevhe muthihi wa ḷema dza bugu" U shuma na/nga mafhungo - U shumisa zwivhumbeo zwa mbudziso, tsumbo: nnyi, mini, lini, tshifhio, ngani - U alusa u shumisa malungekanyi vha tshi sumbedza vhungani (tsumbo: zwo itiswa nga) ndivho - U thoma u shumisa malungekanyi u sumbedza u nanga/ khetha (tsumbo:kana) - U shumisa tshifhinga tshi ḑaho - U fhaṭa kha u pfesesa na u shumisa tshifhinga tsho fhelaho Divhaipfi kha nyimele - Maipfi a bvaho kha maṁwalwa a u ṭanganela kana mugudi e eṭhe

GIREIDI YA 6				
THEMO YA 4				
Vhege	U Thetshesela na u Amba (ORALA)	U Vhala na Ṭalela	U Ṇwala na u Ṇekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
35-36	U thetshesela tshirendo Tshibveledzwa tshine tsha bva kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U elelwa muhumbulo mihulwane • U ita nyambedzano nga ha muhumbulo mihulwane • U vhambedza na tshenzhemo ya ene muḡe • U topola pfanapheledzo na maipfi ane a thoma nga mubvumo u no fana, pfanabvumo (alliteration) • U topola na u ita nyambedzano ya u vhambedza (tsumbo: mafanyisi) • U bvisela vhuḑipfi khagala ho ṭuṭulwaho nga tshirendo • U imba luimbo/mitaladzi yo nangwaho U ita ṇḑowendḑowe ya u thetshesela na u amba U nanga tshithihi tsha u ita ṇḑowendḑowe ngatsho ḑuvha ḑiṇwe na ḑiṇwe • U renda tshirendo • U tamba mutambo wa luambo • U ḡea na u tevhedza ndaela/masia • U ita nyambedzano nga ha ṭhoho • Nganetshelo ya zwiwo kana tshenzhemo nga thevhekano yone, u fhindula mbudziso nga ha zwo iteaho u thoma, lwa vhuvhili, lwa vharuru nz.	U ita nyito dza kupfesesela kha tshibveledzwa (orala kana u ṇwala) U vhala zwirendo • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṭhoho na zwifanyiso • U shumisa zwiṭirathedzhi zwa u vhala, tsumbo: u shumisa ludungela lwa nyimele • U fhindula mbudziso nga ha tshirendo • U bvisela vhuḑipfi khagala ho ṭuṭulwaho nga tshirendo • U ita nyambedzano nga pfanapheledzo, pfanabvumo (alliteration) • U ita nyambedzano ya u vhambedza zwo itwaho kha tshirendo (mafanyisi) U ita ṇḑowendḑowe ya u vhala • U vhalela ṇṭha nga mubulo wone wo teaho, u elela na vhuḑinyanyuli • U vhalela ṇṭha hu tshi shumiswa mubulu wone, luvhilo lwone na volumu U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṭhe/vhavhili-vhavhili • U ṭalutshedza zwiteṇwa zwa zwiṇwe zwibveledzwa zwo vhalwaho vha ṇetshelwa lwa orala		

GIREIDI YA 6				
THEMO YA 4				
Vhege	U Thetshesela na u Amba (ORALA)	U Vhala na Ṭalela	U Ṇwala na u Ṇekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
37-38	U shela mulenzhe kha nyambedzano (tsumbo: Muthu o sedzwaho khae kha u bvelela) • U vhudzisa na u fhindula mbudziso • U ṭhonifha vhaṅwe vhagudi • U thetshesela vhaṅwe vhagudi na u vha ṭuṭuwedza uri vha ambe U shela mulenzhe kha nyambedzano • U humbulela na u ṭalutshedza khonadzeo • U shumisa nyimele • U sielisana • U ṭhonifha mihumbulo ya vhaṅwe • U ṭuṭuwedza vhaṅwe uri vha ambe U ita ṅdowendowe ya u thetshesela na u amba u engedza ṅdivho (U nanga tshithihi tsha u ita ṅdowendowe ngatsho ḑuvha ṭiṅwe na ṭiṅwe) • U renda tshirendo • U tamba mutambo wa luambo • U ṅea na u tevhedza ndaela/masia • U ita nyambedzano nga ha ṭhoho	U vhala tshibveledzwa tsha midia, tsumbo: magazini, athikili/ muvhigo wa mafhungo Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela zwine tshiṭori tsha vha zwone nga u thoma u ṭolela uri tshi na mini • U shumisa zwiṭirathedzhi zwa u vhala zwo fhambanaho, tsumbo: u vhala nga ṅṭha nga u ṭavhanya u tshi sedza muṭodo wa tshiṭori na u vhala nga u ṭavhanya u tshi sedza zwa ndeme • U fhindula mbudziso • U ita nyambedzano nga ha mihumbulo mihulwane na zwidodombedzwa • U ita nyambedzano nga ha kuvhetshela na u ola tshibveledzwa • U vhambedza kuvhetshela na nyolo dza gurannḑa U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala kana u ṅwala) U ita ṅdowendowe ya u vhala • U vhalela ṅṭha nga mubulo wone wo teaho, u elela na vhuḑinyanyuli	U ṅwala pharagirafu ya mafhungo a sa konḑi hu tshi shumiswa fureme • U katela na mafhungo o teaho • U vhambedza kuvhetshela na nyolo dza gurannḑa • U bveledza mafhungo nga ṅila ya ndunzhenzhe • U shumisa malungekanyi na u dzudzanya paragirafu zwavhuḑi • U shumisa fomete yone • U shumisa girama yo teaho, ḑivhaipfi, mupeleṭo na ndongazwiga U dizaina phosiṭara u engedza ṅdivho • U katela na mafhungo o teaho • U katela na zwifanyiso • U shumisa fomete yone • U shumisa na zwiṭaluli zwa nyolo, tsumbo: mivhala na saizi dzo fhambanaho kana tshaka dza khandiso (fonto) • U ṅea mvetomveto ya u khunyeledza yo kunaho i vhaleaho U shumisa maitete a u ṅwala • U ṅwala mvetomveto ya u thoma • U ita ndovhololo • U vhalulula • U ṅwala mvetomveto ya u fhedzisela • U ṅekedza mvetomveto yavhuḑi yo kunaho	U shuma na/nga maipfi • U peleṭa maipfi zwavhuḑi, hu tshi shumiswa ṭhalusamaipfi • U shumisa ṅdivho ya mutevhe wa alifabethe na maḑere a u thoma kha ipfi u itele u wana maipfi kha ṭhalusamaipfi U shuma na/nga mafhungo • U shumisa “tea” u sumbedza u kombetshedzea • U thoma u shumisa malungekanyi u sumbedza nyimele • U shumisa mbambedzo (tsumbo: sa ... no nga) • U shumisa zwiga zwivhudzisi • U shumisa zwigarukela Ḑivhaipfi kha nyimele • Maipfi a bvaho kha maṅwalwa a u ṭanganela kana mugudi e eṭhe • U vhambedza maipfi, tsumbo: madzinambumbano, tsumbo: tshiivhamuronzhe

GIREIDI YA 6				
THEMO YA 4				
Vhege	U Thetshesela na u Amba (ORALA)	U Vhala na Ṭalela	U Ṇwala na u Ṇekedza	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
37-38		U ita nyito dza kupfesesela kha tshibveledzwa (orala kana u Ṇwala) U ita ṇḑowendḑowe ya u vhala • U vhalela ṇḑha nga mubulo wone wo teaho, u elela na vhuḑinyanyuli U vhala na u pfesesa tshibveledzwa tsha girafiki tsha midia, tsumbo: phosiṭara na khunguwedzo • U rangela u vhala: u ita nyambedzano nga ha zwifanyiso • U ṭalutshedzela mafhungo • U ita nyambedzano nga ndivho ya tshibveledzwa • U ita nyambedzano nga ha mashumisele a luambo • U topola na u ita nyambedzano nga ha zwiṭaluli zwa nyolo, tsumbo: mivhala na saizi dzo fhambanaho kana tshaka dza khandiso (fonto) • U ita nyambedzano nga ha kuvhetshela • U vhambedza zwibveledzwa zwi sa fani, tsumbo: phosiṭara na khunguwedzo U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṭhe/vhavhili-vhavhili-vhavhili • U kovhekana mihumbulo nga ha tshibveledzwa	U rekhoda maipfi na ṭhalutshedzo dzao kha ṭhalusamaipfi ya vhuṇe • U Ṇwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṭhalutshedzo u sumbedza zwine ipfi la amba zwone, nz.	
39-40	U LINGA HA FOMALA			

KHETHEKANYO YA 4: U LINGA KHA LUAMBO LWA U ENGEDZA LWA VHUVHILI

4.1 MARANGAPHANDA

U linga ndi maiitele o pulaniwaho a bvelaho phanda a u divha, kuvhanganya na u talutshedzela mafhungo nga ha kushumele kwa vhagudi. Zwi dzhia maga maṅa: u bveledza na u kuvhanganya vhuṭanzi ha tswikelelo; u talusa vhuṭanzi; u rekhoda mawanwa na u shumisa mafhungo aya u pfesesa na u ḑo thusa kha mveledziso ya mugudi u itela u khwinisa maitele a u guda na u funza.

U linga ndi maiitele o pulaniwaho a bvelaho phanda a u divha, kuvhanganya na u talutshedzela mafhungo nga ha kushumele kwa vhagudi. Zwi dzhia maga maṅa: u bveledza na u kuvhanganya vhuṭanzi ha tswikelelo; u talusa vhuṭanzi; u rekhoda mawanwa na u shumisa mafhungo aya u pfesesa na u ḑo thusa kha mveledziso ya mugudi u itela u khwinisa maitele a u guda na u funza.

U linga hu tea u katela maitele oṭhe mavhili ane a si vhe fomaḷa (U linga ha vhugudisi) na a fomaḷa (U linga ha u guda). Kha nzulele dzoṭhe idzi mbili vhagudi vha tea u vhiḡelwa murahu tshifhinga tshoṭhe u khwaṭhisedza tshenzhemo ya u guda.

U bvelela ha mugudi wa Luambo lwa u Engedza lwa Vhuvhili ho ḑisendeka kha u linga hu si ha fomaḷa na u vhiḡa murahu kha vhagudi nga mugudisi zwa tshifhinga tshoṭhe musi vhagudi vha tshi ṅwala dzithesite na u ita dzinyito. Ndugiselo ya ngudo i sumbedza magudiswa, zwikili na zwiṭirathedzhi zwa u funza na u guda zwa ṅwaha. Hezwi ndi zwone zwine zwa ḑo lingiwa kha vhuimo ha u bvelela vhu no khou aluwa (u bvelaphanda). A si zwithu zwoṭhe zwo funziwaho zwine zwa tea u lingiwa lwa fomaḷa. Hone-ha, ndi zwa ndeme uri kushumele kwa vhagudi hu tea u lingiwa u ya nga ha mbekanyamushumo ya u linga lwa fomala na lu si lwa fomala, sa izwi zwi tshi kwama dzindugiselo.

Zwikili zwa u thetshesela zwa vhagudi, vhukoni ha oraḷa, u kona u fhindula mbodziso, u dzhenelela kha nyambedzano na zwikili zwa u rekhoda zwo tou ṅwalwaho ho teaho zwi tea u sedzwa ḑuvha ḷiṅwe na ḷiṅwe.

Ndi zwa ndeme-vho, uri u pfesesa ha vhagudi kha zwine vha khou vhala hu lingwe nahone hu si tou vha vhukoni ha u divha kana u humbula maipfi. U linga ha u vhala hu teaha u itwa tshifhinga tshoṭhe nahone hu si tou vha u linga ha tshifhinga tshithihi fhedzi. U linga ha u vhala ha fomaḷa hu tea u sedza kha u vhalela ṅṅha khathihi na nyito ine ya u thusa u vhona uri vhagudi vho pfesesa zwingafhani, tsumbo, u dovha u anetshela tshitori kana u fhindula mbudziso.

U linga ha mushumo wa u ṅwala hu ḑo sedza nga maṅda kha vhukoni ha vhagudi ha u wana ṭhalutshedzo, na u vhona uri vho kona u ṅwala u gumafhi, tsumbo, u shumisa zwivhumbeo zwa luambo na kushumisele, mupeleṭo na ndongazwiga. U linga hoṭhe hu tea u vhona uri u guda luambo ndi maitele nahone vhagudi vha nga si bveledze tshibveledzwa tshi re tshone tshoṭhe nga luthihi. Ngauralo, maga o fhambanaho a maitele a u ṅwala a tea u lingiwa.

Musi hu tshi ṅewa mushumo wa fomaḷa, hu ḑo vha na u sedza kha tshikili tsho khetheaho, tsumbo, U thetshesela na U amba kana U vhala kana U ṅwala. Hone-ha, ngauri u guda luambo ndi maitele o ṭanganelanaho/vanganaho, zwikili zwi fhiraho tshithihi zwi ḑo shumiswa. Zwivhumbeo zwa luambo zwi tea u lingwa zwi kha nyimele. Zwi tea u khwaṭhisedzwa uri u linga a hu itwi kha mushumo wa u ṅwala fhedzi, honeha hu tendelavho na mushumo wa u tou ita na wa oraḷa. Ndi zwa ndeme u linga zwine vhagudi vha zwi pfesesa, hu si zwine vha nga tou zwi rwela ngomani, ngauralo kha hu lingwe zwikili zwi re kha nyimele nga hune zwa konadzea, tsumbo: vhagudi vha nga peleṭa maipfi avho oṭhe nga ṅḑila yone nga tshifhinga tsha thesite nga ḷavhuṭanu, hone-ha vha a kona na u shumisa eneo maipfi mathihi e vha peleṭa nga ṅḑila yone musi vha tshi ṅwala/rekhoda mafhungo kana tshitori tsha vhone vhaṅe?

U funza na u lingwa ha nyambo hu tea u ita mbetshelwa ya u katela vhagudi vhothe, na zwiṭirathedzhi zwi tea u wanala u itela u thusa vhagudi vhothe u swikelela kana u bveledza zwibveledzwa zwa luambo. Vhaṛwe matshudeni vha re na zwithithisi vha nga kundelwa u swikelela dziṛwe dza ndivho sa zwe dza ṛekedziswa zwone kha Tshitatamennde tsha Pholisi ya Kharikhuḽamu na u Linga.

4.2 U LINGA HA DUVHA LIṼWE NA LIṼWE KANA HU SI HA FOMAḽA

U linga ha u guda hu na ndivho ya u kuvhanganya mafhungo tshifhinga tshothe nga ha vhukoni ha mugudi vhune vhu nga konwa u shumiswa u khwinisa u guda havho.

U linga hu si ha fomaḽa ndi mushumo wa duvha liṼwe na liṼwe wa u lavhelesa mvelephanda ya vhagudi. Izwi zwi itwa nga u lavhelesa, nyambedzano, tsumbedzo dza phurakhithikhala, khoniferentsi dza vhadededzi na vhagudi, u ṭangana hu si ha fomaḽa kiḽasini, n.z. U linga hu si ha fomaḽa hu nga leluwa u fana na u ima u isa phanda na u funza nga tshifhinga tsha ngudo a lavhelesa kushumele kwa vhagudi kana u amba na vhagudi uri u guda hu khou bvela hani phanda. U linga vhukoni ha luambo hu ḽo vha nga tshivhumbeo tsha u lavhelesa, mishumo ya u ṛwala, nyito dza orala na u ṛekedza, thesithe dza u tou ṛwala, u vhalela ṇṭha na zwiṛwe zwivhumbeo zwa u linga. U linga hu si ha fomaḽa hu tea u shumiswa u ṛekedza mavhigo kha vhagudi na u thusa mugudisi kha kupulanele kwa u gudisa, fhedzi a zwi tei u rekhodiwa. Zwi so ngo vhonele zwo fhambana na u nyito dza u guda dzi iteaho kiḽasini na uri hu nga shumiswa vhunzhi ha nyito dza u gudisa u linga vhukoni ha vhagudi dzi si dza fomaḽa. Kanzhi, hu nga ṭodea u ta lushaka lwa u linga lushaka lwa nyito u ṭuṭuwedza vhagudi u guda, sa zwibveledzwa zwa mupeleṭo zwo ḽowealeho. Vhagudi kana vhadededzi vha nga koreka iyi mishumo ya u linga.

Zwa khwine, ndi uri kha vhege mbili dza u thoma dza themo dzi shumiswe u ita u linga ha muteo ha vhagudi. Hu tea u shumiswa nyito dzo ṛekedzwaho kha vhege mbili dza u thoma dza pulane ya u funza u itela u linga uhu. Izwi zwi ḽo thusa u karusa vhagudi kha zwine vha ḽo zwi ṭoda musi hu tshi bvelwa phanda.

U ḽilinga na u linga mugudingae zwi dzhenisa vhagudi kha u linga. Izwi ndi zwa ndeme sa izwi zwi tshi tendela vhagudi u guda na u vhuisa mihumbulo nga ha kushumele kwavho. Mvelelo dza mishumo ya u linga i si ya fomaḽa dza duvha liṼwe na liṼwe a dzi rekhodiwa lwa fomaḽa nga ṇṇa ha musi arali mudededzi a tshi ṭoda u ita nga u ralo. Vhadededzi vha nga takalela u vha na rekhodo dzavho dza mushumo u si wa fomaḽa u sumbedzaho uri mugudi muṛwe na muṛwe u khou bvelela hani kha zwikili na u pfesesa. Mvelelo dza mishumo ya u linga i si ya fomaḽa dza duvha liṼwe na liṼwe a dzi shumiswi/dzhielwi ṇṭha kha ndivho dza u phasisa na kha u wana ṭhanziela.

4.3 U LINGA HA FOMAḽA

Mishumo yothe ya u linga ine ya ita mbekanyamushumo ya fomaḽa ya u linga ya ṛwaha i dzhiwa sa u Linga ha Fomaḽa. Mishumo ya u linga ha fomaḽa i korekiwa na u rekhodiwa lwa fomaḽa nga mudededzi ndivho i ya uri mugudi a bvele phanda. Mishumo yothe ya u Linga ha Fomaḽa i tea u modarethiwa ndivho i ya u vhuṭanzi ha uri mushumo u kha vhuimo ho teaho na uri zwitandadi zwo teaho zwi a tevhelwa.

U linga ha fomaḽa hu thusa vhadededzi kha u ṭhaṭhuvha ha sisimetiki u itela u vhona uri vhagudi vha khou bvela hani phanda kha gireidi na thero yeneyo. Tsumbo dza u linga ha fomaḽa dzi katela thesite, milingo, mishumo ya u tou itwa, phurodzhekiti, mukumedzo wa oraḽa, u ita nga u sumbedza (sa u dovha u anetshela tshiṭori, u vhambedza), u edzisela (u tamba ḽirama/filimu), maanea, u dzhenela kha mishumo ya oraḽa (i ngaho sa mufhindulano, khaseledzo, nyambedzano), mishumo ya u ṛwala (i ngaho sa u ḽadza bammbiri ḽa u shumela, u ṛwala pharagirafu kana dziṛwe tshaka dza zwibveledzwa), n.z.

Mushumo wa u linga wa fomaḽa u ita tshipiḽa tsha Mbekanyamushumo ya u Linga ya ṛwaha woṽhe kha gireidi na thero iṛwe na iṛwe.

Mishumo ya u linga ya fomaḽa a i tei u linga ṇḽivho na zwickili zwa vhagudi fhedzi i tea u linga na kushumisele kwavho kwa luambo kha nyimele.

Kha u linga ha fomaḽa, hu shumiswa memorandamu, ruburiki, mutevhe wa u esdzulusa, na zwickalo zwa phimo khathihi na zwiṛwe zwishumiswa zwo teaho u itela u sedza, u linga na u rekhoda vhuimo ha u pfesesa na zwickili zwa vhagudi. Kha hu nangiwe tshishumiswa tsha u linga tsho teaho tsha lushaka lwa mushumo wo tewaho. Tsumbo, rubiriki i khwine kha memorandamu kha u linga maanea a vhusiki. Memorandamu wo tea kha thesite ya mupeleṽo kana kha nyito ya tholokanyondivho ya u vhalo.

ṽhoxea dza u linga ha fomaḽa dza Luambo lwa Engedza lwa Vhuvhili ndi dzi tevhelaho:

- Mushumo muthihi wa u linga ya fomaḽa i tea u vha yo fhedzwa kha themo ya u thoma nay a vhuraru NA muthihi kha themo ya vhuṽa. Muthihi wa mishumo u tea u vha mulingo wa vhukati ha ṛwaha. Tshivhalo tsho fhelela tsha mishumo ya fomaḽa tshi tea u vha tharu (3). Iyi mishumo ya u linga miraru i vhumba 75% dza maragaguṽe Luambo lwa u Engedza lwa Vhuvhili kha Gireidi 4, 5, na 6. Maraga idzi dza u linga ha fomaḽa dzi katela mulingo wa vhukati ha ṛwaha.
- Mushumo wa u linga wa fomaḽa wa themo iṛwe na iṛwe u tea u itwa hanefha vhukati ha themo. Mushumo wa u linga wa fomaḽa wa vhukati ha ṛwaha u tea u itwa u ya mafheleloni a themo ya vhuvhili.
- Hu ḽo vha na mulingo mafheloni a ṛwaha une wa ḽo ita 25% ya maraga.
- Mushumo wa u linga muṛwe na muṛwe u tea u itwa nga nyito dzi lingaho U thetshelesa na U amba, U vhalo na U ṽalela, U ṛwala na U ṇekedza, na Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo, nahone zwi tea u itwa maḽuvha o vhalaho. Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo zwi tea u lingwa zwi kha nyimele.
- Mishumo ya u linga ya fomaḽa i tea u linga zwickili zwa luambo zwo vhalaho u itela uri zwipiḽa zwa ndeme zwa zwickili zwi konou u lingwa kha themo na ṛwaha. Hu tea u vhonwa uri zwipiḽa izwi zwo ranga u lingwa lu si lwa fomaḽa na muvhigo wo hone wa ṇewa mugudi musi hu sa athu lingwa lwa fomaḽa.
- U linga hoṽhe kha Vhuimo ha Vhukati ndi ha ngomu tshikoloni.

Zwivhumbeo zwa u linga zwo shumiswaho zwi tea u yelana na vhuimo ha murole na mveledziso ya vhagudi. ṇḽila ine mishumo iyi ya dizainiwa ngayo i tea u katela magudiswa a thero nahone ya katela mishumo yo fhambanaho yo dizainiwaho u swikelela ndivho-tiwa dza thero.

4.3.1 Tshaka dza u linga ha fomaḽa dza magudiswa a Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma

Mushumo muṛwe na muṛwe wa u linga ha fomaḽa u tea u angaredza zwiteṛwa zwi tevhelaho wa dovha wa vha na ndeme i tevhelaho. U tea u sendekwa kha ṇḽivho na zwickili zwo itwaho vhukati ha themo yeneyo. Tsumbo dzo ṇewaho afho fhasi dzo itelwa fhedzi u sumbedza fhedzi lushaka lwa nyito dzine dza nga vhudziswa/sethiwa. Kha hu shumiswe pulane dza themo ya gireidi iṛwe na iṛwe u nanga lushaka lwa nyito na tshigwada tsha zwickili zwi ṽoxeaho kha tshipiḽa tshiṛwe na tshiṛwe tsha mushumo ya u linga ha fomaḽa.

Thoxea ya u lunda mishumo i avhelwa u ya nga phesenthe. Hune phesenthe dza furaru dza zwickili zwa luambo dza sumbedzwa, zwi amba uri u avhelwa ha maraga dza tshikili tsha luambo hu tea u vha phesenthe dza furaru dza maraga dza gumofulu, hu si maraga dza fumaru. Zwickolo a zwo ngo thivheliwa kha u avhela maraga dza tshikili

tsha luambo nga hune vha kona, tenda tshikalo tsha tshikili tshiñwe na tshiñwe tsha luambo tsha dzhielwa n̄ha kha mushumo muñwe na muñwe u ya nga ha phesenthe yo avhelwaho. Kha gireidi ya vhuṇa, sa tsumbo, thesite ya u linga n̄divho ya luambo i nga sethiwa/dzudzanyiwa ya avhelwa maraga dza fumi kana u fhira, tenda tshikalo tsha maraga tsha sa fhire itsho tsho tiwaho.

Kha u ṅwala tshipiḁa tsha maitela a u pulana kana maitele nga u pfufhifhadza a tea u lingiwa luthihi nga themo. Vhulapfu ha tshibveledzwa tsha u ṅwala sa zwe zwa sumbedziswa kha Khethekanyo 3.4 i tea u tevhelwa yo tou ralo kokotolo.

Kudzudzanyele kwa mushumo wa u linga wa fomaḽa (FAT)		Gireidi 4	Gireidi 5	Gireidi 6
U thetshesela na u Amba		40 %	40 %	40 %
U thetshesela	Nyito ya u sumbedza uri mugudi o thetshesela a pfesesa, tsumbo: U thetshesela na u tevhela ndaela/ u thetshesela tshibveledzwa na u fhindula mbudziso nga hatsho, lwa oraḽa kana nga u tou ṅwala	20 %	20 %	20 %
U amba	Nyito ya u sumbedza uri mugudi u a kona u ḡiambela lwa oraḽa, tsumbo: u dzhenelela kha u davhidzana kana muḡhindulano/nyambedzano nga ha ṭhoho kana tshibveledzwa/u fha ndaela kana masia/u renda tshirendo/ u amba mafhungo mapfufhi	20 %	20 %	20 %
Kana				
	Nyito nthihi kana mbili dzo ṭanganelanaho u thetshesela na u amba u sumbedza vhukoni ha u pfesesa na u amba lwa oraḽa, tsumbo: u thetshesela na u dovha u amba tshiṭori/u thetshesela mafhungo a ita nyambedzano nga hao	40%	40%	40%
U vhala		30%	30%	30%%
U vhalela n̄ha	Nyito dzi no sumbedza uri vhagudi vha a kona u vhala nga u elela, tsumbo: u vhalela n̄ha tshibveledzwa tsho ḡowealeho (themo 1 u swika 4)/u vhalela n̄ha u bva kha tshibveledzwa tsho ḡowealeho (Themo 3 u swika 4). Hu tea u katelwa na mbudziso dzi si gathi u sumbedza uri vhagudi vho pfesesa zwe vha vha vha tshi khou vhala.	10%	10%	10%
U vhala na u pfesesa	Nyito mbili kana dzi no fhira u sumbedza uri mugudi u a kona u pfesesa zwine tshibveledzwa tsha amba nga hazwo na u ḡivha mbumbo yatsho, tsumbo: u fhindula mbudziso/ a dovha a amba tshiṭori/ u fha phendelo yawe/ u fha mañweledzo/ u fha muhumbulo wawe/ u ṭaluso mbumbo ya tshibveledzwa. Hu nga shumiswa zwibveledzwa zwiṭuku zwa mafhungo kana mafhungo maṭuku o bviswaho kha zwibveledzwa zwipufhi zwo vhalwaho tshifhinga tsha u vhala mugudi e eṭhe. Nyito dzi tea u yelana na tshibveledzwa tsho nangwaho	20%	20%	20%

U ṁwala		20%	20%	20%
Maṁwalwa a vhusiki	Nyito nthihi u sumbedza uri vhagudi vha a kona u bvisela khagala mihumbulo yavho nga kha u ṁwala ha vhusiki, tsumbo: u ṁwala tshibveledzwa tsha vhusiki (kana pharagirafu pfufhi) kana tshipiḑa tshayo kana mafhungo. Nyito dzi tea u kona u shumisa zwivhumbeo zwa luambo kha nyimele	10%	10%	10%
Zwibveledzwa zwa mafhungo/ vhudavhidzani	Nyito nthihi u sumbedza uri vhagudi vha a kona u fha mafhungo nga u tou ṁwana, tsumbo: u ṁwala tshibveledzwa tsha matshilisano kana tsha vhusiki, tsumbo: (muvhigo, phosiṭara/ u ḑebula/dzidaigiramu/ mafhungo/ mufhindulano u sa konḑi) kana tshipiḑa tshawo. Nyito dzi tea u sumbedza u shumisa luambo kha nyimele.	10%	10%	10%
Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo		10%	10%	10%
Kushumisele kwa luimbo kwa fomaḑa	Nyito nthihi kana nzhi dzi no sumbedza uri mugudi u na ṁḑivho ya zwivhumbeo zwa luambo na kushumiselwe, tsumbo: u shumisa ndongazwiga nga ṁḑila yone/ mupeleṭo/u shumisa thinwaipfi dza luambo, u zwivhumbeo na milayo nga ṁḑila yone	10%	10%	10%
Thanganyelo guṭe kha nyito nthihi		100%	100%	100%

4.4 MBEKANYAMUSHUMO YA U LINGA

Mbekanyamushumo ya u Linga yo dizainiwa u itela u paḑaladza mishumo ya u linga ya fomaḑa kha thero dzoṑhe tshikoloni kha themo yoṑhe. Mbekanyamushumo ya u linga i tea u itwa nga tshikolo i tshi sumbedza datumu ine mushumo wa ḑo itwa ngayo.

4.4.1 Nyangaredzo ya ṑhoḑea

Thebuḑu i tevhelaho i ṑea ṑhoḑea dza Mbekanya Mushumo dza u Linga ha ṑhemo iṑwe na iṑwe ha Luambo lwa u Engedza lwa Vhuvhili:

Thebuḑu 4.1: Gireidi 4 – 6

	Themo 1	Themo 2		Themo Term 3	Term 4	
Gireidi 4	FAT 1	FAT 2	FAT 3 / Mulingo wa vhukati ha ṑwaha	FAT 4	FAT 5	Mulingo wa mafheloni a ṑwaha
Gireidi 5	FAT 1	FAT 2	FAT 3 / Mulingo wa vhukati ha ṑwaha	FAT 4	FAT 5	Mulingo wa mafheloni a ṑwaha
Gireidi 6	FAT 1	FAT 2	FAT 3 / Mulingo wa vhukati ha ṑwaha	FAT 4	FAT 5	Mulingo wa mafheloni a ṑwaha
Tshivhumbeo tsha maraga dza u fhedzisa	U linga ha tshifhinga tshoṑhe 75%					Mulingo wa mafheloni a ṑwaha

4.4.2 Mulingo

Magudiswa a mulinga wa mafheleloni a ṑwaha a tea u bviswa kha mushumo wo itwaho kha ṑwaha nahone hu tea u ṑangiwa zwikili na nyito dzine dza ḑo ita uri mugudi a sumbedze uri o lugela u shuma mushumo wa ṑwaha u tevhelaho

Mulingo u ḑo angaredza zwi tevhelaho:

- U vhalo tholokanyonḑivho, u katela mushumo wa ḑivhaipfi
- U ṑwala tshibveledzwa tsha vhusiki, u angaredza kushumisele ku re kwone kwa fomethe, luambo, girama, ndongazwiga na mupeleṑo
- U ṑwala maṑwalwa a tshumiso, u angaredza kushumisele kwone kwa fomethe, girama, ndongazwiga na mupeleṑo
- Nḑivho na u pfesesa girama, ndongazwiga na mupeleṑo
- Zwikili zwa u thetshesela na u amba a zwi nga lingiwi sa tshipiḑa tsha mulingo sa izwi zwi tshi lingea zwavhuḑi kha tshifhinga tshilapfu.

U kala ha maraga dza mulingo ndi hu tevhelaho:

	Gireidi 4	Gireidi 5	Gireidi 6
U vhala thohokanyondvho	60%	60%	50%
U riwala	25%	25%	35%
Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo	15%	15%	15%
Phesenthe ya guṭe	100%	100%	100%

4.5 U REKHODA NA U VHIGA

U rekhoda ndi maitele ane mudededzi a riwala vhuimo ha vhukoni ha mugudi kha mushumo wa u linga wo tiwaho. Hu sumbedza vhukoni ha mugudi kha u swikelela ndivho sa zwe zwa randelwa kha Kharikhulamu na Tshitatamennde tsha Pholisi tsha U linga. Rekhodo ya vhukoni ha mugudi i tea u nea vhuṭanzi ha nyaluwo ya u pfesesa ya mugudi kha gireidi na u lugela u aluwa kana u fhirela kha gireidi i tevhelaho. Rekhodo ya vhukoni ha mugudi i tea u shumiswa u khwaṭhisedza mvelaphanda yo itwaho nga mudededzi na mugudi kha maitele a u funza na u guda.

U vhiga ndi maitele a u amba vhukoni ha mugudi kha vhagudi, vhabebi, zwickolo na vhaṛwe vhaṭaramikove. Vhukoni ha mugudi vhu nga vhiḡwa nga ndila nnzhi dzo fhambanho. Izwi zwi dzhenisa garaṭa dza mivhigo, miṭangano ya vhabebi, maḡuvha a u dalela zwickolo, khoniferentsi dza vhabebi na vhadededzi, u foinela, marifhi, bambiri ḡa mafhungo a kiḡasi kana tshikolo, nz. Vhadededzi vha gireidi dzoṭhe vha vhiga nga phesenthedzhi u ya nga thero. Vhuimo ha sumbe ha vhukoni ho ṭaluswa kha thero inwe na inwe i re kha mutevhe wa Gireidi ya T-12. Vhuimo ha tswikelelo na bennde dza phesenthedzhi dza hone zwo sumbedzwa kha thebuḡu i re afho fhasi.

KHOUDU NA PHESENTHEDZHI DZA U REKHODA NA U VHIGA

KHOUDU YA U KALA	TḡHALUSO YA VHUKONI	PHESENTHEDZHI
7	Vhuswikeleli ha ṇaledzi	80 – 100
6	Vhuswikeleli ha nṭhesa	70 – 79
5	Vhuswikeleli ha nṭha	60 – 69
4	Vhuswikeleli hu fushaho	50 – 59
3	Vhuswikeleli ho linganelaho	40 – 49
2	Vhuswikeleli ho linganelahonyana	30 – 39
1	U sa swikelela	0 – 29

Vhadededzi vha ḡo rekhoda maraga dzone u ya nga mishumo kha bambiri ḡa u rekhodela; vha vhiga phesenthedzhi u ya nga thero kha garaṭa ya u vhiga ya mugudi.

4.6 U MODEREITHA U LINGA

U modereitha zwi amba maitele a u vhona uri mishumo ya u linga ndi yavhuḡi, ndi ya ndeme na u fulufhelea. U modereitha zwi tea u itwa kha vhuimo ha tshikoloni, tshiṭirikini, vunduni na kha vhuimo ha lushaka. Maitele a u modereitha o anganyelaho na o teaho a tea u itwa u itela uri mishumo u vhe wa vhuimo ha nṭha kha thero dzoṭhe. Izwi zwi tea u itwa lu si ho fhasi ha luthihi nga themo.

Vhamodareithi kha vhuimo ha tshikoloni vha tea u nea maambiwa a ndeme o sendekwaho kha ṭhoḡea dzi re afho nṭha u itela uri u ita ndowendowe ya u linga tshikoloni hu khwaṭhiswe. Modareseni a i tei u tou vha ya u sedzulusa uri nomboro ya mishumo ya vhagudi yo swikelelwa fhedzi, kana uri memorandum wo shumiswa nga ndila yone.

Kha Nyambo zwi amba uri mumodareithi u ḑo ṅea maambiwa (khomenthe) ya vhuḑi, vhukati ha zwiṅwe zwinzhi, kha vhuimo ha kuvhudzisele kha u linga kupfeselese; u itwa ha mishumo ya u ṅwala ya nyengedzedzo tshifhinga tshinzhi; maimo a zwishumiswa zwa u linga na tshikhala tsha mveledziso tsho ṅewaho, na u dzhenelela ha mudededzi kha bugu dza u shumela dza vhagudi na vhuṭanzi ha kushumele kwa vhagudi.

Maitele a modaresheṅi a tea u vhona uri zwikalo zwo ṅewaho a zwi shanduki kha kiḑasi dzoṭhe kha gireidi, nahone kha gireidi dzoṭhe kha vhuimo. Tsumbo, tshikalo tsha u pima tsha 3 tsho ṅewaho nga muṅwe mudededzi tshi tea u imela vhuimo vhu fanaho ha zwikili na ṅḑivho sa zwe zwa neiswa zwone nga muṅwe mudededzi. Ngauralo, ndi zwa ndeme kha ṭhoho dza mihasho u dzulela u ita modaresheṅi wa tshikoloni tshifhinga tshoṭhe.

4.7 NYANGAREDZO

Liṅwalwa ili ḑi tea u vhalwa na:

4.7.1 *National policy pertaining to the programme and promotion requirements of the National Curriculum Statement Grades R – 12;*

4.7.2 *National Protocol for Assessment Grades R – 12.*

GUḌOZARI

a tḡanganedzaho mafhungo- --- ndi muvhali, muthetshesesi kana muḡaleli wa zwibveledzwa

akhironimi ---- pfufhifhadzo i buleaho sa tshikevha (tshikhriste, kereke, vhagudi)

alḡitheresheni - --- U ita ndovhololo ya themba dzi fanaho, kanzhi dza mathomoni

analḡodzhi — u wana zwi fanaho kha zwithu zwo ḡowealeho u vhonala zwi sa fani

animesheni - ndi thekiniki ine ha shumiswa zwifanyiso zwo imaho zwi ḡeaho muhumbulo wa u ri zwi khou tshimbila

cliché ---- fhungo kana muhumbulo we wa shumiseswa nga ḡḡila yo kalulaho lune wa xedza ḡhalutshedzo (sa lushaka lwa musengavhadzimu (*rainbow nation*))

figara dza muambo ---- maipfi kana mafurase a shumiswaho nga ḡḡila yo dzumbamaho u itela u pfumisa luambo sa ḡifanisi, ḡiedzamuthu, ḡimethafore

foniki - vhushaka ha mibvumo na kupeleḡele. Foniki i shumiswa kha u vhala na u ḡwala.

fonimi ---- ndi mibvumo yo fhambanaho ya luambo (“tala” na “pala” ndi fonimi dza tshivenḡa)

fonto --- muelo kana lushaka lwa maipfi o shumiswaho hu tshi thaiphiwa

u tamba (*foregrounding*) — ipfi ḡḡi ḡḡi tshi shumiswa kha luambo lwa ḡuvha ḡḡḡwe na ḡḡḡwe ḡḡi tshi amba u vhewa ha mubvumbedzwa

homonimi ---- ipfi ḡḡi fanaho mubvumo na tshivhumbeo na ḡḡḡwe hone ḡḡi tshi amba zwi sa faniho naḡo (tsumbo, o “fula” ḡḡḡḡo na ḡḡḡo ḡawe ḡḡi khou “fula”)

khanganyiso (*ambiguity*) --- ḡhalutshedzo mbili dzi ḡḡiswaho nga kushumisele kwa ipfi

kharikhatsha ---- u ola mubvumbedzwa nga u tou ḡwala kana u tou edzisela ngeno nyito yazwo yo kalula

khepisheni ---- ḡḡoho ya athikili, tshifanyiso na tshinepe, n.z

khudano --- khakhathi i re hone vhukati ha vhaanewa kana vhukati ha vhathu na vhulombo ho vha livhaho

kuhumbulele kwa vhusiki ---- maitele a u humbula nga ha mihumbulo kana nyimele nga ḡḡila ya vhusiki na ḡḡila i so ngo ḡowealeho hu na muhumbulo wa u ḡḡḡou zwi pfesesa khwine na u ḡḡidzhenisa khazwo nga ḡḡila ntswa nahone ya u khwaḡḡhisa

kuimele ---- ḡḡila ine muthu a ima ngayo kana u ḡḡḡwala ngayo musi a tshi amba

ḡiedzamuthu --- afha ndi hune zwiito zwa muthu zwa fanyiswa na zwa tshithu tshi sa tshili

ḡifanyisi --- u vhambedza zwithu nga u shumisa maipfi ane a fanyisa tshithu na tshiḡḡwe, o *hula sa ḡḡḡou*.

ḡimethafore ---- ndi musi hu tshi shumiswa tshiḡḡwe tshithu u amba nga ha tshiḡḡwe tshine tsha vha na zwi fanaho natsho

limudi — ipfi li shumiswaho kha u sumbedza zwine mubvumbedzwa a vha zwone kana nyanyuwo kha zwibveledzwa zwa vhudavhidzani zwa u n'wala. Li sumbedza zwine mubvumbedzwa a dipfisa zwone kana tshiimo tsha muhumbulo wawe. Limudi li dovha la amba fhethuvhupo hu bveledzwaho nga thusedzi dza u vhona, mubvumo, vidio na zwiñwe-vho

linakisedzi ---- u amba zwithu zwine zwa nga vhaisa nga ndila ya u zwi nakisa

linanedzi --- u pima zwithu nga ndila yo fhiraho mpimo

linwalo la girafiki/zwifanyiso (graphic text) – linwalo line mafhungo a nekédzwa nga u tou vhona (sa kha diagiramu, girafu, n.z.)

lishandi ---- ndi ipfi line la shanda zwo ambiwaho nga maipfi a u thoma. Nga inwe ndila maipfi kana mutaladzi wa vhuvhili, u shanda zwo ambwaho nga mutaladzi wa u thoma

litanganyi --- ipfi li shumiswaho u tanganya matavhi a mafhungo kha mutaladzi

luambo lu nyanyulaho ---- luambo lu karusaho zwipfi zwihulwane

luambo lwa hayani (kha hu sedzwe na luambo lwa u engedza) - luambo lune vhagudi vha lu guda nga u lu shumisa hayani kana kha tshitshavha. Nyambo dzi fhiraho luthihi dzi nga kha di shumiswa nga ndila hei, zwi amba uri vhagudi vha nga kha di vha na nyambo dza hayani dzi fhiraho luthihi.

luambo lwa u engedza ---- luambo lu gudiwaho lu tshi engedza lwa hayani

luambo lwa u fhuredzela ---- ndi luambo lune kanzhi lwa shumiswa kha u fhuredzela

luambo-tavhi ----- ndi luambo lu shumiswaho nga vhathu vha muvhundu muthihi. Lu fhambana na lune lwa wela kha tshigwada tshithihi nalwo nga maipfi, tshivhumbeo na kubulele

lushaka lwa tshishumiswa tsha litheretsha --- lushaka lune tshibveledzwa tsha vhudavhidzani tsha litheretsha tsha wela khalwo

luvhengela mbiluni---u sa kona u kondelela kana u dzula wo nea khatshulo kha muthu, tshigwada, muhumbulo kana tshiitisi. U sa kondelela kana u tavhanya u fhelelela mbilu muthu zwi tshi bva kha uri wo di dzula wo mu fara nga mbilu

maaravhi --- maipfi ane a shumiswa kha u aravha kana u didzhenisa kha zwithu

mafhambanyi ---- maipfi a re na thalutshedzo dzi hanedzanaho

maimo a u linga ---- ndi luambo, ndivho, zwikili na vhuḍi zwine mugudi a tea u zwi sumbedza mafheloni a gireidi.

maipfi mavhumbwa ---- maipfi o vhumbwaho a tshi bva kha mañwe kana kha midzi

maipfi o dowealeho (sight words) – maipfi ane muvhali a a divha nga u tou vhona.

tshibveledzwa a u pfukisela --- lushaka lwa zwi n'waliwaho zwi fanaho na marifhi, minetse, ripoto, garaṭa, maambiwa)

mathakheni ----- tshipiḍa tshi takadzesaho kana tsha ndeme tsha nganetshelo tshi anzelaho u ḍa magumoni.

mathakhe-shandwa ---- musu zwo lavhumbula ho zwa nthesa zwa ndeme kana zwi takadzaho zwi so ngo tsha swikhumbula kana zwi shushaho zwa puloto ya zwibveledzwa zwo dzhenhumbula nga zwa madakalo kana mafhungo o bvaho kha mutogo wa puloto kana zwiwo zwi si na mushumo.

mapa wa muhumbulo---- ndi girafu i imelaho thero kana thoho ine maipfi na mihumbulo mihulwane zwa vha zwo dzudzanywa nga ndila ya girafu

milayo ---- maitele o tendelwaho kana milayo ine ya shumiswa kha luambo

miswaswo (anecdotes) --- u anetshelwa ha zwiwo zwipfufhi hu na ndivho ya u mvumvusa kana u bvisela khagala mubvumbedzwa.

moudu/ndila—ndi ngona, maitele ane ngawo mulaedza wa nga pfukiselwa ngayo kha vhathu. Hu na moudu yo fhambanaho ya vhudavhidzani, moudu wa u nwala, u amba, u vhona(u katela nyolo). Mafhungo a nga shandukiswa u bva kha moudu uno u ya kha ula, sa u shandukisa mulaedza u bva kha nyolo u ya kha phara

muhooyo ---- ndi tshitatamennde kana nyimele ine khayoy muhumbulo mihulwane wa vha wo fhambana na zwine zwa khou todogo ambiwa

muhooyo wa dirama ---- afha ndi musu vhaaleli vha tshi divha zwinzhi nga ha mubvumbedzwa, zwi tshi katela na zwine zwa do bvelela khae ngeno ene mune a sa zwi divhi

munwalo wa u pomba (cursive writing) – u nwala hu sa thukhuwi hune malegere a nwalwa tshanda tshi so ngo takulwa

mutaladzi wa u thoma nganetshelo ---- ndi u anetshela kana tshitori kana zwiimeleli zwa zwiwo. Zwiwo zwe a humbula uri zwi vhe zwone zwa u vula tswinga

mutevhetsindo ---- mibvumo i re na vhushaka hone i na thalutshedzo dzi sa fani kha vhurendi)

ndivho ya mibvumo (phonological awareness) – vhukoni ha u talusa mibvumo ya luambo sa yo fhambanaho na thalutshedzo

ndunzhe-ndunzhe ---- mihumbulo mihulwane i re na vhushaka yo tumekekanaho. Phara i vha na ndunzhe-ndunzhe musu mitaladzi yotho yo tumekekanaho nga ndila i tevhekanaho nahone i tshi sumbedza vhuthihi.

nganetshelo ---- u anetshelwa ha zwiwo nga ndila i tevhekanaho hu tshi khou shumiswa maitele a u tou amba kana u nwala

nyedziselo ya zwiitwana (caricature) ----musu mubvumbedzwa a tshi edzisela zwiito zwa munwe nga ndila yo kalulaho a na muhumbulo wa u seisa vhathu kana u mvumvusa

nyimele --- tshibveledzwa tshi shumiswa kana u tanganedziwa tshi kha nyimele yeneyo

nyolo --- zwibveledzwa zwa vhutsila ha u ola

onomatopia—u shumiswa ha maipfi nga ndila ine a bvisela mibvumo ya zwithu khagala

oxymoron – ndi u tangelanana ha mishumo yo imelaho zwo fhambanaho zwo itwa nga khole u ri hu bvelele zwi todwaho. Kanzhi zwi itiswa nga u shumisa lidadzisi li tshi khou talula dzina li ambaho zwo fhambanaho

pfanywa ---- ipfi line la vha na thalutshedzo i fanaho kana i todaho u fana na ya liñwe tsumbo, vheula - palula .

pfufhifhadzo - tshitatamennde tsha muhumbulo tsha u khauleza ipfi

phambana ---- u sedza ndila ine zwithu zwa fambana ngayo

phani ---- u tamba nga maipfi ane a fana kana u elana kha mibvumo

pharanomi ---- maipfi kha luambo ane a vha na vhushaka nge a vha a tshi bva kha mudzi muthihi

pholisemi ---- maipfi a fanaho tshivhumbeo a fambana thalutshedzo ngeno a tshi sumbedza vhushaka

puloto ---- ndi pulane ya zwibveledzwa nga maanda kha dirama kana nganea.

puloto thukhu ---- ndi nyito i thusanaho na nyito i bvelelaho kha puloto khulwane ya dirama kana nganea.

raimi (rhyme) – maipfi kana mutaladzi kha tshirendo i no fhela nga mibvumo i no fana hu tshi dzheniswa na pfalandothe (tsumbo, ine. dzine. vhane)

raimi (rime) – tshipida tsha silabulu u bva kha pfalandothe ya u thoma u ya phanda (tsumbo, m-**apa**), tshine tsha konou raima.

raimi/pfanapheleledzo ---- maipfi kana mitaladzi kha vhurendi zwi fhelaho nga mibvumo mithihi zwi tshi katela na pfala-ndothe.

sinthekisi ---- ndila ine maipfi a vhekanywa ngayo musi a tshi vhumba zwivhumbeo zwi hulwane zwa girama

thanganedzo nga vhothe ---- mulayo une wa ita uri pfunzo i swikelelwe nga vhothe khathihi na vhaholefhalo

thanganyiso (blends, blending) – tshipida tsha foniki hune vhagudi vha guda u tanganyisa maledere mavhili kana mararu u bveledza mubvumo (tsumbo, 'fr' kha 'Afrika')

u rangelapfalandothe (onset) – tshipida tsha silabulu tsho rangelaho pfalandothe ya u thoma (tsumbo, m –apa)

theo (appropriacy)- -- arali luambo lwo tea lu vha lu tshi pfi lwo tea zwi tshi elana na vhupo vhune lwa khou shumiswa khaho

thero ---- muhumbulo muhulwane kha mushumo wa zwibveledzwa

thoni/khalo ---- thoni i bvisela nyanyuwo zwibveledzwani

Thumanyo --- u tumanywa ha mafhungo kana dziphara hu tshi khou shumiswa malungekanyi zwi fanaho na matanganyi, masala na U ita ndovhololo.

tshifanyiso tsha muhumbulo ----- maipfi ane musi o shumiswa a disa tshiñwe tshifanyiso mihumbuloni yashu

tshiga ---- ndi tshithu tshine tsha imela tshiñwe kha zwibveledzwa tsumbo, luvholela lu imela zwi vhavhaho.

tshigodo ---- thalutshedzo dzo dzumbamaho kune kwa bula zwo fhambanaho na zwine zwa khou pfiwa hu u itela u pfisa muñwe vhutungu kana u ita muñwe tshidahela.

u dzhia sia (u sedza sia lithihi) ---- ndowelo ya u funa tshithu tshithihi zwi itisaho u ri muthu a sa nee khatulo yo teaho

u linga (*assessment*) – u wana mafhungo nga ha kushumele kwa mugudiswa nga ndila ya fomaḽa kana i si ya fomaḽa

u linga ha muteo (*baseline assessment*) – u linga ha mathomoni ha u ṭodou ḽivha zwine vhagudiswa vha zwi ḽivha

u linga ha u bvela phanda(*continuous assessment*) – u linga zwine zwa vha tshipiḽa tsha u funza na u bveledza vhagudi nga vhukwamani vhu sa gumi

u ṛwala na tshigwada (*guided writing*) – u ṛwala hune ha vha hone nga murahu ha musi mudededzi o thoma a ṛea pfunzo nga ha zwipiḽa zwa kuṛwalele sa, tshivhumbeo, kushumisele kwa zwiga zwa u vhala, girama kana kuṛwalele.

u simuwa ha vhuṛwali (*emergent literacy/ growing literacy knowledge*) – zwi amba uri vhagudi vha vha na ndivho ya maipfi o ganḽiswaho. Vhagudi vha vhona khandiso vha konou ḽivha ndivho yadzo, vha guda nga ha bugu na zwiṭori nga u vhalwa nga vhaaluwa na vhagudi vhahulwane. Vha lingedza u ṛwala madzina avho nga u shumisa mihumbulo yavho sa vha konaho u vhala bugu, zwa vha ita uri vha takuwe siani ḽa vhuṛwali.

u vhala na vhagudi (*shared reading*) – nyito ine mudededzi a vhala na vhagudi kiḽasini. Mudededzi u vhala na kilasi yoṭhe. Hu nga shumiswa ḽiṛwalo ḽihulwane kana bugu khulu u itela uri mugudi muṛwe na muṛwe a kone u vhona zwine zwa khou vhaliwa.

u vhala na tshigwada (*guided reading*) – u vhala ha mudededzi na tshigwada tshine tsha vha tsho vhumbwa zwo sedza vhukoni. Mudededzi u dededza vhagudi vha tshigwada itsho sa murangaphanda.

u vhambedza --- u linga hu u ṭodou vhona uri zwithu zwi fana ngafhi

vhuḽivhi ha nyambo nnzhi vhu engedzwaho ---musi muthu a tshi guda luambo (kana nyambo) a tshi khou engedza lwawe lwa hayani. Holu luambo a lu khou dzhia vhudzulo ha luambo lwawe lwa hayani, hone lu tou gudwa nalwo. Kha mbekanyamushumo ya pfunzo yo engedza vhugudi ha nyambo mbili; luambo lwa u thoma lu dzula lwo ralo na u tikedziwa, hone luambo lwa u guda ngalwo lu funzwa nalwo. Musi luambo lwa u funza lu tshi vho ṭodou dzhia vhuimo ha luambo lwa u thoma lwa mugudi zwi vhidzwa upfi thuso ya vhuḽivhi ha nyambo mbili

vhuḽi (*aesthetic*)- --- zwi kwamaho lunako kana u takalela lunako

vhuḽivhi-nyengedzo ha nyambo nnzhi (*additive multilingualism*) - u guda dziṛwe nyambo nga nṯha ha luambo lwa hayani

zwibveledzwa zwa vhudavhidzani zwi tshilaho --- zwibveledzwa zwine zwa shumiswa kha ḽifhasi ḽa vhukuma, sa magazini na dzigurannḽa.

zwiko zwa mafhungo zwinzhi---Ṭhanganelo ya moudu nnzhi dzine dza nga katela zwibveledzwa zwa vhudavhidzani zwo ṛwalwaho, thusedzi dza u vhona, mubvumo, vidio na zwiṛwe-vho.

zwiko----hu wanalaho mafhungo kana zwithu

